

Міністерство освіти і науки України
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка
Центр українсько-європейського наукового співробітництва
Куявський університет у Влоцлавеку

МАТЕРІАЛИ
VIII Міжнародної науково-практичної конференції

**«ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ
НОРМ ПРАВА»**

2–3 грудня 2022 року

 1256 1233
1996
LIHA-PRES | Львів – Торунь
Liha-Pres
2022

Голова програмного комітету:

Никифоров В. В. – доктор біологічних наук, професор, перший проректор Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Члени програмного комітету:

mgr Joanna Skiba – завідувач кафедри іноземних мов, експерт у галузі освіти та електронного навчання для дорослих, керівник міжнародного офісу Куявського університету у Влоцлавеку;

Костицький В. В. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, провідний співробітник відділу проблем аграрного, земельного, екологічного та космічного права Інституту держави і права імені В.М.Корецького НАН України;

Кравчук В. М. – кандидат юридичних наук, доцент, прокурор відділу Офісу Генерального прокурора, доцент кафедри публічного та приватного права Київського університету імені Бориса Грінченка;

Митрофанов І. І. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Поясок Т. Б. – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету права, гуманітарних і соціальних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Соболь Є. Ю. – доктор юридичних наук, професор, ректор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

Юзюкова Н. С. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Голова організаційного комітету:

Скрипник В. Л. – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Члени організаційного комітету:

Васечко Л. О. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Віхляєв М. Ю. – доктор юридичних наук, професор, директор Центру українсько-європейського наукового співробітництва;

Сирота Д. І. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Слободяник Т. М. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Латишева В. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Шаповал В. Д. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Секретар організаційного комітету:

Уманська А. О. – асистент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права:

Т 33 матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 2–3 грудня 2022 року). Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. 240 с.

ISBN 978-966-397-277-0

УДК 340.13(063)

© Міністерство освіти і науки України, 2022

© Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2022

© Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2022

© Центр українсько-європейського наукового співробітництва, 2022

ISBN 978-966-397-277-0

© Куявський університет у Влоцлавеку, 2022

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА В ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

До питання класифікації конституційних прав та свобод
людини та громадянина

Васечко Л. О., Висоцька А. Є...... 8

Вплив реформи децентралізації влади на реалізацію
принципу підзвітності органів місцевого самоврядування

Голік Ю. Ю...... 12

Розвиток конституційно-правового забезпечення медіації в Україні

Деркач В. В...... 16

Міжнародні стандарти щодо мовних прав національних меншин

Занкевич Н. В...... 19

Щодо останніх законодавчих ініціатив із удосконалення
парламентського контролю в Україні

Зозуля О. І...... 22

Human rights and justice: new discussions on nature and interconnection

Karvatska S. B., Ivaniuk R. V...... 27

Дотримання принципу юридичної визначеності («якість закону»)
як гарантія дії принципу верховенства права в Україні:
теорія, законодавство України, рішення Європейського Суду
з прав людини та рішення Конституційного Суду України

Кармаза О. О...... 30

Забезпечення права на таємницю кореспонденції в умовах воєнного та
надзвичайного стану в Україні: теоретичні та практичні проблеми реалізації

Левченко А. В...... 34

Форми здійснення народовладдя в Україні

Літвяков Е. М...... 38

Новизна юридичного наукового дослідження

Митрофанов І. І...... 42

Деякі питання кодифікації законодавства у сфері оборони України

Остапенко А. І...... 46

Доктрина *functus officio* та її зв'язок з остаточністю судового рішення

Пільков К. М...... 50

Вплив правової і політичної культури на стабільність
і рівень реалізації конституційних норм

Регушевський Е. Є...... 54

Проблемні питання правозастосування Сидоркіна Р. Д.	57
Причини тлумачення права як визначна особливість правозастосовної діяльності Хребтова А. А., Дубовик О. І.	60
Хто такі колаборанти у муніципальній владі в період воєнного стану? Шаповал В. Д.	62
НАПРЯМ 2. ЦИВІЛЬНЕ, ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ, СІМЕЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО	
Моє право на ім'я та право на моє ім'я Макаренко Л. Ю.	66
Переваги нотаріального посвідчення угоди за результатами медіації Мироненко М. О.	70
Участь повного учасника в командитному товаристві: порівняльний аспект права України, Польщі та Німеччини Овченко О. В.	73
Правова природа міжнародно-правового звичаю Савченко Д. С.	77
НАПРЯМ 3. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС	
Суб'єкти захисту права на управління товариством шляхом оскарження рішення загальних зборів учасників ТОВ Лукомська О. В.	80
Електронні докази у господарському судочинстві: підходи судової практики як напрями вдосконалення законодавства Щербакова Д. М.	84
НАПРЯМ 4. ТРУДОВЕ ПРАВО. СЛУЖБОВЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ	
Особливості правового регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану в Україні Плескун О. В., Таран І. О.	88
Праця засуджених в пенітенціарних установах за законодавством Республіки Польща Сікун А. М., Мірошниченко О. А.	91
НАПРЯМ 5. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО	
Правові аспекти формування енергетичної стратегії України Латишева В. В., Громак С. О.	95

Аналіз судової практики у сфері межування земель Романюк О. О.	99
Кодифікація аграрного законодавства Савченко Д. С.	103
Відпрацьоване ядерне паливо: законодавчий статус в Україні Скрипник В. Л., Якимець Т. А.	106
НАПРЯМ 6. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО	
Шляхи удосконалення нормативно-правового регулювання здійснення ініціативи щодо викупу об'єктів приватної власності для суспільних потреб Антоненко А. В.	111
Правове регулювання здійснення медичної діяльності українськими медичними працівниками за кордоном Березюк А. В.	115
Нове законодавство України про матеріали і предмети, призначені для контакту з харчовими продуктами Бурило Ю. П.	119
Деякі аспекти виконання рішення органів Антимонопольного комітету України Дудик І. М.	123
Роль Бюро економічної безпеки України та її правовий статус у сфері запобігання та протидії економічної злочинності Заріцька А. О.	126
Саморегульвні організації в умовах воєнного стану Красавцев А. І.	130
Становлення міжнародних норм у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин та їх вплив на законодавство України Максименко В. В.	133
Принцип «позитивної дискримінації» суб'єктів владних повноважень в адміністративному судочинстві Недогода К. О.	136
Конституційно-правові засади вступу на державну службу Околот М. Г.	139
Участь експерта у адміністративному судочинстві Павлюк Р. Ю.	143
Правова категорія «невідворотність» в адміністративній відповідальності Ратушенко О. М.	146

Сучасні моделі поліцейської системи: сутність та концептуальні основи Савчук Р. М.	149
Проблемні аспекти проєкту Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» (реєстр. № 6504 від 05.01.2022 року) Циц С. В.	153
Правова характеристика змісту «кримінального процесу», його співвідношення із поняттями «кримінальне провадження» та «кримінальне судочинство» Шапошник А. С.	156
Онтологія суб'єктного складу регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки Шинкар Т. І., Богомаз А. О.	161
Фронезис моделі інформаційної безпеки та протидії дезінформації в контексті глобалізаційних викликів Юзікова Н. С.	165
НАПРЯМ 7. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО	
До питання розмежування різних видів контрабанди Гороховський А. В., Ніколаєнко Т. Б.	170
Напрями закордонної практичної віктимології Коваль М. М.	173
Сексуальне насильство в інформаційному просторі: щодо термінологічного аспекту. Частина 1 Куковинець Д. О.	176
Кримінально-правова характеристика способу вчинення контрабанди Парайко М. І., Шевчук А. В.	179
Проблеми реалізації законодавчих новел, що передбачають відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою Писанка К. С.	183
Крадіжка як найпоширеніший вид злочинності Скиба В. М., Салітицький О. В.	185
Початок життя людини та його кримінально-правове значення Стародубцева-Бавровська Д. О.	188
НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА	
Щодо участі понятих у кримінальному провадженні Гнатюк А. Ю.	193

Судово-експертне використання деяких криміналістично-довідкових колекцій Кадук С. В.	195
Криміналістичне забезпечення спрощених судових процедур у кримінальному провадженні: постановка проблеми Мирошніченко Ю. М.	200
Судово-медичне ототоження особи Мирошніченко А., Даценко Л. Є.	203
Щодо удосконалення методики розслідування злочинів у сфері виконання державних соціальних програм Чуйко Є. В.	206
НАПРЯМ 9. СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО	
Генезис принципів « <i>stare decisis</i> », « <i>ratio decidendi</i> » та « <i>obiter dictum</i> » як основ доктрини прецеденту у країнах Європи Бондаренко Є. І.	209
Оцінка впливу на навколишнє середовище як інструмент екологічної політики Європейського Союзу Качурінер В. Л.	213
Притягнення Росії до міжнародно-правової відповідальності за військову агресію та порушення інших норм Міжнародного права Лашко Є. Є.	216
Громадська рада доброчесності як корупційний запобіжник у судовій системі України Ребриш А. С.	220
НАПРЯМ 10. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	
Нормативні основи якості та безпеки лікарських засобів в Україні Джумутія М. Б.	224
Діджиталізація трудових відносин як напрям запобігання кримінальним правопорушенням проти трудових прав громадян Ждан М. Д.	227
Здійснення правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом як функція апеляційних адміністративних судів в Україні Шуст Н. А.	230
Зарубіжний досвід реалізації принципу дотримання прав і свобод людини в діяльності поліції Раздольська О. В.	234

НАПРЯМ 1. РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА В ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-1>

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Васечко Людмила Олександрівна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Висоцька Аліса Євгенівна

*студентка II курсу за спеціальністю 081 Право
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Права людини – це дуже складне явище і для їх утвердження суспільство пройшло важкий та довгий шлях. Ще з давніх часів почало зароджуватись явище, а згодом з'явилося поняття про права та свободи людини, яке постійно удосконалювалось та доповнювалось. Історичні умови та обставини, такі як рабовласництво, пригнічення та жорстоке ставлення до людей, нерівність прошарків суспільства, дали значний поштовх у формуванні концепцій прав людини та їх юридичному закріпленні.

Варто зазначити, що існує безліч класифікацій, які є за своїм змістом суперечливими. Питання класифікації та поняття прав людини завжди були предметом цікавості науковців. Так, до вчених, які цікавились даним питанням можна віднести П. М. Рабіновича, І. Л. Литвиненка, Б. В. Бабіна та інших. Вони зробили вагомий внесок у цю сферу.

На нашу думку, треба більш ґрунтовно розібратись з поняттям права людини та свободи які у правовій державі становлять найвищу соціальну цінність. Зокрема, Т. Ремех визначає права людини як можливість вибору людиною відповідної поведінки з метою забезпечення власного розвитку

та існування. В свою чергу вони закріплені в законах та інших правових актах, а також в міжнародних документах, що ратифіковані державою [6, с. 6]. Тобто, це певні свободи людини, спроможність людини діяти певним чином або в іншому випадку утриматись від вчинків з метою задоволення потреб, забезпечення розвитку та належного існування. До того ж, права людини є невідчужуваними. Їх не можна ліквідувати, відібрати чи подарувати.

В конституційній практиці та в теорії прав людини досі немає єдиної класифікації прав і свобод людини та громадянина. Це певним чином вказує на складність даної проблеми і породжує необхідність формування узгодженої системи прав людини.

Варто зазначити, що існує офіційна та неофіційна класифікація прав та свобод людини і громадянина [7, с.28]. Неофіційна класифікація впливає насамперед з праць науковців. Тому думки вчених стосовно конкретного найменування груп прав людини значно різняться.

Відповідно до офіційної класифікації поділ прав та свобод є закріпленим в законодавстві, зокрема в міжнародних договорах, які є юридично обов'язковими для всіх держав. До таких міжнародно-правових актів відноситься Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р.

Відповідно до неофіційної класифікації, права та свободи людини та громадянина за черговістю їх включення до конституцій та міжнародно-правових документів поділяють на права першого, другого, третього, четвертого покоління.

Так, до прав першого покоління відносяться невідчужувані особисті та політичні права. Важливим документом, в якому вперше були закріплені ідеї щодо прав людини є Велика хартія вольностей 1215 року. Не менш важливими були такі документи: «Петиції про Права» 1628 року, «Білль про права» 1689 року, «Декларація прав людини і громадянина» 1789 року.

До другого покоління прав людини слід відносити соціально-економічні та культурні права. Соціальні права знайшли своє закріплення в конституціях країн, зокрема і в Конституції України 1919 р., а також в інших міжнародних правових нормах.

До третього покоління прав людини належать колективні права. Після Другої світової війни та національно-визвольних рухів країн, що розвивалися було прийнято такі важливі документи:

1. Загальна декларація прав людини (1948 р.);
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.);

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.);

4. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1976 р.);

5. 2-й Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права про відміну смертної кари (1991 р.) [5, с. 11].

До четвертого ж покоління відносять відносно нові права, такі як право на зміну статі, право на штучне запліднення, право на одностатеві шлюби та право на евтаназію.

Крім того, існують й інші критерії класифікації прав людини. Права людини та громадянина залежно від ролі держави в забезпеченні прав і свобод можна класифікувати на негативні та позитивні. І. Л. Литвиненко визначає негативні права такими, що забезпечують захист від втручання будь-якої людини та держави, а також як можливість бути незалежними від влади (право на свободу спілок, право на участь в управлінні державою). Під позитивними ж правами він розуміє права, які потребують підтримки з боку держави та значних матеріальних ресурсів від неї (право на соціальний захист, право на охорону здоров'я, право на освіту) [3, с. 58-59].

Права людини за характером суб'єктів прав і свобод можна поділити на індивідуальні та колективні [3, с. 61]. Індивідуальні права і свободи характеризуються тим, що належать людині від народження. Це, наприклад, право на життя, честь і гідність, на свободу та особисту недоторканість.

Колективними є такі права та свободи, що формуються в процесі становлення інтересів спільноти чи колективу. Вони не є природними. Зокрема, це право на самовизначення народу, нації, право на міжнародне спілкування.

Найбільш відомою офіційною класифікацією є класифікація прав людини за їх змістом. Провідний вчений у сфері прав людини, П. Рабінович виділив такі групи: фізичні (життєві), особистісні, культурні (гуманітарні), економічні та політичні.[2, с. 11].

Відповідно до іншого варіанту класифікації, який навів Бабін Б. В., фізичні права (право на життя, свободу пересувань та особисту недоторканість) та духовні права (право на ім'я, честь і гідність) належать до групи особистих прав. Окрім особистих прав він виділяє ще екологічні, політичні, соціальні, економічні, культурні та інформаційні права [8, с. 21].

На нашу думку, права людини за їх змістом варто поділяти на особисті, соціальні, економічні, політичні, культурні та екологічні.

Права та свободи людини та громадянина можна класифікувати залежно від суб'єкта на права людини та права громадянина. Ст. 3 Конституції України проголошує, що людина є найвищою соціальною

цінністю [1]. Отже, як громадяни України, так й іноземні громадяни та особи без громадянства визначаються правомочними. Права і свободи людини як автономного індивіда визначаються передусім приватним інтересом. До них відносять право на життя, на свободу, особисту недоторканність, на вільний розвиток своєї особистості, на свободу думки. Стосовно ж прав та свобод людини як громадянина, то вони охоплюють в першу чергу сферу публічних інтересів, тобто взаємовідносини між державою та індивідом. До таких прав відносять зокрема право на громадянство, право на зміну громадянства, на свободу об'єднання в політичні партії, на участь у референдумах, право збиратися мирно, а також право на соціальний захист, на захист інтелектуальної власності, на участь у професійних спілках та ін [4, с. 455].

Отже, основним завданням класифікації прав та свобод людини та громадянина є покращення системи прав і свобод людини для того щоб підвищити ефективність їх реалізації, оскільки людина є найвищою соціальною цінністю.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 29.10.2022).
2. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. Київ: Атіка, 2004. 464 с.
3. Литвиненко І. Л. До питання класифікації конституційних прав та свобод людини і громадянина. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2 (22). С. 55-63.
4. Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
5. Права людини. / Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Ужгород, 2003. 189 с.
6. Ремех Т. О. Права людини в Україні: підручник для 10-11 класів суспільно-гуманітарного напрямку загальноосвітніх навчальних. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2011. 163 с.
7. Кириченко Ю. В. Класифікація прав і свобод людини і громадянина за конституцією України: теоретичні та практична аспекти. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право»*. 2014. № 21. С. 26-32.
8. Бабін Б. В., Ковбан А. В. Права людини та громадянське суспільство: навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2014. 320 с.

ВПЛИВ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРИНЦИПУ ПІДЗВІТНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Голик Юрій Юрійович

*аспірант кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Підзвітність, публічність та прозорість, відповідальність у процесі розроблення, прийняття і реалізації рішень органами місцевого самоврядування має бути їх неодмінною якістю і характерною рисою.

Питання підзвітності та відкритості місцевого самоврядування стали предметом наукової уваги таких дослідників, як: С. Братель, В. Гаращук, М. Гармон, О. Джафарова, С. Денисюк, М. Дубнік, С. Кушнір, Н. Латигіна, Т. Наливайко, Г. Пришляк, А. Павелко, Л. Рогатіна, І. Сквірський, О. Федоровська, С. Шестак та ін. Актуальність дослідження принципу підзвітності органів місцевого самоврядування обумовлена його активним розвитком в умовах децентралізації влади як складової принципу транспарентності муніципальної влади – визнаної засади демократичного врядування у світі.

Вплив публічного управління буде ефективним тоді, коли пройдуть ціннісні зміни публічно-управлінської діяльності, зміняться засоби вирішення суспільних проблем, зорієнтованість буде направлена на потреби населення. Все це дає підстави стверджувати, що оптимізація публічного управління та адміністрування в Україні має за мету забезпечення нових принципів відносин щодо формування програм, механізмів підзвітності та громадського контролю. Це сприятиме швидкому поширенню цінностей громадянського суспільства, до яких належать верховенство права, демократія, соціальна справедливість, сильне самоврядування, мобільний державний менеджмент. Відтак, громадськість матиме змогу реалізувати свій потенціал, запровадити інноваційні ідеї, що призведе до створення конкурентоспроможної держави [1, с. 246-248]. Децентралізація як одна із реформ системи публічної влади спрямована на побудову реально демократичного і ефективного врядування в Україні, відповідно до міжнародних та європейських стандартів і підходів. Неодмінною ознакою такого врядування є його прозорість і підзвітність.

Децентралізація можлива і доцільна лише у тому випадку, коли органи місцевого самоврядування є спроможними виконувати надані їм повноваження – організаційно, кадрово, фінансово, вони є прозорими та підзвітними громаді, а також коли держава має змогу ефективно здійснювати нагляд за законністю дій органів місцевого самоврядування та не допустити банкрутства громад через помилку виборців на виборах – обрання тих, хто не може управляти [2, с. 30]. Навіть досконало спланована реформа не буде дієвою без політичної волі та мотивації.

Децентралізація влади забезпечує органам місцевого самоврядування широкі організаційні, функціональні, матеріальні ресурси [3; 4; 5]. Спроможність, ефективність, самостійність, автономність і невідконтрольність місцевого самоврядування державі – ключова мета реформи. Це, в свою чергу, обумовлює низку ризиків і загроз верховенству права, корупційній безпеці, інтересам громади на місцевому рівні тощо. Тому, належно побудована система стримувань і противаг у місцевому самоврядуванні – чи не найдієвіша гарантія забезпечення верховенства права. В цій системі принципу підзвітності належить провідна роль, тому він заслуговує системної наукової уваги.

Реформа децентралізації влади вплинула на зміст принципу підзвітності органів місцевого самоврядування. Це результат як загальних процесів демократизації в Україні та інформатизації суспільства, так і реформи децентралізації влади.

Громадяни бажають впливати на процес прийняття рішень органами державної влади та місцевого самоврядування, щоб побудувати в Україні сучасну демократичну європейську державу. І одним із перших кроків на цьому шляху є звітування перед громадою про вже прийняті рішення. Законодавство передбачає декілька видів звітів, серед яких: звіт постійної комісії місцевої ради; звіт депутата місцевої ради, звіт голови районної, районної у місті та обласної рад, звіт міського, сільського, селищного голови. Дієвою формою звіту є саме звіт перед виборцями, який є обов'язком кожного депутата [6]. Принцип підзвітності органів місцевого самоврядування тісно пов'язаний із залученням громадськості до прийняття рішень на місцевому рівні та розвитком громадського контролю.

Реалізація принципу підзвітності здійснюється в обов'язковому порядку та потребує активних і вольових дій органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Це відрізняє принцип підзвітності від принципу відкритості. Імперативна вимога щодо підзвітності є засобом стримування органів місцевого самоврядування у їхній автономії, яка була суттєво розширена та поглиблена в результаті децентралізації влади.

Основним, фундаментальним принципом місцевого самоврядування є автономія – право на самостійне вирішення проблем місцевого

значення. Правова автономія органу місцевого самоврядування полягає в тому, що він має власні повноваження, визначені законом, а також має право на судовий захист для забезпечення своїх повноважень та дотримання конституційних принципів самоврядності. У межах своїх повноважень орган місцевого самоврядування має повну свободу для здійснення ініціатив. Органи місцевого самоврядування не підпорядковані ієрархічно іншим суб'єктам влади і будь-який адміністративний контроль за його діями можливий тільки для забезпечення законності та конституційних принципів місцевого самоврядування [7, с. 41]. Але автономія, навіть демократичної публічної влади, завжди пов'язана з ризиками і потребує належного урівноваження та збалансування через контроль.

Державний контроль за діяльністю місцевого самоврядування може здійснюватися обмежено, а громадський контроль за місцевим самоврядуванням розвивається повільно. З одного боку відсутність державного контролю, а з іншого – слабо розвинений і несистематичний громадський контроль створюють на місцевому рівні сприятливі умови для зловживання владою, корупції та інших порушень закону. Державний контроль в умовах децентралізації влади є необхідним у контексті дотримання законності і верховенства права, але має бути мінімальним і домірним [8, с. 197-199; 9]. Демократичний громадський контроль та внутрішній вертикальний контроль в органах місцевого самоврядування мають бути домінуючими у стримуванні незаконної дискреції та зловживанні автономією муніципальною владою. Основою для такого контролю є принцип підзвітності органів місцевого самоврядування.

Принцип підзвітності місцевого самоврядування перед територіальною громадою створює підґрунтя для застосування практик фасилітації та медіації в громаді.

В умовах децентралізації влади принцип підзвітності органів місцевого самоврядування має на меті – інформувати членів територіальної громади про діяльність органів місцевого самоврядування; залучити громадськість до прийняття рішень на місцевому рівні та до впливу на процес їх прийняття; розвивати громадський контроль; підвищити довіру громади до органів місцевого самоврядування; гарантувати прозорість і верховенство права у роботі муніципальної влади; попередити конфлікти у громаді та нейтралізувати напругу.

Реформа децентралізації влади вплинула на зміст і мету принципу підзвітності органів місцевого самоврядування. Сучасне трактування принципу підзвітності місцевого самоврядування є ширшим, між обов'язок органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб звітувати про свою діяльність.

Належно побудована система стримувань і противаг у місцевому самоврядуванні основна гарантія забезпечення верховенства права. В цій системі принципу підзвітності належить провідна роль. Імперативна вимога щодо підзвітності є засобом стримування органів місцевого самоврядування у їхній автономії, яка була суттєво розширена та поглиблена в результаті децентралізації влади. Демократичний громадський контроль та внутрішній вертикальний контроль в органах місцевого самоврядування мають бути домінуючими у стримуванні незаконної дискреції та зловживанні автономією муніципальною владою. Основою для такого контролю, також, є принцип підзвітності органів місцевого самоврядування.

Література:

1. Лях Ю. І. Взаємодія публічного управління і суспільства України в сучасних умовах. *Інновації в управлінні соціально-економічним розвитком*: мат. І міжн. науково-практ. конф. (5 березня 2018 р., Харків.). Харків, 2018. 580 с.
2. Ткачук А.Ф. Місьцеве самоврядування та децентралізація. Законодавство. Київ: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 80 с.
3. Наливайко Л. Р., Чепик-Трегубенко О. С. Децентралізація публічної влади в умовах формування громадянського общества и евроинтеграции Украины. *Leges si Viata*. 2017. № 1/2 (301). С. 121-125.
4. Наливайко Л. Р., Чепик-Трегубенко О. С. Децентралізація влади в Україні в умовах розбудови демократичного громадянського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 10. С. 44-47.
5. Nalyvaiko, L., Chanysheva, G., Kozin, S. Remuneration Of Public Servants In The Federal Republic Of Germany. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. № 4 (5). P. 228-232.
6. Павелко А. Підзвітність – один із ключових принципів місцевого самоврядування. *Місьцеве самоврядування*. 2016. № 4. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2016/april/issue-4/article-17141.html>.
7. Парламентські процедури. Посібник для депутатів місцевих рад та активістів громад / В. Кашевський (упоряд.). Рівне, 2008. 134 с.
8. Мінакова Є.В. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2021. 244 с.
9. Nalyvaiko I. The role of civil society institutions in preventing and combating corruption in public authorities. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 27-30.

РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

Деркач Вероніка Валеріївна

*магістр права, аспірант кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права*

*Академія праці, соціальних відносин і туризму
м. Київ, Україна*

За радянських часів «Словник української мови» визначав медіацію, як міжнародне посередництво, мирний спосіб розв'язання міжнародних конфліктів за допомогою держави, яка не бере участі у конфлікті [1; 664]. Про жодне визнання медіації, як процесу врегулювання спорів в сфері приватного права в даному контексті розуміння медіації не йшлося.

Але навіть в радянському праві були провісники зародження медіації, наприклад, профспілки, комісії з трудових спорів на підприємствах, установах, організаціях, які розглядали трудові спори та конфлікти в позасудовий спосіб та порядок. До прикладу, навіть станом на сьогодні діє стаття 223 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) щодо організації комісій по трудових спорах в редакції від 1975 та від 1983 років [2].

Відповідно до частини 2 статті 224 КЗпП України трудовий спір підлягає розглядові в комісії по трудових спорах, якщо працівник самостійно або з участю профспілкової організації, що представляє його інтереси, не врегулював розбіжності при безпосередніх переговорах з роботодавцем [2]. Отже, українське трудове законодавство здавна сприяло досудовому врегулюванню трудових спорів у спосіб і порядок, який нагадує прототип сучасної медіації.

15.12.2021 набрав чинності Закон України «Про медіацію», (далі – Закон) який вперше в державі визначив правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою [3; 51].

Медіація це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Правилами проведення медіації є порядок та методика проведення медіації, права та обов'язки учасників медіації,

визначені договором про проведення медіації або затвержені суб'єктом, що забезпечує проведення медіації, відповідно до вимог цього Закону.

Відповідно до ст. 2 Закону, законодавство про медіацію ґрунтується на Конституції України і складається з цього Закону та інших нормативно-правових актів. Якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, передбачені інші правила, ніж ті, що встановлені цим Законом, застосовуються правила міжнародних договорів України.

16.11.2021 Кодекс законів про працю України поповнено статтею 222-1 «Врегулювання трудових спорів шляхом медіації», яка вперше в історії українського трудового права закріпила, що трудовий спір між працівником і роботодавцем незалежно від форми трудового договору може бути врегульовано шляхом медіації відповідно до Закону з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом. Договір про проведення медіації та угода за результатами медіації у трудових спорах укладаються в письмовій формі.

Конституційно-правове забезпечення розвитку медіації закріплене у багатьох конституційних нормах Основного Закону України.

Так у ст. 21 Конституції України зазначено: « Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» [4; 141]. Зазначена норма прямої дії прямо кореспондується з статтею 4 Закону «Принципи медіації», яка встановила принцип рівності прав сторін медіації як під час самої медіації, так і на стадії підготовки до медіації. Крім того, згідно з частиною 5 статті 8 Закону, медіація проводиться на засадах рівності сторін. Сторонам медіації має бути надано рівні можливості під час проведення медіації. Зобов'язання медіатора повинні бути однаковими стосовно всіх сторін медіації.

Відповідно до ч. 1 статті 19 Конституції України, правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушеним робити те, що не передбачено законодавством.

Стаття 5 Закону абсолютно не суперечить вищезгаданим нормам

Основного Закону, оскільки визначає, що участь у медіації є добровільним волевиявленням учасників медіації. Ніхто не може бути примушений до врегулювання конфлікту (спору) шляхом проведення медіації. Сторони медіації та медіатор можуть у будь-який момент відмовитися від участі в медіації.

Згідно зі статтею 23 Конституції України, кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей. Дана норма втілена в частині 3 статті 3 Закону, в якій заборонено медіацію у конфліктах (спорах), що впливають чи можуть вплинути на права і законні інтереси третіх осіб, які не є учасниками цієї медіації. Відповідно до частини 3 статті 21

Закону, угода за результатами медіації не повинна містити положень, що порушують права та інтереси інших осіб, інтереси держави або суспільні інтереси.

Стаття 52 Конституції України встановила конституційний принцип рівності дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

Згідно з статтею 3 Конвенції про права дитини, в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини [5].

Стаття 8 Закону надала безперешкодний доступ дітям до медіації. Законодавець зазначив, якщо стороною медіації є неповнолітня особа, вона приймає рішення з дотриманням вимог законодавства з урахуванням обсягу її дієздатності.

Конституційна норма охорони конфіденційної інформації, відповідно до вимог статті 32 Конституції України, закріпила, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Стаття 6 Закону в суворій відповідності до вищезазначених вимог Конституції України, повністю присвячена правовому режиму дотримання конфіденційності в медіації. Вперше в українському законодавстві з'явилася норма заборони допиту медіатора як свідка у справі (провадженні) щодо інформації, яка стала йому відома під час підготовки до медіації та проведення медіації.

На думку Мазаракі Н.А., впровадження інституту медіації в Україні змістовно пов'язує сучасний розвиток правової системи України з європейськими правовими системами, цінностями та пріоритетами розвитку сучасного цивілізованого світу. При цьому медіація представляє собою альтернативний спосіб вирішення спорів, що з одного боку відображає високий рівень розвитку правової культури суспільства, а з іншого дозволяє сторонам обрати найефективніший і прийнятний для них варіант спору в основі фундаментальних принципів права, які відображають визначні цінності суспільного розвитку, такі, як добросовісність, розумність, справедливість, що є одночасно з цим основою для реалізації принципу верховенства права в Україні [4; 3].

На думку Токаревої К.С., розвиток адміністративно-правового регулювання медіації це об'єктивна потреба українського суспільства, оскільки перебудова сучасної судової системи є довготривалим процесом, який гальмує своєчасне здобуття громадянами права

на захист. Перспективами розвитку медіації в Україні є стимулювання прозорості в діяльності державних органів, гуманізація суспільного управління, становлення громадянського суспільства та подолання правового нігілізму населення [7; 20].

Література:

1. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. Стор. 664.
2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
3. Закон України «Про медіацію». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2022. № 7, ст. 51.
4. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30, ст. 141.
5. Конвенція про права дитини 20 листопада 1989 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
6. Мазаракі Н.А. «Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні» дис. ... доктора. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 484 с.
7. Токарева К.С. «Адміністративно-правове регулювання медіації: сучасний стан та тенденції розвитку» дис. ... доктора. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 468 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-4>

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЩОДО МОВНИХ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Занкевич Назар Володимирович

аспірант

Науково-дослідний інститут державного будівництва

та місцевого самоврядування

Національної академії правових наук України

м. Харків, Україна

Міжнародне законодавство щодо прав національних меншин, у тому числі й їх мовних прав, побудоване на загально визнаних стандартах прав людини. Останні, як відомо, є доволі змістовними й охоплюють різні аспекти прав людини – від їх визнання до встановлення гарантій реалізації, вироблення універсальних критеріїв належного забезпечення реалізації у державній діяльності тощо.

Згідно статті 1 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права право народу самовизначатися надає йому зокрема право на автономний культурний розвиток [1]. Інакше кажучи, держави повинні забезпечити належні умови використання народом права на самовизначення та враховувати всі складові елементи такого права аби його реалізація дійсно відбулася. Одним із таких елементів цілком об'єктивно слід вважати мовні права як невід'ємну складову культурного розвитку меншини.

Положення Документу Копенгагенської наради з людського виміру закріплюють можливі форми реалізації мовних прав національними меншинами та встановлюють заборону дискримінації за мовною ознакою [2]. При цьому, зазначення конкретних форм реалізації мовних прав не повинно тлумачитися як втручання у внутрішні справи держави, оскільки положення вказаного документа є рекомендаційними, а не обов'язковими.

Щодо недискримінації осіб зокрема за мовною ознакою Рамкова конвенція про захист національних меншин уточнює, які саме дії держави не можуть вважатися дискримінаційними. Зокрема зазначається, що при обрані владної поведінки стосовно особи, яка є представником національної меншини, слід враховувати становище такої особи [3]. Підтримуючи таку позицію, додатково зазначимо, що рівність осіб є доволі оціночним явищем та не може бути абсолютною, а тому її можливо досягнути лише умовно та з урахуванням усіх важливих чинників (зокрема і щодо становища осіб), які потенційно можуть впливати на правильність прийняття рішення.

У свою чергу Європейська хартія регіональних мов або мов меншин містить положення щодо офіційного тлумачення регіональної мови та мов меншин, визначення обсягу щодо обов'язків держав, процедури їх виконання, цілі та принципи, якими повинні керуватися держави у своїй діяльності та наведено перелік комплексних заходів, що сприятимуть виконанню державами взятих на себе зобов'язань у різних сферах [4]. Тут звертає увагу доволі широкий характер розсуду держави у даному випадку й відсутність надмірних (обтяжливих) обов'язків для держав, що не може призвести до дисбалансу між мовними правами титульної нації та національних меншин.

Як вбачається із Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, держави для захисту самобутності меншин повинні вживати різні заходи, які не обмежуються лише прийняттям нормативно-правових актів [5]. Принагідно відмітимо, що вказаний документ хоча і передбачає обов'язок держав вчиняти інші дії (не законодавчого характеру) з метою захисту прав меншин, але не уточнює їх, що свідчить про ймовірну

декларативність цього положення. Вважаємо, що означеними діями держав можуть бути зокрема проведення спільних культурних заходів, сприяння у створенні навчальних закладів для представників національних меншин, залучення (за потреби) перекладачів у спілкуванні (усному чи письмовому) з органами публічної влади, що відповідно потребує вжиття попередніх заходів із розвитку цього інституту тощо.

Особливістю Ословських рекомендацій щодо мовних прав національних меншин є те, що вони фактично узагальнюють міжнародне законодавство у сфері мовних прав національних меншин й містять роз'яснення щодо порядку дій держав із реалізації гарантованих прав [6]. Важливість цього документа пояснюється тим, що він підготовлений з урахуванням правозастосовної практики міжнародного законодавства. У зв'язку із цим дані Рекомендації дозволяють виявити та усунути прогалини чи недосконалості правового регулювання мовного питання чи можуть слугувати орієнтиром для держав щодо їх дій з цього приводу.

Відмітимо, що у міжнародному праві досить усталеною є позиція, за якою розвиток та захист мов національних меншин не повинен бути надмірним, щоб не завдавати шкоди офіційній мові держави [4]. Саме тому на держави покладається обов'язок забезпечити належний баланс між мовними правами титульної нації та національних меншин, що переважно потребує прийняття відповідних нормативно-правових актів у даній сфері. При цьому, держава повинна першочергово запровадити чіткі гарантії використання, розвитку та захисту мов національних меншин. В іншому разі це дозволить маніпулювати мовним питанням, створювати штучні конфлікти мовного характеру, підвищуватиме ризики національної безпеки тощо.

Узагальнюючи положення міжнародного законодавства в контексті правового регулювання мовних прав національних меншин, наголосимо, що воно насамперед розглядає національні меншини як окремі соціальні групи суспільства, які володіють спеціальним правовим статусом. Крім того, більшість положень передбачають перелік заходів, які би дозволили задовольнити мовні потреби національних меншин та головним чином забороняють дискримінацію за мовною ознакою. Проте жоден із міжнародних документів не враховує регіональних особливостей, встановлюючи лише загальні, до того ж юридично необов'язкові, правила. Відтак, розсуд держав є досить широким при вирішенні цього питання, а міжнародні норми можуть по-різному та суб'єктивно інтерпретуватись. Тому для покращення правозастосування відносно мовних прав національних меншин, на нашу думку, слід диференціювати міжнародно-правові приписи з урахуванням регіональної та іншої специфіки відповідних держав.

Література:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 15 серпня 2022 р.).
2. Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру 1990 року. URL: <https://www.osce.org/tu/odihr/elections/14304> (дата звернення: 15 серпня 2022 р.).
3. Рамкова конвенція про захист національних меншин: від 01.02.1995. *Офіційний вісник України*. 2013. № 75. Ст. 378.
4. Європейська хартія регіональних мов або мов національних меншин: від 05.11.1992. *Офіційний вісник України*. 2006. № 50. Ст. 379.
5. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин: від 18.12.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318 (дата звернення: 15 серпня 2022 р.).
6. Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин і пояснювальна записка: лютий 1998 року. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/4/67545.pdf> (дата звернення: 15 серпня 2022 р.).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-5>

ЩОДО ОСТАННІХ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ ІЗ УДОСКОНАЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Зозуля Олександр Ігорович

доктор юридичних наук, доцент,

*завідувач наукового сектору порівняльного конституційного
та муніципального права*

*Науково-дослідний інститут державного будівництва
та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Розвиток парламентаризму в Україні є невід’ємною складовою її розбудови як сучасної демократичної, правової держави. Серед іншого це має включати посилення гарантій парламентського контролю, що особливо актуалізується в умовах запровадженого воєнного стану та триваючої збройної агресії Російської Федерації. У цьому контексті варто загалом позитивно відмітити останні законопроекти від 23.09.2022 р. реєстр. № 8073 і від 10.10.2022 р. реєстр. № 8073-1, які

спрямовані на посилення відповідальності за перешкоджання діяльності комітетів Верховної Ради України та врегульовують питання парламентського контролю за роботою правоохоронних органів та органів прокуратури. Водночас дані законопроекти виявляють низку прогалин та недоліків як техніко-юридичного характеру, так і крізь призму конституційності та доцільності запропонованих змін. З огляду на це нами й вбачаються актуальними питання останніх законодавчих ініціатив із удосконалення парламентського контролю в Україні.

Передусім, відмітимо, що однією з основних новел законопроектів № 8073 і № 8073-1 є подання звіту Міністра внутрішніх справ України на розгляд Верховної Ради України. А визнання роботи Міністра внутрішніх справ України незадовільною за підсумками обговорення даного звіту визначено «підставою для рекомендації Прем'єр-міністра України внести... на розгляд Верховної Ради України подання Про звільнення зазначеної особи із займаної посади».

Із викладеним не можна однозначно погодитись. По-перше, викривлюється правова природа неімперативних за своєю суттю «рекомендацій», що у даному випадку набувають обов'язковості для Прем'єр-міністра України щодо внесення ним відповідного подання про звільнення Міністра внутрішніх справ України. По-друге, подібне «процедурне» обмеження свободи розсуду Прем'єр-міністра України може розглядатись як неконституційне втручання у його компетенцію, як спроба набуття парламентом неконституційних реальних повноважень ініціювати звільнення конкретного міністра при суто формальному збереженні існуючої конституційної процедури.

Зауважимо, що відповідно до ч. 2 ст. 113 Конституції України підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України Кабінет Міністрів України в цілому, а не окремі міністри чи керівники інших центральних органів виконавчої влади. Натомість міністерства та інші центральні органи виконавчої влади відповідальні перед урядом, підзвітні та підконтрольні йому (ч. 2 ст. 21 Закону України «Про Кабінет Міністрів України»). Конституція України невичерпно визначає зміст і форми парламентського контролю, що дійсно можуть бути конкретизовані на законодавчому рівні (зокрема щодо заслуховування звітів відповідних органів і посадових осіб). Однак, у контексті ч. 2 ст. 85 Конституції України та п. 4.6.2 Висновку Конституційного Суду України від 30.10.2003 р. № 1-в/2003 парламент має здійснювати тільки свої конституційні повноваження, законодавче розширення яких не відповідатиме принципу поділу влади. З огляду на це вбачається дискусійним встановлення законом нових засобів впливу парламенту на звільнення окремих міністрів.

Крім цього, право парламенту рекомендувати Прем'єр-міністру України внести подання про звільнення тільки «Міністра внутрішніх справ України» (ч. 8 ст. 232-1 пропонованої редакції Закону України «Про Регламент Верховної Ради України») не узгоджується зі значно ширшим загальним порядком звільнення члена уряду за поданням Прем'єр-міністра України у разі визнання парламентом незадовільною роботи «члена Кабінету Міністрів України» (п. 2 ч. 1 ст. 18 пропонованої редакції Закону України «Про Кабінет Міністрів України»). Адже право парламенту та процедура визнання ним незадовільною роботи інших членів уряду даними законопроектами не були визначені.

Законопроектом № 8073-1 також додатково передбачено запровадження розгляду парламентом обов'язкового звіту Директора Бюро економічної безпеки України. А визнання Верховною Радою України його роботи незадовільною за результатами розгляду такого звіту буде підставою для звільнення Директора Бюро економічної безпеки України з посади.

Зазначимо, що згідно ст. 1 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» воно є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України. Бюро економічної безпеки України, як і інші центральні органи виконавчої влади, підзвітне та підконтрольне Кабінету Міністрів України. Уряд, як вищий орган у системі органів виконавчої влади, безпосередньо здійснює організацію та керівництво діяльністю підпорядкованих йому органів виконавчої влади. Зокрема відповідно до п. 9-2 ч. 1 ст. 116 Конституції України саме уряд звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу уряду. Тому надання парламенту змоги впливати на звільнення Директора Бюро економічної безпеки України шляхом визнання його роботи незадовільною за результатами розгляду звіту (сьогодні таке право має уряд) порушує існуючий загальний конституційний підхід до звільнення керівників центральних органів виконавчої влади.

Крім того, як про це вище вже йшлося, є дискусійною можливість законодавчого встановлення нових форм і механізмів парламентського контролю. З одного боку, згідно п. 33 ч. 1 ст. 85 Конституції України Верховна Рада України здійснює парламентський контроль «у межах, визначених цією Конституцією та законом». Проте, з іншого боку, враховуючи положення ч. 2 ст. 85 Конституції України та п. 4.6.2 згаданого Висновку Конституційного Суду України від 30.10.2003 р. № 1-в/2003, вказане не має трактуватись як підстава для довільного законодавчого збільшення повноважень Верховної Ради України (тим більше щодо окремих органів виконавчої влади).

З огляду на викладене передбачене запровадження обов'язкового звітування перед Верховною Радою України Директора Бюро економічної безпеки України (втім як і Міністра внутрішніх справ України) з наступним можливим звільненням у разі визнання парламентом його роботи незадовільною може призводити до розбалансування конституційної системи поділу державної влади й існуючої системи стримувань та противаг.

Так само суперечливим залишається питання прийнятності надання визначеним комітетам Верховної Ради України певної частки умовно самостійних повноважень у сфері парламентського контролю. Зокрема згідно ч. 2 ст. 33-3 запропонованої законопроектом № 8073 редакції Закону України «Про комітети Верховної Ради України» відповідному комітету пропонується надати право вносити керівникам правоохоронних органів та органів прокуратури обов'язкові для розгляду письмові рекомендації. Щодо цього у Висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 14.10.2022 р. слушно наголошено, що комітети за своїм статусом є органами, які забезпечують здійснення парламентом його повноважень, а їх повноваження є похідними від повноважень парламенту та не можуть їх перевищувати.

Разом із тим, аналогічні повноваження щодо внесення комітетом обов'язкових для розгляду рекомендацій наразі вже містяться у ст. 33-2 Закону України «Про комітети Верховної Ради України», що опосередковано свідчить про прийнятність надання комітетам таких повноважень. Крім того, обов'язковість для розгляду, а не для виконання вищезгаданих рекомендацій комітету (так само як і надання ним інших пропозицій) ще не дозволяє говорити про набуття комітетом самостійної суб'єктності у сфері парламентського контролю, про вихід за межі його допоміжної ролі або, наприклад, про втручання у діяльність правоохоронних органів та органів прокуратури.

Поза цим, певного уточнення та доопрацювання потребує запропонована законопроектом № 8073 криміналізація у ч. 2 ст. 351 КК України «не подання звітів обов'язкових для розгляду Верховною Радою України про результати діяльності за попередній рік». Зокрема слід забезпечити одноманітну кримінально-правову оцінку держави у разі неподання на розгляд Верховної Ради України не лише певних звітів, а й відповідних доповідей (наприклад, доповіді про діяльність Національного банку України). Крім того, у разі криміналізації неподання звітів парламенту актуалізуватиметься аналогічна криміналізація неподання звітів й іншим вищим органам державної влади, перш за все, главі держави та уряду. При цьому, відносячи до об'єктивної сторони даного кримінального правопорушення «не подання» відповідних звітів, потрібно уточнити, що йдеться про їх «не

подання у встановлені строки» (охоплюючи таким чином й випадки несвоєчасного подання даних звітів).

Також незалежно від питання криміналізації слушним було би окремо закріпити неподання обов'язкових звітів на розгляд Верховної Ради України як підставу дострокового припинення повноважень відповідної посадової особи. Адже загалом така дисциплінарна відповідальність керівників, винних у неподанні звітів на розгляд парламенту, може мати на них не менший ніж загроза кримінальної відповідальності стимулюючий вплив.

Таким чином, розвиток форм, засобів і процедур парламентського контролю в Україні має важливе значення для належного виконання контрольних та інших функцій Верховної Ради України, зокрема в умовах триваючої російсько-української війни. Сучасні законодавчі ініціативи з удосконалення парламентського контролю мають відповідати не лише інтересам політичної доцільності, але й конституційним нормам і принципам.

Зокрема надання законом парламенту нових повноважень щодо розгляду обов'язкових звітів керівників центральних органів виконавчої влади, прямо поєднаного з можливістю їх наступного звільнення, може розглядатись як спроба набуття парламентом неконституційних важелів впливу на виконавчу владу та призводити до розбалансування конституційної системи стримувань і противаг. А посилення повноважень комітетів Верховної Ради України у сфері парламентського контролю має відповідати їх статусу робочих, забезпечувальних органів і не передбачати здійснення ними самостійного владного впливу на підконтрольні парламенту органи та посадових осіб.

**HUMAN RIGHTS AND JUSTICE:
NEW DISCUSSIONS ON NATURE AND INTERCONNECTION**

Karvatska Svitlana Bohdanivna

*Doctor of Law, Professor,
Acting Head of the Department of European and Comparative Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Chernivtsi, Ukraine*

Ivaniuk Ruslan Vasylyovych

*Lawyer, Bobrovnikov, Ivanyuk and Partners JSC
Postgraduate Student at the Department of Theory of Law and Human Rights
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Chernivtsi, Ukraine*

Russia's military aggression on Ukraine has resulted in severe and widespread human rights violations with disastrous consequences for the enjoyment of virtually all human rights in Ukraine. In particular, there is compelling evidence of violations of the right to life – arbitrary killings and enforced disappearances, as well as violations of property rights; violations of the prohibition of torture and ill-treatment, including gender-based violence and war-related sexual violence; and violations of the right to liberty and security of person, including abductions and arbitrary or incommunicado detention [1].

The realization of justice for victims will require judiciary proceedings in the long term. Parties to the conflict have an obligation to bring to justice those responsible for grave international crimes. Only fair justice will serve the interests of victims and strengthen respect for human rights. In the context of the Council of Europe (CoE), this should mean continuing to provide long-term support to the efforts of the Ukrainian justice system to investigate gross human rights violations. "Securing justice for all victims of the war in Ukraine will require an unwavering and long-term commitment by the parties involved, including through cooperation with the International Criminal Court, and continued long-term support to the Ukrainian justice system" [1]. Undoubtedly, human rights are the basis for empowering the understanding and solution of justice problems at the local, domestic and international levels.

The interrelationship between human rights and justice is essential, profound, and even controversial. The relationship between human rights and

justice is extrapolated in the context of philosophical, economic, social, and legal visions, making up a key to understanding the nature of the relationship between human rights, their protection, and justice [2]. Human rights are more than just an academic concept; it is fundamental to our life experience and can empower (and sometimes frustrate) us in our search for justice [4].

Ukrainian philosophy of human rights protection should now shift the emphasis from merely enshrining human rights in national legislation to creating mechanisms of their real protection. That is, the modern philosophy of human rights protection should be based on the natural law approach, which affirms universal human values that embody and reproduce the foundations of human existence, because without them it will be partial and inferior, as well as these values, enshrined in the principles of law, which are the core, the basis of the legal system.

The full-scale stage of the Russian Federation's war against Ukraine, which began on February 24, 2022, has led to the displacement of millions of Ukrainians both inside and outside the country. For many of them, displacement has led to an increased risk of becoming victims of trafficking, exploitation, and abuse. In its Memorandum on the Human Rights Consequences of the War in Ukraine of July 8, 2022, the Council of Europe stressed that "the international community should continue to support them (people who have fled the war), and the countries and communities hosting them, in the long term, paying particular attention to the needs of vulnerable groups" [1]. Some human rights treaties allow for the suspension of specific human rights obligations of States Parties within strict parameters.

On March 1, 2022, Ukraine notified the UN Secretary-General of its derogation from certain of its human rights obligations under Article 4 of the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) and Article 15 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) for the duration of the martial law imposed on February 24 by Decree No. 64/2022 "On the Introduction of Martial Law in Ukraine" [3].

An invariable element for modern Western society is the central role of human rights protection as the primary ethical motivation for any actions on the international level. Human rights have become a contemporary expression of the desire for justice: human rights are not only about personal protection from the state; they not only recognize the moral worth of the individual but also recognize their place in society as a member of different associations and social groups. Are freedom, security, and justice values that the EU can deliver, and is there sufficient consensus at the EU level on what they might mean? And while human rights are not identical to justice, a key question is how human rights relate to the justice mechanism.

After understanding the notion of "human rights," it is necessary to make their realization a reality, to propose tools and strategies to combat

discrimination and increase access to justice. In many cases, whether the right of an individual or a group is truly guaranteed depends on the pressure of the international community and, to a large extent, on national justice. Human rights protection, in our opinion, depends most of all on mechanisms at the national level. It is essential to ensure that states guarantee human rights at the national level and develop an appropriate tool to address any violations.

At the same time, it is necessary to put pressure on states to commit to those mechanisms that have enforcement procedures. Laws, policies, procedures, and mechanisms in place at the national level are crucial to the enjoyment of human rights in each country. It is, therefore, essential that human rights protections become part of national constitutional and legal systems, that national justice systems apply human rights standards, and that human rights violations are condemned and punished. National standards have a direct impact, and national procedures are more accessible than procedures at the regional and international levels.

References:

1. Council of Europe. Memorandum on the human rights consequences of the war in Ukraine Strasbourg, 8 July 2022. URL: <https://rm.coe.int/memorandum-on-the-human-rights-consequences-of-the-war-in-ukraine/1680a72bd4>
2. Labonte Melissa, Mills Kurt. Human Rights and Justice. *Philosophical, Economic, and Social Perspectives*. Edited: London Imprint Routledge, 2018.
3. United Nations Human Rights. Office of High Commissioner for Human Rights (OHCHR). Situation of human rights in Ukraine in the context of the armed attack by the Russian Federation 24 February – 15 May 2022. June 2022. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-06-29/2022-06-UkraineArmedAttack-EN.pdf>
4. Walling Carrie Booth. Human rights and justice for all. Demanding Dignity in the United States and Around the World. *International studies intensives*. New York, NY : Routledge, 2021.

**ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ
(«ЯКІСТЬ ЗАКОНУ») ЯК ГАРАНТІЯ ДІЇ ПРИНЦИПУ
ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО
УКРАЇНИ, РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ТА РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

Кармаза Олександра Олександрівна

*доктор юридичних наук, професор,
професор Інституту післядипломної освіти
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

За час своєї трудової діяльності, здійснюючи юридичну експертизу проектів законів в Апараті Верховної Ради України (понад 20 років), з метою недопущення наповнення законодавства України нормами неправового змісту чи нормами, які сформульовані з «дефектами» («не якісно»), мною відбувалася перевірка їхньої відповідності нормам Конституції і законам України, про що зазначалося у зауваженнях Головного юридичного управління до законопроектів чи у довідках до прийнятих законів України. Наприклад, це мова йде про законопроекти реєстр. № 1085-1 від 06.09.2019, № 1050 від 29.08.2019, № 8296 від 19.04.2018, № 8060 від 26.02.2018, № 7066 від 04.09.2017, № 6746 від 17.07.2017, № 5592-д від 20.04.2017, № 4738-д від 30.03.2017, № 6232 від 23.03.2017, № 5495 від 06.12.2016, № 4666 від 13.05.2016, № 4591 від 05.05.2016, № 4549 від 29.04.2016, № 2302а-д від 28.04.2016, № 4470 від 19.04.2016, № 5105 від 09.04.2016, № 3106 від 15.09.2015, № 2982 від 02.06.2015, № 2757 від 29.04.2015, № 2259 від 27.02.2015, № 1534 від 22.12.2014, № 4885 від 27.03.2014, № 2698 від 03.04.2013, № 0887 від 12.12.2012, № 0985 від 12.12.2012, № 2049а від 17.05.2012, № 10338 від 12.04.2012, № 9676 від 11.01.2012, № 9611 від 19.12.2011, № 9435 від 09.11.2011, № 9377 від 01.11.2011, № 9337 від 24.10.2011, № 8474 від 11.05.2011, № 5239 від 16.10.2009 та ін.

Вважаємо, що не додержання в проєктах законів та в прийнятих законах України принципу юридичної визначеності (legal certainty) як складового елементу принципу верховенства права (rule of law), закріпленого в ст. 8 Конституції України, гальмує розвиток і зміцнення України як демократичної, соціальної, правової держави, створює перешкоди до належного захисту прав та свобод громадян, призводить до зростання корупції та порушення прав і свобод людини та громадянина тощо.

На ці та інші проблеми звертається увага науковців, практиків, суддів. Так, наприклад, Я. Берназюк доводить, що дотримання принципу верховенства права можливе лише за умови застосування судами під час розгляду та вирішення справ законодавчого акта, який відповідає критерію «якості закону». Однак, у практиці трапляються непоодинокі випадки, коли закон не повною мірою відповідає таким критеріям [1]. В. Князев вказує, що реалізація принципу правової визначеності – це головний чинник, що сприяє формуванню довіри суспільства до судової влади та позитивного іміджу судових інституцій [2]. Дійсно, порушення цього принципу в законодавчих актах України породжує різну правозастосовну практику та не забезпечує розумну передбачуваність судових рішень тощо. Нині дотримання принципу юридичної визначеності при врегулюванні суспільних відносин, обтяжених дією воєнного стану, є одним із основних завдань, які постають перед органами державної влади та визначають євроінтеграційний вектор розвитку суспільних відносин. На це нами зверталася увага в контексті захисту спадкових прав під час дії в Україні воєнного стану [3], оскільки Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164 в нотаріальній та судовій практиці може породити різні шляхи її застосування.

Слід також зазначити, що поняття та зміст принципу юридичної визначеності є предметом наукових робіт Н. Блажівської, М. Смаковича, С. Головатого, П. Гуйвана, В. Кравчук, М. Козюбри, О. Котухи, В. Князевим, В. Кратом, В. Навроцьким, С. Погребняка, Т. Подорожної, О. Толочка, О.Чорного, О.Щербанюк, О.Шишки та ін. Більшість вчених єдині у тому, що «якість закону» (quality of law) залежить від чіткості, точності, недвозначності, зрозумілості, узгодженості, доступності, виконуваності, передбачуваності та послідовності викладення правових норм в законодавстві України, а порушення принципу юридичної визначеності трансформується в порушення принципу верховенства права, що є не допустим. Цей принцип проявляється через змістовну, логічну, системну і структурну складову правової норми та виявляється при з'ясуванні її змісту, а також у разі застосування норми законодавчого акта на практиці.

Принцип юридичної визначеності привертає увагу також й іноземних дослідників та практиків, наприклад, з органів Ради Європи. Так, згідно з Дослідженням Європейської комісії «За демократію через право» від 18 березня 2016 року № 711/2013 «Мірило правовладдя», ухваленим Венеційською Комісією на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11-12 березня 2016 року), схваленим Комітетом міністрів (на рівні їх заступників) на 1263-му засіданні (6-7 вересня 2016 року) та Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи на 31-й сесії (19-21 жовтня

2016 року), юридична визначеність, як складова верховенства права, складається з: доступності законодавства; доступності судових рішень; передбачуваності актів права; сталості і послідовності приписів права; легітимних очікувань; унеможливлення зворотної дії; принципів *nullum crimen sine lege* та *nullum poena sine lege*; принципу *res judicata* [4].

Найбільш яскраво принцип юридичної визначеності розкрито в рішеннях Європейського Суду з прав людини. Розкриття його змісту, як правило, відбувається Судом в контексті тлумачення норм Європейської конвенції з прав людини та з урахуванням еволюційних змін у суспільних відносинах. Відтак, його зміст не є сталим, а розкриває все більше гранів довіри суспільства до держави, державних органів, верховенства права тощо. Зокрема, в Доповіді Венеційської комісії № 512/2009 «Верховенство права» (*The Rule of Law*), схвалений на 86-й пленарній сесії 25-26 березня 2011 року, акцентується увага на тому, що держава повинна зробити текст закону (*the law*) легко доступним. Вона також зобов'язана дотримуватись законів, які заправила, і застосовувати їх у передбачуваний спосіб та з логічною послідовністю. Передбачуваність означає, що закон має бути, за можливості, проголошений наперед – до його застосування, та має бути передбачуваним щодо його наслідків: він має бути сформульований з достатньою мірою чіткості, аби особа мала можливість скерувати свою поведінку. Юридична визначеність вимагає, щоб юридичні норми були чіткими і точними та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишалися передбачуваними [5].

Європейський Суд з прав людини неодноразово звертає увагу на необхідності додержанні цього принципу в законодавстві України. Так, про це йдеться у справах «Слоєв проти України» (заява № 17283/02), «Веренцов проти України» (заява № 20372/11), «Новік проти України» (заява № 48068/06), «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11), «Зеленчук і Цицюра проти України» (заяви № 846/16 та № 1075/16), «Романюк проти України» (заява № 77909/12), «Білоцерківська проти України» (заява № 17313/13) та ін.

На зв'язок між принципом юридичної визначеності та принципом верховенства права звертає увагу й Конституційний Суд України. Відповідно до правових позицій Суду, елементами верховенства права є принципи рівності і справедливості, правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005). Відтак, Суд вважає, що принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема їх передбачу-

ваності (прогнозованості) та стабільності (Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 20 грудня 2017 року № 2-п/2017).

Отже, дотримання принципу юридичної визначеності в законодавчих актах України вказує на рівень розвитку демократії в державі, передбачуваності норм законів, їх відповідності нормам Конституції, а також сприяє ефективному захисту прав та свобод людини і громадянина, зменшує кількість заяв до Європейського Суду з прав людини тощо. Крім того, принцип юридичної визначеності закладається в основу правового порядку держави та вказує на розвиток довіри до органів державної влади, розвиток економіки та підприємництва, єдності в правозастосовній діяльності. Розкриття його змісту відбувається Європейським Судом з прав людини, Конституційним Судом України, Верховним Судом в контексті дії норм міжнародних договорів та норм національного законодавства України.

З метою дотримання принципу «якості законів» та «юридичної визначеності», пропонуємо запровадити в закладах освіти спецкурс «Техніка юридичного письма», проводити навчання (тренінги) державних службовців, працівників патронатних служб, народних депутатів України щодо техніки викладення процесуальних документів та законодавчих актів, які розробляються та приймаються ними тощо. Крім того, ми підтримуємо ідею прийняття окремого закону про правотворчу діяльність.

Література:

1. Берназюк Я. О. Особливості застосування критерію «якість закону» під час вирішення публічно-правових спорів. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 6-14.

2. Правова визначеність є одним із найважливіших елементів принципу верховенства права, переконані судді Верховного Суду. Верховний Суд. 01 липня 2021. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1145556/>

3. Кармаза О.О. Захист спадкових прав громадян в умовах дії воєнного стану: проблемні питання та шляхи їх вирішення. Реалізація та захист цивільних прав в умовах воєнного стану. *Матвєєвські цивілістичні читання* : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. Київ, 14 жовт. 2022 р. Відп. ред. В. В. Цюра. К. 2022. С. 66-69.

4. Головатий С. Мірило правовладдя. Коментар. Глосарій. Rule of Law Checklist. Київ : ВАІТЕ, 2017. 163 с.

5. Доповідь Венеціанської комісії № 512/2009 «Верховенство права». *Право України*. 2011. № 10. С. 168-184.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Левченко Аліна Валеріївна

аспірантка кафедри конституційного та кримінального права

ДВНЗ «Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана»

м. Київ, Україна

Відомо, що після закінчення Другої світової війни, яка принесла мільйони смертей, тисячі біженців, сотні розділених сімей, увесь цивілізований світ сказав «Ніколи знову». Але «дружня» й «братська» по відношенню до України Росія, схоже, цей заклик не почула, або, почувши, проігнорувала [1, с. 117].

Саме тому загарбницькі дії Російської Федерації по відношенню до України спровокували введення протягом лише доби на всій території України, крім тимчасово окупованих територій, обох, визначених законодавством, особливих правових режимів – надзвичайного та воєнного стану. Так, у зв'язку з визнанням керівництвом Російської Федерації самопроголошених «ЛНР» та «ДНР» та рішенням щодо введення на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей підрозділів збройних сил Російської Федерації Президентом України 23 лютого 2022 року було підписано Указ про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України з 00 годин 00 хвилин 24 лютого строком на 30 діб, яким було передбачено певні обмежуючі заходи, серед яких особливі правила користування зв'язком та передачі інформації через комп'ютерні мережі. Однак вже через 5 годин 30 хвилин у зв'язку з повномасштабною збройною агресією Росії проти України українським керівництвом було прийнято рішення про введення в Україні правового режиму воєнного стану, у зв'язку з чим тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, було запроваджено конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України [2; 3].

Безперечно, це змінило звичне життя українців, нам довелося навчитись жити в нових страшних реаліях. Крім того, змінився правовий статус кожної людини і громадянина в Україні [4, с. 87]. Відповідно, одним із прав людини, яке зазнало обмежень в умовах воєнного або надзвичайного стану стало гарантоване статтею 31

Конституції України право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Варто зазначити, що в Україні діє така модель регулювання обмежень прав і свобод людини, в тому числі права на таємницю кореспонденції, в умовах надзвичайного або воєнного стану, за якої конституцією встановлено перелік прав і свобод людини, які не можуть бути обмежені в умовах дії особливих правових режимів. Враховуючи, що в цьому переліку відсутня стаття 31 Конституції України, яка гарантує кожному право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, то, очевидно, це право може обмежуватись у випадку введення в країні чи в окремій її місцевості воєнного чи надзвичайного стану.

При цьому, вважається, що така модель регулювання обмежень прав людини не в повній мірі відповідає вимогам правової держави. Ймовірно, що норми законодавства у цій сфері залишають на розсуд державних органів, уповноважених вводити воєнний чи надзвичайний стан, питання про те, які права і свободи людини можна обмежувати у зв'язку із введенням воєнного чи надзвичайного стану [5, с. 43]. Тому видається доречним трансформувати українську модель регулювання обмежень прав і свобод людини в умовах надзвичайного та воєнного стану з існуючої до найбільш оптимальної, при якій конституція встановлює перелік тих прав, які можна обмежити. Зокрема, рекомендується внести зміни до статті 64 Основного Закону України таким чином, щоб у ній зазначити чіткий перелік тих прав і свобод людини, які можуть бути обмежені в умовах надзвичайного або воєнного стану.

Безумовно, механізм введення таких особливих правових режимів за наявності процедурних вад також може нести потенційну загрозу правам і свободам людини і громадянина, у тому числі права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Вважається, що механізм запровадження в Україні або в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану не є досконалим з огляду на певні законодавчі колізії.

Перш за все, варто відмітити, що законодавство про надзвичайний і воєнний стан передбачає запровадження такого правового режиму Указом Президента України, який підлягає затвердженню Верховною Радою України. При цьому, у разі оголошення такого президентського указу український парламент збирається на засідання у дводенний строк без скликання і розглядає питання щодо затвердження такого указу. Водночас Законом України «Про введення воєнного стану» передбачено, що в указі Президента України про введення воєнного стану, окрім іншого, зазначається час введення і строк, на який він вводиться. Відповідно з часу введення, який відображається в указі, передбачається

можливість обмеження прав і свобод людини і громадянина. Однак сам указ набирає чинності одночасно з набранням чинності законом про введення воєнного стану. Очевидно, що у такому випадку, коли закон буде затверджено протягом двох днів, поки Верховна Рада України збереться на засідання, а відповідно до указу Президента України воєнний стан вже ніби буде діяти, матимуть місце незаконні обмеження прав і свобод людини, у тому числі конституційного права людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Тому часовий проміжок затвердження указу про введення воєнного чи надзвичайного стану, який може подовжуватись до двох днів, є зовсім неприйнятним з огляду на потенційні загрози національній безпеці та територіальній цілісності, коли подібні рішення потребують оперативного ухвалення. А тому, певно, термін дводенного строку варто скоротити, наприклад, до 24 годин [4, с. 94].

Недоцільною при введенні воєнного та надзвичайного стану в Україні є і складна бюрократична процедура його введення, за якою передбачається складний процес та велика кількість документів – пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, указ Президента України та підготовлений ним проект закону про затвердження указу, прийнятий Верховною Радою України закон. Безумовно, це також впливає на швидкість у разі необхідності введення воєнного або надзвичайного стану в країні. Тому доцільно запровадити таку процедуру введення воєнного або надзвичайного стану, за якої Президент України ініціює запровадження такого режиму шляхом внесення проекту закону, який розглядається і ухвалюється Верховною Радою України [4, с. 94].

До того ж, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» встановлено причини для введення воєнного стану та відповідно обмеження окремих прав і свобод людини. Це, зокрема, збройна агресія чи загроза нападу та небезпека державній незалежності України, її територіальній цілісності. Однак тлумачення, що саме варто розуміти під поняттями «збройна агресія», «загроза нападу» чи «небезпека державній незалежності та територіальній цілісності» національне законодавство не містить. Очевидно, що по суті введення режиму воєнного стану та встановлення обмежень прав і свобод людини може мати місце з підстав, які вбачаються достатніми на думку членів Ради національної безпеки і оборони України, Президента України та народних депутатів. Звісно, це не дає достатніх гарантій уникнення зловживань у сфері обмеження прав людини, у тому числі права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, в умовах воєнного стану [6, с. 75]. Звісно зазначений

Закон потрібно доповнити тлумаченнями термінів, які є причинами для введення режиму воєнного стану.

Крім того, Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» регулюється лише порядок користування зв'язком та передачі інформації через комп'ютерні мережі в умовах надзвичайного стану. Водночас, законодавчі норми, які б регулювали порядок забезпечення інших видів кореспонденції, наприклад листування за допомогою поштового зв'язку, відсутні. А тому рекомендується конкретизувати норму спеціального Закону «Про правовий режим надзвичайного стану» щодо особливих правил користування зв'язком та передачі інформації через комп'ютерні мережі, доповнивши статтю 18 цього Закону особливими правилами і щодо різних видів кореспонденції, в якій зазначити порядок та механізм забезпечення права на таємницю листування в умовах надзвичайного стану.

Література:

1. Левченко А.В. Обмеження права на таємницю кореспонденції в умовах воєнного стану: українські реалії та закордонний досвід. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 2. С. 116–122. (DOI <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-2-19>).

2. Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення 14.10.2022).

3. Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення надзвичайного стану в окремих регіонах України» від 23.02.2022 № 2101-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2101-20#n2> (дата звернення 14.10.2022).

4. Левченко А.В. Вплив правового режиму воєнного стану на забезпечення права на таємницю кореспонденції в Україні. *COPERNICUS. Political and Legal Studies*. 2022. Vol. 1. Issue 2. С. 86–95. (DOI <https://doi.org/10.15804/CPLS.2022.09>).

5. Хила І.Ю. Конституційні основи обмеження прав і свобод в умовах надзвичайного стану: досвід зарубіжних країн. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 2. Том 1. С. 39–44. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.2-1.6>.

6. Славко А.С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Вип. 41. Том 2. С. 74–78.

ФОРМИ ЗДІЙСНЕННЯ НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ

Літвяков Едуард Михайлович

*студент II курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Демократична держава в першу чергу характеризується наявністю в її народі прав впливати на її політичне і суспільне життя, інакше кажучи при наявності високого рівня народовладдя.

Під народовладдям розуміється широка й активна участь громадян в управлінні справами держави і суспільства та створення найсприятливіших умов для надання всієї повноти влади народу. Вказана тема вже була розглянута у працях таких учених, як Погорілка В. Ф., Федоренка В. Л., Шипілова Л. М., Юрія М.Ф. та ін. Проте зважаючи на сучасний розвиток подій, намаганням України поповнити ряди передових, правових розвинутих держав, а також розвитком правової культури у суспільстві, є необхідним ще раз дослідити основні аспекти теми народовладдя. Для цього слід виконати такі завдання: розкрити основні аспекти поняття «народовладдя»; дослідити форми народовладдя, у тому числі в українському законодавстві.

Поняття «народовладдя» розглядається як суспільно-політичне явище, правовим вираженням якого є юридична категорія демократії, яка в свою чергу розглядається як категорія, насамперед, соціальна, оскільки вона не може бути реалізованою поза суспільними відносинами і категорія політична, бо об'єктивно зав'язана на таких явищах як влада, політика, політичний режим, політичний світогляд, рух тощо [4, ст. 95].

Загалом, у законодавстві України закріплено дві форми здійснення народовладдя – безпосередня (безпосередня демократія) і за допомогою вибраних представників (представницька демократія). Стаття 5 Конституції України зазначає, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Він здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування.

Безпосередня демократія – це форма народовладдя, що передбачає прийняття владних рішень безпосередньо самим народом в особі населення виборчих округів, колективів, територіальних та галузевих соціальних спільнот тощо [5, с. 97]. Існує багато форм безпосередньої демократії, як вибори, референдуми, мирні збори, мітинги, походи і демонстрації,

референдні ініціативи, звернення, народні обговорення. Проте законодавство України прямо закріплює лише вибори і референдум (ст. 69 Конституції України). Вибори – найдавніша і найпоширеніша форма безпосередньої демократії, яка визначається як процедура формування державного органу або надання повноважень посадовій особі, що здійснюється шляхом голосування [5, с. 106]. Залежно від органу, який обирається на виборах, вони бувають парламентські (тобто вибори народних депутатів України), президентські, вибори до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, вибори депутатів місцевих рад, сільських, селищних та міських голів. До головних функцій виборів можна віднести такі:

- артикуляція інтересів різних соціальних груп;
- мирне вирішення конфлікту між політичними акторами, що претендують на владу;
- легітимація структур влади;
- політична соціалізація і мобілізація громадян [6].

Формат проведення виборів залежить від виборчої системи. Виборча система – один з елементів політичної системи суспільства, що тісно пов'язаний з партійною системою і уособлює в собі принцип організації виборчих округів у поєднанні з порядком визначення результатів виборів, встановлені в об'єктивному виборчому праві. Існує три основних види виборчих систем – мажоритарна, пропорційна, змішана. Мажоритарна та, за якої обраним по виборчому округу вважається той кандидат, що отримав установлену більшість голосів. Пропорційна та, яка використовується лише для формування колегіального органу, то при її застосуванні, відбувається розподіл мандатів між партіями або їх блоками, які уособлені в списках кандидатів, що їх представляють, залежно від отриманої кількості голосів. **Змішана виборча система**, яка поєднує елементи мажоритарної і пропорційної систем, тобто, наприклад одна частина парламенту обирається за мажоритарною системою, а друга частина – за пропорційною.

В Україні всі ці три типи виборів регулює Виборчий кодекс України, який набув чинності 1 січня 2020 року. Відповідно до вказаного кодексу вибори Президента та міських голів депутатів сільської, селищної, міської ради (територіальних громад з кількістю виборців до 10 тисяч) проводяться за мажоритарною системою, вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, районних у місті рад, а також депутатів міських, сільських, селищних рад (територіальних громад з кількістю виборців 10 тисяч і більше) проводяться за системою пропорційного представництва, у той же час на виборах сільського, селищного та міського голови в містах із кількістю виборців до 75 тисяч передбачена мажоритарна виборча система відносно більшості в єдиному одномандатному окрузі.

Другою за поширеністю але не менш важливою формою безпосередньої демократії є референдум, який являє собою спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування законів України, інших рішень з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення. На відміну від інших форм безпосереднього народовладдя саме референдум дозволяє надати волі народу безпосереднього державно-правового характеру.

Проаналізувавши законодавство України можна виділити такі основні критерії за якими проводиться класифікація референдумів на такі типи:

1) за територіальністю референдуму його можна поділити на всеукраїнський (національний) і місцевий [2];

2) за предметом, тобто за змістом питань, винесених на всенародне голосування, референдуми поділяються на конституційні і законодавчі;

3) за ознаками референдуми поділяються на обов'язкові і факультативні;

4) за юридичною силою рішень і політико-правовими наслідками референдуму – на імперативні (обов'язкові) й консультативний (дорадчі);

5) за часом проведення референдуму;

6) за суб'єктами ініціювання референдуму;

7) референдум також розмежовують і за, конструкцією питань, що виносяться на всенародне голосування, референдуми розмежовуються на прості та складні.

Представницька демократія історично виникла набагато пізніше за безпосередню. Її суть полягає в тому, що народ шляхом безпосереднього волевиявлення через вибори формує персональний склад виборних органів та, опосередковано, похідних від них, яким надає можливість протягом обмеженого часу здійснювати визначені конституцією владні повноваження від імені народу [6, ст. 79].

Носями представницької демократії є перш за все парламенти, місцеві представницькі органи, установчі збори тощо [7, с. 135]. Представники народу, депутати – це представники народу, яким притаманна певна компетентність, оперативність і відповідальність перед виборцями, на відміну від самих виборців. Ця відповідальність забезпечується перш за все правом відкликання депутатів представницьких органів їхніми виборцями.

Необхідність представницької демократії полягає у тому, що великі соціальні спільності, які переросли з рамок роду та племені в державу, не можуть приймати переважну кількість своїх владних рішень шляхом безпосередньої участі всієї громади. Саме для того щоб зберегти демократичний характер прийняття багатьох важливих для всього суспільства владних рішень, суспільство виробило демократичний

механізм представницького характеру. Цей механізм зберігає такі риси демократії, як виборність, підпорядкування меншості більшості, дискусійність у ході прийняття рішень та гласність. Крім того, представницьким органам влади, притаманні також такі риси, як відповідальність перед виборцями за прийняті рішення, оперативність їх прийняття та компетентність [8, с. 113].

Свій прояв представницька демократія знаходить у парламентаризмі, верховенстві парламенту при традиційному поділі державної влади на законодавчу, виконавчу та судову [8, с. 113]. При цьому необхідність верховенства цього державного органу обумовлюється перш за все тим, що інакше неможливо забезпечити верховенство закону, а отже, і самого права.

Отже, народовладдя розглядається як суспільно-політичне явище, правовим вираженням якого є юридична категорія демократії. Існує дві форми здійснення народовладдя – безпосередня (безпосередня демократія) і за допомогою вибраних представників (представницька демократія). Безпосередня демократія – це форма народовладдя, що передбачає прийняття владних рішень безпосередньо самим народом в особі населення виборчих округів, колективів, територіальних та галузевих соціальних спільнот тощо. Законодавство України прямо закріплює лише вибори і референдум. Представницька демократія історично виникла набагато пізніше за безпосередню. Її суть полягає в тому, що народ шляхом безпосереднього волевиявлення через вибори формує персональний склад виборних органів та, опосередковано, похідних від них, яким надає можливість протягом обмеженого часу здійснювати визначені конституцією владні повноваження від імені народу. Свій прояв представницька демократія знаходить у парламентаризмі, верховенстві парламенту при традиційному поділі державної влади на законодавчу, виконавчу та судову.

Література:

1. Виборчий кодекс України від 15.03.2022 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2020. № № 7, 8, 9. Ст. 48.
2. Закон України Про місцеве самоврядування в Україні від 10.10.2022 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 24. Ст. 170.
3. Конституція України від 01.01.2020 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Ключковський Ю. Б. Форми народовладдя в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Юридичний журнал «Право України»*. 2019. № 10. С. 95-112.

5. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдне право України : навч. посібник. Київ : Видавництво «Ліра», 2009. 366 с.

6. Придачук О. А. Представницьке народовладдя в контексті правової охорони конституції України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 11. С. 79-82.

7. Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави : монографія. Харків : Видавництво «ФІНН», 2009. 216 с.

8. Щедрова Г.П., Барановський Ф.В., Новакова О.В., Пашина Н.П. та ін. Основи політології : навчальний посібник. Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2005. 170 с.

9. Юрій М.Ф. Політологія : навчальний посібник. Київ : Видавництво «Дакор», 2006. 416 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-10>

НОВИЗНА ЮРИДИЧНОГО НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Митрофанов Ігор Іванович

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук

*Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Наукова новизна є необхідним компонентом наукового юридичного дослідження, невід'ємною його частиною. Крім того, що визнається суттєвим для юриста-дослідника, який дотримується юридико-позитивістської концепції пізнання державно-правових явищ, вимоги наукової новизни встановлені для дисертаційних робіт (кваліфікаційних наукових праць) на здобуття наукового ступеня доктора наук і доктора філософії. Тому слід орієнтуватися на критерії юридичних наукових знань, що відрізняють їх від знань, що отримані під час проведення нового юридичного наукового дослідження.

Такими критеріями є: 1) раціональність, яка пов'язана із з'ясовністю отриманих висновків і пропозицій, взаємозв'язком з попередніми дослідженнями, перспективністю подальших досліджень, предметністю тощо; 2) об'єктивність (вірогідність, істинність), що полягає у встановленні справжньої волі законотворця й учасників (сторін) договору, що базується на відомостях, які можна перевірити, в системності, всебічності

та повноті дослідження, що ґрунтується на чинному законодавстві й актуальній юридичній практиці тощо; критицизм, що припускає обґрунтовану критику інших точок зору, можливість перевірення висновків від протилежного (спекуляція), конкретно-історичний підхід до аналізованих явищ (відмова від зайвої архаїки або модернізації); доказовість (логічність), пов'язана із застосуванням правил формальної та діалектичної логіки, внутрішньою несуперечністю результатів дослідження, системністю аргументації, з ілюстрацією прикладами із практики або її узагальненням тощо; збільшення обсягу знань, що виражається: а) в одержанні нових знань; б) у поглибленні та подальшому розвитку вже наявних знань про об'єкт і предмет юридичного наукового дослідження.

Наукова новизна може бути фундаментальною, що виходить за межі панівної доктрини (розглянутою ширше, ніж загальноприйняті уявлення наукової спільноти з того або іншого питання), так і «внутрішньо доктринальною», що пояснює, запроваджує нові додаткові факти або аргументи в наявну теоретичну модель, яка не піддається сумніву. Разом із тим, хоч би і новизна вважається фундаментальною, але не може розглядатися як принципово нова тому, що в іншому випадку її такою не визнає наукова спільнота. Так, моє бачення норми кримінального права як загальнообов'язкового правила щодо невчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінально-правовим нормативом Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК), органічно пов'язані з ним веління, дотримання яких забезпечується примусовим потенцією системи засобів кримінально-правового впливу, не було сприйняте однозначно науковим співтовариством. Норму кримінального права, на мій погляд, складають: 1) умови реалізації кримінально-правових нормативів (гіпотеза); 2) кримінально-правовий норматив – обов'язкова легальна вимога щодо невчинення діяння, передбаченого приписом Особливої частини КК (диспозиція); 3) санкція за невиконання цих легальних вимог. Веліннями є обов'язкові вимоги (правила), що містяться в статтях Загальної й Особливої частин КК і органічно доповнюють (уточнюють) змістове навантаження відповідної структурної частини норми кримінального права або вміщують процедурні питання щодо її застосування та реалізації [1, с. 70–78].

Слід указати на те, що науковий винахід обмежений супротивом багатьох аспектів і соціокультурною ситуацією, що складається зі світогляду, потреб (уявлень щодо потреб) і інтересів основних соціальних гуртів, статусу та ролі науки в конкретному соціумі, в т. ч. ставлення держави до науки (науковців), включаючи її (їх) фінансування (оплату праці), рівня перспективи техніки та технологій (зі спроможностями реалізації нових наукових розроблень практичною

сферою). Іншими словами, нові знання характеризуються «розривом» (а іноді «прірвою») з наявними юридичними знаннями, за умови збереження окремих їх боків або аспектів.

На новизну юридичних наукових досліджень вказують такі ознаки: 1) одержання результатів, які не були відомі науці (нове наукове положення, поняття, додаткова характеристика явища тощо); 2) результат узагальнення багатьох суджень з одного питання. При цьому думки автора відрізняються від поглядів інших вчених. Інакше кажучи, це завжди авторське тлумачення, наслідок складного розумового процесу, але не повторення відомих висновків і положень; 3) йдеться не про будь-яке нове положення, а про таке, яке суворо відповідає критеріям юридичних наукових знань. В іншому випадку можна говорити про повсякденні, неправильні й інші знання; 4) письмове оформлення й оприлюднення результатів дослідження. В іншій ситуації про наукову новизну можна забути; 5) отримані дослідником результати є особистими, тобто не запозичені з інших джерел (плагіат) і не механічно скомпоновані із елементів чужих досліджень (компіляція). Разом із тим, це не елімінує, а, навпаки, вимагає правильного оформлення посилань на наукові праці інших учених; 6) порівнянність із попередніми науковими знаннями за наявності різниці між ними. Із огляду на останнє йдеться про пріоритет запровадження в науковий обіг.

Наукова новизна визнається нормативно-правовими актами структурним елементом вступу дисертації. У цьому елементі аргументовано, коротко та чітко зазначаються основні наукові положення, що виносяться на захист, із зазначенням відмінності одержаних результатів від відомих раніше [2]. Про особистий характер отриманих наукових вказується в нормативно-правових документах, в яких регламентовано порядок присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук і доктора філософії [3; 4; 5]. При цьому вимоги до наукової новизни роботи й особистого внеску здобувача наукового ступеня досить жорсткі. Так, докторська дисертація має відповідати в т. ч. таким вимогам: містити наукові положення та нові науково обґрунтовані результати у певній галузі науки, одержані здобувачем особисто, які мають практичну та теоретичну цінність; характеризуватися єдністю змісту; свідчити про особистий внесок здобувача в науку щодо розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми; відповідати принципам академічної доброчесності. Порушення цих вимог є підставою для відмови у присудженні наукового ступеня доктора наук або для скасування рішення про присудження наукового ступеня доктора наук.

Безумовно, з точки зору посткласичної методології функція вироблення нових знань є, напевно, самою неправдоподібною. Це пов'язано

з тим, що наукою не може передбачатися факт і момент нового наукового відкриття. Справжні нові знання, за умови їх науковості, ні в якому разі не продовжують існування або екстраполяцію «старого» знання. Жодні наукові відкриття в принципі не можуть прогнозуватися та відбуватися за певною схемою чи графіком – в іншому випадку всі вони були б здійснені.

У цьому зв'язку можливим є впровадження такої тимчасової дефініції, як «умовна новизна юридичного наукового дослідження», а отже співвіднесеність дослідження певній методологічній та соціально-політичній базі. Який сенс мають пропозиції наукового дослідження щодо змін законодавства, що не складають інтереси олігархічно-кланового устрою сучасного соціуму? В зразковому аспекті юридична наука має визначати інтереси соціуму та людини, проте в реальності юридичне наукове дослідження спроможне характеризуватися тільки умовною науковою новизною (новизною для певної теми) в умовах тотального контролю олігархами законодавця. Причому в разі, якщо пропонується самобутній (умовно-самобутній) варіант розв'язання якогось конкретного наукового завдання, дослідження в змозі отримати статус кваліфікаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії, якщо отримуються наукові результати, що забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення – доктора наук. Дефініція умовної новизни уможливує ентузіастам-дослідникам в юриспруденції уникнути неприємного відчуття того, що вони в дисертаціях «жують пережоване». Гносеологія досягла сьогодні такого щабля, коли пізнання права перестало характеризуватися науковим раціоналізмом.

Таким чином, наукова новизна – це ознака, що характеризує наукове знання про правову дійсність, вперше введена в науковий обіг у юриспруденції. Ідеальним визнається, що кожному автору вдається створити нову наукову юридичну концепцію або значно трансформувати, розширити та доповнити наявні знання з тієї або іншої проблеми (теми). Проте такі ситуації в юридичній науці є поодинокими. До таких висновків і положень доходять далеко не всі дослідники, що пояснюється не лише їхніми здібностями, а й об'єктивними факторами: складність виявлення закономірностей державно-правових явищ, достатньо суттєвий рівень юридичних знань, коли будь-яка нова перспектива припускає не лише існування самобутніх думок і ідей, але й реалізація нового прийому юридичного наукового пізнання. Для вірного оцінювання висновків і положень дослідження важливим є абстрактний характер усвідомлення новизни юридичних наукових досліджень та конкретних форм, у яких ця новизна виражається та віддзеркалюється в наукових роботах і інших публікаціях.

Література:

1. Митрофанов І. І. Кримінально-правовий норматив і норма кримінального права. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2017. № 12. С. 70–78.
2. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : Наказ МОН України від 12.01.2017 № 40. *Офіційний вісник України*. 2017. № 20. Ст. 576.
3. Деякі питання присудження (позбавлення) наукових ступенів : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197. *Офіційний вісник України*. 2021. № 92. Ст. 5973.
4. Про затвердження Положення про спеціалізовану вчену раду з присудження наукового ступеня доктора наук : Наказ МОН України від 13.12.2021 № 1359. *Офіційний вісник України*. 2022. № 8. Ст. 451.
5. Про присудження ступеня доктора філософії : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167. *Офіційний вісник України*. 2019. № 22. Ст. 767.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-11>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КОДИФІКАЦІ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Остапенко Анастасія Іванівна

ад'юнкту центру воєнно-стратегічних досліджень

*Національний університет оборони України імені Івана Черняховського
м. Київ, Україна*

Для нормотворчого процесу «воєнного періоду» характерними стали масовість та швидкість прийняття нормативно-правових актів, застосування спрощеної процедури їх погодження. Така (хоч і вимушена) тенденція вкотре підтвердила недосконалість і застарілість законодавства у сфері оборони, його неповну відповідність реальним загрозам сьогодення та неготовність «працювати» у кризових ситуаціях, в тому числі в умовах реальної війни.

Однією з актуальних проблем удосконалення законодавства у сфері оборони України та наближення його до стандартів держав-членів ЄС і НАТО можна визначити відсутність системного підходу до його упорядкування. Ефективне та адаптоване до сучасних реалій законодавство має безпрецедентне значення для забезпечення як національної безпеки, так і стійкості правової системи держави.

Систематизація є однією із форм удосконалення законодавства. Ліпкан В. під систематизацією визначає цілеспрямовану діяльність компетентних органів чи окремих осіб з упорядкування нормативно-правових актів, що регулюють певну сферу суспільних відносин, з метою підвищення ефективності правореалізації [1, с. 9].

В юридичній науці зазвичай виділяють три види систематизації законодавства: інкорпорацію, консолідацію і кодифікацію. Саме кодифікація визнається найвищим рівнем систематизації законодавства.

Теорія права виділяє загальну кодифікацію, під якою розуміють прийняття серії кодифікаційних актів з усіх основних галузей законодавства; галузеву кодифікацію, яка охоплює законодавство певної галузі; спеціальну (комплексну) кодифікацію, що передбачає видання нормативно-правових актів, які регулюють той чи інший інститут [2, с. 22].

У процесі кодифікації відбувається якісна переробка діючих юридичних норм, усуваються неузгодженості, дублювання, суперечності і прогалини у правовому регулюванні, скасовуються неефективні і застарілі норми. Значна кількість розрізаних нормативних актів замінюється зведеним, оновленим, ефективнішим у сучасних умовах. Така діяльність законотворців спрямована на упорядкування діючого законодавства на основі систематизації та оновлення правових приписів. Можна виокремити вузьке і широке розуміння поняття кодифікації: у вузькому розумінні – це технічна обробка й упорядкування нормативного матеріалу, а в широкому розумінні ця діяльність полягає у переробці, доповненні діючих законів, приведенні їх у відповідність з потребами пануючого в даному суспільстві класу [3, с. 36].

На державному рівні саме кодифікацію визначено як пріоритетний спосіб систематизації законодавства у сфері оборони України. Міністерству оборони України доручено вжитих заходів з кодифікації законодавства у сфері оборони на виконання завдання, визначеного абзацом третім підпунктом «г» пункту 11 статті 1 Указу Президента України від 8 листопада 2019 року № 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» [4]. З метою виконання визначеного завдання Наказом Міністерства оборони України від 29.12.2020 № 498 [5] було утворено робочу групу з кодифікації законодавства у сфері оборони.

Виконуване завдання є об'ємним, складним і потребує максимально професійного та комплексного підходу під час його виконання, що обумовлюється необхідністю визначення предмету, принципів і методології кодифікації законодавства у сфері оборони. Логічним та необхідним є залучення до процесу кодифікації законодавства у сфері

оборони представників інших складових сил оборони, науковців у галузі військового права та спеціалістів у сфері нормотворення.

Варто відзначити, що процес кодифікації доцільно здійснювати тільки щодо тих норм права, які пройшли випробування часом та виправдали себе, тобто які є стабільними і набули фундаментальних ознак.

Серед проблемних питань здійснення процесу кодифікації законодавства у сфері оборони України як виду систематизації можна виокремити:

1) неповноту сформованості предмету, методу, принципів та інститутів військового права на сучасному етапі, які повинні закласти наукове підґрунтя для кодифікації;

2) застарілість Класифікатора галузей законодавства України [6], що в свою чергу перешкоджає формуванню інститутів військового права на сучасному етапі;

3) невизначеність обсягу змісту понять «військове законодавство» і «законодавство у сфері оборони України» та їх співвідношення;

4) незавершеності трансформаційних процесів розвитку сектору безпеки і оборони;

5) відсутності нормативного закріплення регламентації кодифікаційної техніки, а саме відсутності закону про нормативно-правові акти (правотворчу діяльність), який би регламентував дане питання у повній мірі.

Деякі вчені резюмують, що кодифікація може здійснюватися у двох напрямках. Перший полягає у систематичній обробці чинних законодавчих актів з метою заміни діючого законодавства новоствореним законом (кодексом, статутом тощо), який регулює однорідну сферу суспільних відносин. Другий напрямок передбачає спрямування кодифікаційної діяльності на упорядкування чинного законодавства, зведення його до певної системи та усунення прогалин у праві, колізій між правовими нормами (здійснення шляхом інкорпорації) [3, с. 36-37].

Враховуючи, що в теоретичному аспекті кодифікацію законодавства можна розглядати як форму, як засіб або як метод систематизації, процес кодифікації законодавства у сфері оборони України доцільно розпочати саме з визначення підходу, який буде покладено в основу кодифікації, та завдання щодо обсягу та форми результатів кодифікації.

Одним з можливих підходів до кодифікації законодавства у сфері оборони України вбачається застосування системного (поетапного) підходу, який доцільно розпочати з більш простого інструментарію, зокрема: проведення правового аналізу (ревізії) діючих нормативно-правових актів на предмет існування прогалин, застарілих і дублюючих норм та внесення до них відповідних змін; застосування консолідації як спрощеного різновиду систематизації нормативно-правових актів (об'єднання актів з єдиним предметом правового регулювання без

зміни змісту правових норм). Найдосконалішим результатом процесу кодифікації може стати Кодекс оборони України – єдиний зведений нормативно-правовий акт у сфері оборони України.

Література:

1. Ліпкан В.А., Залізник В.А. Систематизація інформаційного законодавства України : монографія / за ред. В.А. Ліпкана. Київ : ФОП О.С. Ліпкан, 2012. 304 с.

2. Рогач О. Я., Бисага Ю.М. Кодифікаційні акти в системі законодавства України : монографія. Ужгород : Ліра, 2005. 124 с.

3. Антоненко В.О. Кодифікація як самостійна форма систематизації правових джерел. *Форум права*. 2009. № 3. С. 35–42.

4. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: Указ Президента України від 8 листопада 2019 року № 837. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019> (дата звернення: 20.11.2022).

5. Про утворення робочої групи з кодифікації законодавства у сфері оборони: Наказ Міністерства оборони України від 29.12.2020 № 498.

6. Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України: наказ Міністерства юстиції України від 02.06.2004 № 43/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v43_5323-04 (дата звернення: 20.11.2022).

ДОКТРИНА *FUNCTUS OFFICIO* ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ОСТАТОЧНІСТЮ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Пільков Костянтин Миколайович

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу міжнародного приватного права
та правових проблем євроінтеграції

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,
м. Київ, Україна

Відома вітчизняній судовій практиці і визнана у правничій науці доктрина *res judicata* утворює значення остаточної судового рішення, цінність якого визнана в усіх розвинених правових системах світу, а у Європі також особливо зауважена у практиці Європейського суду з прав людини, на що ми вже звертали увагу у більш ранніх дослідженнях [4, с. 24; 9, с. 234].

Водночас, доктринальною опорою остаточної судового рішення виступають також інші важливі концепції та ідеї, серед яких *functus officio* – доктрина вичерпання повноважень суб'єкта ухвалення рішення.

В іноземних дослідженнях *functus officio* розглядається як один з механізмів, за допомогою якого у праві втілюється принцип остаточної [5, с. 832], або й взагалі вважається «доктринальною родичкою» *res judicata* [7, с. 545]. Щоправда, у науці ця доктрина найбільш опрацьована у контексті міжнародного комерційного та інвестиційного арбітражу, з огляду на проблему вичерпання повноважень арбітражу після ухвалення остаточного рішення і, у випадку міжнародного комерційного арбітражу, проблеми, які постають у випадку його скасування [3, с. 20; 8, с. 103].

Стосовно значення цієї доктрини для національних судових проваджень існує певний «вакуум» у дослідженнях, особливо у вітчизняних. Судова практика на цю доктрину не посилається. Принаймні станом на день підготовки цих матеріалів у реєстрі судових рішень відсутні рішення з посиланням на неї, чого не скажеш про доктрину *res judicata*.

Термін «*functus officio*» в перекладі з латини означає «виконав свої повноваження». Історично цей термін розуміли як такий, що позначає втрату повноважень або юридичної компетенції посадовою особою або

владним органом, які виконали своє завдання з ухвалення рішення [6, с. 2–3].

Як концепція, ідея, *functus officio* відома протягом багатьох століть. Римський юрист Ульпіан (бл. 170–228 pp.) так формулював правило, що лягло в основу майбутньої доктрини: «*Judex posteaquam semel sententiam dixit, postea iudex esse desinit: et hoc iure utimur, ut iudex, qui semel vel pluris vel minoris condemnavit, amplius corrigere sententiam suam non possit: semel enim male seu bene officio functus est*» (Дигести, книга 42, титул 1, 58) [2], суть якого у перекладі можна передати так, що «суддя, який ухвалив рішення, стосовно великого чи малого обсягу, надалі не має можливості виправляти рішення, адже на краще чи на гірше, однак він *вичерпав своє повноваження раз і назавжди*» [7, с. 546–547].

У загальному праві історія *functus officio* простежується від правління Едуарда I у тринадцятому столітті в Англії. Тогочасні судді взяли звичку змінювати записи судових рішень, часто аби приховати свої помилки. Разом з цією проблемою Едуард I мав проблеми з наповненням скарбниці. Для вирішення двох проблем одночасно він оголосив, що судді, які вдаватимуться до цієї недобросовісної практики, будуть покарні значними штрафами. В результаті судді почали боятись робити будь-які зміни до своїх рішень незалежно від мотивів. Ухвалене судове рішення набуло значення недоторканного, майже священного, що не залежало від якості або правильності. Спочатку це мало наслідком те, що було названо «великою перешкодою правосуддю», оскільки правило змушувало суддів дотримуватись очевидного помилкових рішень замість того, щоб їх виправити. У наступні століття право Англії було свідком виникнення і занепаду різних механізмів, спрямованих на усунення недоліків суворого застосування правила. Спочатку помилки у судових рішеннях підлягали виправленню за механізмом наказу стосовно помилки (англ. *writ of error*), який застосовувався навіть для виправлення найменших технічних помилок і передбачав розгляд питання судом Королівської Лави (англ. *King's Bench*). Водночас, деякі помилки, зокрема технічні помилки судових клерків та помилки в описі фактів, все ж могли бути виправлені самим судом шляхом видання наказу стосовно помилки *coram vobis* (або *coram nobis* для суду Королівської Лави). Згодом найбільш загальним засобом виправлення помилкового судового рішення стала заява про спрямування справи на новий розгляд. Врешті англійський процес було реформовано і кодифіковано в середині XIX століття з усуненням застарілих інструментів наказу стосовно помилки та повного перегляду справи для усунення помилок із наданням суддям повноважень виправляти помилки зі значною дискрецією у цьому питанні. У США Акт про правосуддя 1798 року надав судам право здійснювати перегляд

справи для усунення помилки, що згодом було реформовано у 1946 році із закріпленням у Федеральних правилах цивільного процесу більш ефективних інструментів розгляду клопотань про зміну рішення та про звільнення від виконання рішення [6, с. 3–4].

Водночас *functus officio* як правило не втратило значення і розвинулось у доктрину вичерпання повноважень судді з прийняттям остаточного рішення.

У сучасній процесуальній практиці американських судів *functus officio* також іноді розуміють вузько як правило, відповідно до якого щойно на судове рішення подано апеляцію, суд першої інстанції втрачає юрисдикцію стосовно справи, принаймні стосовно питань, які стали предметом апеляції, і не може ухвалювати рішення стосовно них [1, с. 1].

Загалом, попри те, що *functus officio* з римського права найбільш повно була успадкована саме правовими системами загального права, вона має цінність також для інших правових традицій, адже не є культурно специфічною і такою, що за своїми особливостями може бути застосованою тільки в певній правовій системі. Схожим чином *res judicata* також більш розвинена як доктрина і система принципів у загальному праві, що не завадило цьому принципу стати практично універсально визнаним. Особливе значення *functus officio* для вітчизняної доктрини та практики полягає в тому, що ця доктрина дозволяє поглянути на остаточність судового рішення з позиції повноважень судді чи іншого суб'єкта ухвалення рішення, а не в аспекті остаточності вирішення суперечки для сторін і публічного порядку загалом, як це змушує робити *res judicata* у класичному розумінні. На відміну від *res judicata*, який має внутрішній і зовнішній аспекти (остаточність рішення в тому провадженні, у якому його було ухвалено, і остаточність вирішення суперечки більш раннім рішенням з преклюзивним значенням для наступних ідентичних судових проваджень), *functus officio* має значення для забезпечення остаточності рішення у тому провадженні, в якому його було ухвалено, тобто має суто внутрішній аспект. Також на відміну від *res judicata* ця доктрина не стосується повноважень вищих судів з втручання в остаточне судове рішення, а обмежує втручання у рішення з боку того ж суб'єкта, який його ухвалив. Отже, *functus officio* цікава для наступних більш детальних досліджень і застосування тим, що вона захищає рішення від змін, «покращень», виправлень недоліків та помилок, які в межах цієї доктрини розцінюються як втручання з боку суб'єкта ухвалення рішення і дія поза повноваженнями, і, як наслідок, значення доктрини може навіть виходити за межі суто процесуальної та мати вплив на обґрунтування відповідальності суб'єкта прийняття рішення за таке втручання.

Література:

1. Crowell M. *Functus officio*. North Carolina Superior Court Judges' Benchbook. UNC School of Government, 2014. 8 p. URL: https://benchbook.sog.unc.edu/sites/default/files/pdf/Functus%20Officio%20-%20July%202014_0.pdf
2. Digestsae Iustinian. Book 42. The Latin Library URL: <https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest42.shtml>
3. Gessel-Kalinowska B., Kalisz V. UNCITRAL Model Law: Composition of the Arbitration Tribunal Re-considering the Case upon Setting Aside of the Original Arbitration Award. *Journal of International Arbitration*. 2017. Vol. 34, Issue 1. pp. 17–33. DOI: 10.54648/joia2017002.
4. Pilkov K. Reopening cases following judgments of the European Court of Human Rights: Room for a European Consensus? *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Issue 4(16). P. 1–28. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-a000415>.
5. Pretorius D. M. The origins of the *functus officio* doctrine, with specific reference to its application in administrative law. *South African Law Journal*. 2005. Vol. 122, No. 4. P. 832.
6. The *functus officio* problem in modern arbitration and a proposed solution committee on arbitration subcommittee on *functus officio* doctrine. The Association of the Bar of the City of New York, 2021. URL: <https://s3.amazonaws.com/documents.nycbar.org/files/2020855-FunctusOfficioProblemInArbitrationProposed.pdf>
7. Wong A. SP. Doctrine of *Functus Officio*: The Changing Face of Finality's Old Guard. *La Revue du Barreau Canadien*. 2020. Vol. 98 543–582.
8. Бондар К. П. Особливості правової природи арбітражних механізмів Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів (ІКСІД) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2016. 213 с.
9. Пільков К. М. Новий розгляд справи після скасування рішення Верховним Судом: проблеми забезпечення змагальності та права на справедливий суд. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 233–242. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/56>.

ВПЛИВ ПРАВОВОЇ І ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА СТАБІЛЬНІСТЬ І РІВЕНЬ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ НОРМ

Регушевський Едуард Євгенович
кандидат юридичних наук, доцент
м. Київ, Україна

Маючи властивості акту прямої дії, виняткової ваги і значення, юридичного верховенства, основи правової системи країни тощо, Конституція України [1] вказує на нормативність права, розгляду норми права, як загального правила поведінки, що встановлено законодавцем, або повноважними органами. Такими своїми властивостями Конституція зобов'язана її змісту, сформованим конституційно-правовим гарантіям, які покликані регулювати відносини у суспільстві, між людиною і державою, людиною і суспільством. Конституційно-правові норми є нормами імперативного характеру, і ця їх риса дає змогу чітко визначити межі дії, приймати нові законодавчі акти, застосовувати як норми прямої дії.

Правова природа Конституції зумовлює її одну з найважливіших властивостей, якою є стабільність. Вона характеризує стійку ефективність системи регулювання суспільних відносин. Звичайно, Основний Закон, не повинен бути схильний до швидких і численних змін. Це підриває авторитет права та знижує його потенціал.

Разом з тим, стабільність і потенціал, авторитет і ефективність правових приписів, насамперед конституційних норм, залежить від факторів і передумов різного характеру. Так, на ступінь і рівень реалізації основних конституційних принципів і норм, впливає соціально-економічне становище в суспільстві і державі. Воно пов'язане і з фінансовими труднощами, і зі слабкою соціальною орієнтованістю переходу на ринкову економіку, недостатньо ефективним управлінням, корупцією, недотриманням законодавчих приписів та іншими негативними явищами соціально-економічного життя суспільства і держави [2, с. 173-174].

Іншими за характером, але не менш важливими в ефективності, реальності та стабільності конституційно-правових приписів, є правова і політична культури, що включають не тільки психологічні та ідеологічні елементи (правова ідеологія і правова психологія), а й юридично значущу поведінку.

Якщо високий рівень правової та політичної культури дозволяє говорити і про досить високий рівень правореалізації як динамічний і багатогранний процес, то протилежні умови містять в собі ряд негативних передумов. Якісним критерієм і показником рівня право реалізації може послужити реалізація норм Конституції – Основного Закону держави і суспільства.

Так, негативний вплив на стабільність і рівень реалізації конституційних норм робить деформація правосвідомості. Незважаючи, що нігілізм має найбільше поширення, широкий прояв мають й інші види деформації.

Серед психологічних факторів часто можна зустріти і гіпертрофоване уявлення про роль права (правовий фетишизм), і недбале ставлення до юридичних цінностей (правовий діленталізм), і несформованість правових знань при особистій впевненості в хорошій юридичній підготовці (правовий інфантилізм) [3, с. 386; 4, с. 445]. Така поведінка, на жаль, певною мірою має прояв в усіх соціальних групах сучасного суспільства, незалежно від роду професійної діяльності.

Реальність норм Основного Закону, безсумнівно, залежить від зазначених вище форм негативної поведінки суб'єктів застосування відповідних норм. Бути наділений правом, чинити відповідно до норми Конституції тим чи іншим чином нерідко трактується суб'єктом права досить вільно, з елементами самовпевненого і недбалого ставлення до самих правових приписів. Результатом, як правило, є спотворення змісту норми, що призводить до зниження рівня, а в окремих випадках, і до повної відсутності реалізації конституційних приписів. У свою чергу, системність неможливості реалізації норми, ставить законодавця перед необхідністю впровадження нових механізмів підвищення ефективності, а при необхідності, і перед неминучістю перегляду норми.

Реалізація Конституції не тільки як Основного Закону держави, а й основного закону суспільства передбачає її реалізацію на двох рівнях – реалізацію документа в цілому і реалізацію конкретних конституційних приписів. Відповідно і оціночні характеристики суб'єкта в процесі реалізації лежать в різних площинах. З одного боку суб'єкт дає оцінку Конституції як цілісному документу, який виступає регулятором усіх суспільних відносин у державі, і має абсолютний авторитет у системі національного законодавства. З іншого боку, суб'єкт критично оцінює правові умови, що дозволяють йому реалізувати конкретну конституційну норму.

Реалізація конституційних норм – динамічний процес, нерозривний і одночасно схильний до політико-правових явищ, що відбуваються в суспільстві і державі, процес, який безпосередньо впливає на формування світогляду, правосвідомості та правової і політичної культури в цілому. Ефективність реалізації конституційних приписів закладає

відповідні передумови для формування позитивного сприйняття результатів зазначеного процесу, ставить суб'єкта перед неминучістю успіху і задоволеності своєю діяльністю, а значить, породжує бажання досягати нових результатів, що в свою чергу призводить до набуття позитивного досвіду, підвищення авторитету і рівня реалізації конституційних норм. Відсутність же ефективності в процесі реалізації конституційних приписів призводить до накопичення негативного досвіду, падіння авторитету конституційних норм, їх формальності, а значить і необхідності внесення відповідних змін – процесу, що ставить під сумнів стабільність.

Процес формування правової та політичної культури і реалізації конституційних норм, залежні один від одного процеси. Якість реалізації конституційних норм знаходиться в прямій залежності від рівня знань і розуміння цінностей у правовій сфері. Правова і політична культура є відображенням якісного стану правового життя суспільства, є показником досвіду участі суспільства у правовому і політичному житті, та є відображенням правових цінностей у процесі становлення громадянського суспільства і зміцнення правової держави. Безсумнівно, розвиток правової і політичної культури, підвищення рівня прогресивної та ефективної реалізації конституційних норм, зміцнення їх стабільності вимагає відповідних передумов. Серед найбільш значущих передумов можна відзначити необхідність підвищення рівня теоретичної та наукової думки в суспільстві, підвищення рівня правосвідомості громадян і посадових осіб. Велике значення має підвищення рівня правового виховання і, відповідно, вирішення його завдань щодо формування знань і поваги до Конституції, її норм, уміння застосування конституційних норм на практиці і вироблення звички діяти в повній відповідності з їх приписами.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 21.11.2022).
2. Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право : учеб. для средних профессиональных учебных заведений. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2007. 592 с. С. 173-174.
3. Скакун О.Ф. Теория держави і права. Харків : Консум, 2001. 656 с. С. 386.
4. Рассказов Л.П. Теория государства и права: Учебник для вузов. 2-е изд. Москва: РИОР, 2009. 464 с. (Высшее образование). С. 445.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Сидоркіна Раїса Дем'янівна

*доцент кафедри соціально-гуманітарної підготовки та права
Західнодонбаський інститут ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»
м. Павлоград, Україна*

Правозастосування – одна із особливих форм державної діяльності, спрямована на реалізацію норми права у життя і завжди знаходиться у центрі уваги юридичної науки.

В наш, складний час питання застосування норм права має велике значення, оскільки саме держава в особі найвищих органів допомагає ефективно регулювати суспільні відносини. Тож, проблеми реалізації норм права все більше набувають практичного значення. А тому, для їх кращого розуміння слід дослідити проблемні питання, які існують у застосуванні норм права як особливої форми її реалізації.

Слід зауважити, що правозастосування є важливою стадією механізму правового регулювання, оскільки саме посадові особи органів державної влади, використовуючи вітчизняне законодавство вирішують юридичні справи. А тому, важливого значення набуває питання ефективності їх застосування цими органами.

Якісне виконання поставленого завдання на наш погляд, залежить від однозначності розуміння співвідношення понять «застосування» та «реалізація норм права».

Дослідження та аналіз наукових праць відомих вчених показує, що категорія «застосування права» розглядається по-різному.

Так, М.Д. Гнатюк під застосуванням права розуміє спосіб організації здійснення правових норм, як своєрідне «перетворення у життя» їх вимог [1].

А науковець В. В. Копейчиков застосуванням права вважає форму реалізації права, де результат на його думку полягає в прийнятті управлінських рішень [2].

Вчений Д.О. Бочаров правозастосовну діяльність визначає як таку, що здійснюється на засадах доцільності, справедливості та обґрунтованості, піднормативну діяльність конкретних суб'єктів з виданням індивідуалізованих і конкретизованих владних приписів та забезпеченням їх видання й фактичної реалізації [3, с. 7].

Заслугує уваги думка Н.П. Костюка, який застосування норм права називає процесом, що має здійснюватися в чітко регламентованих нормах права межах [4, с. 71].

У юридичній літературі зустрічається і така точка зору, що застосування норм права можна розглядати як позитивне та юрисдикційне. Позитивне – це обов'язкова умова нормальної реалізації певних регулятивних норм. А юрисдикційне – застосування охоронних норм за порушення її диспозиції.

Застосування правових норм – це організаційно-правова діяльність компетентних державних органів, яка полягає у встановленні формально-обов'язкових правил поведінки для індивідуальних суб'єктів з метою створення умов, необхідних для реалізації ними таких норм.

А це свідчить, що застосування норм права є правовою формою здійснення функцій держави, яка зовнішньо виражає зміст реалізації права.

Важливо пам'ятати, що застосування норм права має велике юридичне значення, оскільки відбувається лише на підставі юридичних норм та у порядку, що передбачений ними. Більш того, цей процес підпорядковується таким принципам, як верховенство права, верховенство закону, що в свою чергу забезпечує правомірність і ефективність застосування норм права [5]. Застосовуючи норми права, держава у своїй діяльності реалізує важливі функції, а саме: організовує процес виконання норм права та охороняє й захищає права всіх учасників суспільних відносин від порушень і посягань на них.

Правозастосування – складна діяльність, яка відбувається в декілька етапів, регламентується процедурними нормамаи, які встановлюють повний порядок правозастосування і забезпечують її логічну завершеність.

Отже, підводячи підсумок висвітлених вище наукових думок, погоджуємось з думкою Б.В. Малишева, під застосуванням норм права слід розуміти управлінську діяльність органів державної влади, зокрема їх посадових осіб, а також уповноважених державою суб'єктів з винесення конкретно-індивідуальних приписів, якими на одних учасників правовідносин покладаються обов'язки, а іншим – надаються права [6, с. 10].

Усі державні органи й посадові особи у рамках своєї компетенції займаються застосуванням норм права як формою реалізації власної компетенції. Саме в правозастосовних діях проявляється правова природа держави. Ключовим моментом у розумінні самої природи застосування норм права є безумовно організаційно-правові відносини, які і складають зміст процесу застосування норм права.

Дослідження питання вказує на суттєву відмінність правозастосування від інших форм реалізації права, оскільки базується на методі державно-владного припису державного компетентного органу.

Таким чином, правозастосування – це процес організаційно-управлінського характеру, метою якого є розгляд та вирішення різних індивідуальних юридичних справ, що мають правове значення і регламентується процедурно – процесуальними нормами та спрямований на захист законних прав, свобод та інтересів особи.

Література:

1. Гнатюк М. Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 21 с.
2. Загальна теорія держави і права : навчальний посібник / за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 320 с.
3. Бочаров Д. О. Правозастосовча діяльність: поняття, функції та форми : проблемні лекції. Дніпропетровськ : АМСУ, 2006. 73 с.
4. Костюк Н. П. Особливості стадій правозастосування. *Держава і право*. Київ, 2009. № 44. С. 70–76.
5. Верховенство права як принцип правової системи : монографія: у 2 кн. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2008. Кн. 1: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії / відп. ред. Н. М. Оніщенко. 2008. 344 с.
6. Малишев Б. В., Москалюк О. В. Застосування норм права (теорія і практика) : навч. посіб. / За заг. ред. Б. В. Малишева. Київ, 2010. 260 с.

ПРИЧИНИ ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА ЯК ВИЗНАЧНА ОСОБЛИВІСТЬ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Хребтова Алеся Анатоліївна

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Дубовик Ольга Ігорівна

*студентка I курсу факультету економіки і управління
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Проблема тлумачення права є традиційною проблемою правової сфери, особливо тлумачення правових норм відіграє важливу роль у процесі правозастосування. Це найважливіша умова правильного розуміння і застосування права. Без пояснення складні правоохоронні процеси були б надзвичайно складними, а в деяких випадках неможливими. Сторічний юридичний досвід та юридична практика підтвердили необхідність тлумачення [1, с. 9].

Необхідність тлумачення виникає внаслідок багатьох факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Водночас можна сказати, що необхідність тлумачення зумовлена не тільки технічною недосконалістю зовнішньої форми деяких правових норм, як-от їх незрозумілість і двозначність, а й випливає із самої природи правозастосування, оскільки сама природа правових норм передбачає необхідність їх тлумачення.

Кожна норма права встановлює певні суспільні відносини, а ці суспільні відносини, насамперед, закріплюються в нормі права. Окремі види конкретних правовідносин, що визначені правовими нормами, є не тільки кількісними й мають індивідуальні ознаки, а й одночасно з тим мають й істотні ознаки, властиві всім подібним відносинам. При застосуванні до них правових норм індивідуальність цих відносин породжує питання, відповіді на які можна отримати лише шляхом тлумачення [2, с. 23].

Об'єктивною підставою для тлумачення є загальний характер правових норм, у зв'язку з чим у них неможливо точно вказати всі

конкретні життєві ситуації. Відповідно до загального закону ентропії, передача будь-якої інформації супроводжується втратою певної частини інформації, тому інформація кодується з певним запасом – її носій більший за обсяг інформації, що передається. Натомість законодавець має сформулювати максимально стислий нормативний текст з урахуванням потреб практики, яка у свою чергу потребує більшої кількості та широти пояснень.

Можливість виникнення в суспільному житті нових відносин і життєвих ситуацій, яких не існувало на момент створення закону або що не отримали широкого розвитку, а також поширення ситуацій, які не були особливо задумані законодавцем, але які виникли в силу їх абстрактного характеру, також створили потребу в тлумаченні [3, с. 14].

Слід пам'ятати, що законодавство та тлумачення є окремими процесами, відмінними один від одного. Інтерпретатори законодавчих норм не є творцями права. Їм лише потрібно знайти і визначити волю народу, яка буде виражена в нормативному акті. Предметом дослідження тлумачення є правові норми, за межі яких не можна вийти через необхідність суворого дотримання системи законності [4, с. 35].

Отже, підсумовуючи, можна сказати, що тлумачення є досить складним процесом, результатом якого може бути як правильне, так і неправильне розуміння правової норми, спотворення її змісту та породження помилок. Ця тема набуває ще більшого значення у зв'язку з діяльністю державних органів і посадових осіб щодо застосування правових норм до конкретних життєвих відносин. Це підтверджує неоднорідність сучасної правозастосовної практики, насамперед судової. Причиною цього прийнято вважати недосконалість чинного законодавства.

Водночас більш поглиблений аналіз питання показує, що існують значні проблеми саме з загальним поняттям правотлумачення, а не його окремими прогалинами та суперечностями. Щоб уникнути помилкового застосування, спочатку визначається зміст законодавчої норми, використовуючи всі відомі методи і прийоми інтерпретації, поки фактичний її зміст не стане повністю зрозумілим.

Література:

1. Власов Ю.Л. Проблеми тлумачення норм права: монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 327 с.
2. Саміло Г. О. Проблеми тлумачення правових норм : навч-метод. посібник. Запоріжжя : ЗНТУ, 2017. 216 с.
3. Косцова І.П. Системне тлумачення норм права : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. ІваноФранківськ, 2016. 200 с.
4. Власов Ю.Л. Проблеми тлумачення норм права: монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 416 с.

ХТО ТАКІ КОЛАБОРАНТИ У МУНІЦИПАЛЬНІЙ ВЛАДІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ?

Шаповал Валерій Дмитрович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

На нашу думку, проблематика муніципальної влади в умовах воєнного стану в Україні останнім часом переміщається «в епіцентр наукових і політичних дискусій». При цьому дискурс щодо цієї цих реформ зумовлений якісно новими інновативними підходами до осмислення ключових муніципально-правових явищ, процесів та інститутів, що поступово починають розглядатися в динамічній перспективі.

В юридичній літературі цілком правомірно ми спостерігаємо певний організаційно-правовий дуалізм реформування цієї правової категорії як комплексного політико-правового феномену: з одного боку, цьому явищу властиві консерватизм, усталеність їхніх завдань, принципів, функцій і самої системи муніципального врядування, а, з другого боку, муніципальна влада є динамічним явищем, украй сприятливими для проведення потрібних поліпшення повсякденного життя громадян реформ [1, с. 4].

Широкомасштабне вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 р ознаменувало початок першої великої війни в умовах багатополярної міжнародної системи. Повномасштабна війна РФ проти України різко змінила сприйняття російської загрози щодо української державності, оголивши екзистенціальний характер складного та багатоаспектного російсько-українського конфлікту.

Головною метою Кремля є руйнація України як незалежної держави, знищення її військової та цивільної інфраструктури, а також довільне розчленування її території шляхом анексії окремих районів та створення псевдодержавних маріонеткових утворень.

Слід наголосити на тому, що для України головна мета у війні полягає у нейтралізації зовнішніх загроз існуванню держави та нації, відновлення повного державного суверенітету та територіальної цілісності у міжнародно визнаних кордонах 1991 року.

Ми не можемо оминати те, що початковим приводом для вторгнення став акт визнання РФ незалежності ДНР та ЛНР в адміністративних межах Донецької та Луганської областей. Однак, як видається, основною первинною метою війни в Москві бачили захоплення Києва та встановлення російського військового та політичного контролю над усією територією країни. І лише після поразки російських військ на київському, чернігівському та сумському напрямках мету російської «військової операції» було звужено до захоплення всієї території Донбасу та відторгнення від України південних областей, розташованих уздовж узбережжя Чорного та Азовського морів.

За дев'ять місяців війни та окупації частини півдня та сходу України президент росії володимир путін підписав укази про визнання Херсонської та Запорізької областей «незалежними територіями» після проведення там псевдореферендумів.

Свої загарбницькі вчинки путін виправдовує «загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права», які закріплені у статуті ООН. Але ж усі нормалі та освічені люди та міжнародна спільнота усвідомлюють, що ці укази жодним чином не мають ніякого відношення до загальновизначених принципів і норм міжнародного права.

Укази путіна про визнання незалежності Херсонської та Запорізької областей стають «чинними» з 29 вересня. Призначений Росією керівник окупованої частини Херсонщини Володимир Сальдо оголосив про проведення референдуму щодо вступу до Росії та створення своїх озброєних батальйонів.

Раніше так званий голова самопроголошеної «ДНР» Денис Пушилін запропонував так званому «голови ЛНР» Леоніду Пасічнику спільно провести «референдуми» про приєднання двох цих невизнаних міжнародною спільнотою утворень до Росії.

Голова офісу президента Андрій Єрмак назвав заяви про проведення референдумів «наївним шантажем погрозами і страшилками» [2].

Таким, чином нинішня модель місцевого самоврядування в Україні стала певним нестійким, внутрішньо суперечливим утворенням, зібраним з елементів радянської політико-правової спадщини, сконструйованим на основі довільного поєднання елементів громадівської та державницької концепцій, зі слабким і непослідовним урахуванням передового зарубіжного муніципально-правового досвіду, що призвело до появи такого правового феномену як колаборанти та колабораціонізм.

Оскільки ми розглядаємо питання ролі місцевих голів у функціонуванні муніципальної влади в умовах воєнного стану то на наш погляд, необхідно звернути увагу на таких осіб, власне з вини яких вчинялися злочини проти людяності російськими загарбниками.

Геннадій Мацегора, міський голова Куп'янська Харківської області перейшов на бік ворога в перші ж дні війни та усіяко сприяв російським окупантам у Куп'янську. Забезпечував їх транспортом, житлом, паливом та їжею перейшов на бік ворога в перші дні війни та усіяко сприяв російським окупантам у Куп'янську.

Міський голова Балаклії Іван Столбовий разом із сім'єю виїхав на територію Російської Федерації. Про це заявив голова Харківської ОВА Олег Синегубов. Голова міста Балаклії зі своєю сім'єю залишив це місто і поїхав на територію Росії. Його втеча відбулася відразу після того, як Столбовий пішов на співпрацю з ворогом. Наразі зараз відносно Столбового триває низка слідчих дій у рамках кримінального провадження.

Міський голова Святогірська, що на донечині, зрадив Україну та публічно підтримав окупантів. У соцмережах Бандура, обраний від ОПЗЖ, підтримував Україну ще в кінці травня. Бандура пішов на співпрацю з окупантами та почав роздавати пропагандистам інтерв'ю, у яких пропагував «руській мір» та дискредитував ЗСУ.

Зокрема, в одному з відео він звинувачував українських військових у тому, що це вони нібито підпалили Всесвятський скит Святогірської лаври.

Також він звинувачував українських військових у нібито вбивствах монахів та священнослужителів.

Слідчі ДБР розпочали стосовно Бандури досудове розслідування за фактом державної зради (ч. 2 ст. 111 КК України). Вирішується питання щодо повідомлення йому про підозру в державній зраді.

Але слід звернути увагу на те, що на сторінці Бандури в Facebook чимало патріотизму – сторінка оформлена в українських тонах, велася українською мовою, а ще 24 травня у своїх постах він називав російську артилерію ворожою[3]. Бандура став міським головою 2020 року, його було обрано від ОПЗЖ.

15.03.2022 року в Україні набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» (далі – Закон).

Отже, виходячи з аналізу норм Закону **колабораціонізм** – це співпраця громадян України, або посадових осіб (у нашому випадку посадових осіб органів місцевого самоврядування) із ворогом для забезпечення інтересів ворога та заподіяння шкоди власній державі.

Щодо такої правової категорії, як **колаборанти**, то на наш погляд, це поняття слід охарактеризувати такими ознаками: **по-перше (загальні)**: громадяни України; **по-друге (спеціальні) які**: публічно (на зборах, у ЗМІ, мережі інтернет) заперечує збройну агресію проти

України, окупацію частини території України, закликає до підтримки дій держави агресора; займали посади у незаконних органах влади держави агресора; здійснюють пропанду держави агресора.

Література:

1. Шаповал Н.В. Муніципальна реформа в сучасній Україні: конституційно- правовий аналіз. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Київ, 2021. 19 с.

2. Джерело в інтернеті: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3582519-putin-viznav-hersonsku-ta-zaporizku-oblast-nezaleznimi-roszmi.html>.

3. Джерело в інтернеті: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/mer-kup-yanska-zradnik-sbu-rozsliduye-spravu-sinyegubov-novini-ukrajini>.

НАПРЯМ 2. ЦИВІЛЬНЕ, ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ, СІМЕЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-17>

МОЄ ПРАВО НА ІМ'Я ТА ПРАВО НА МОЄ ІМ'Я

Макаренко Лариса Юріївна

студентка I курсу ОС «магістр»

факультету права, гуманітарних та соціальних наук

*Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Право на ім'я фізичної особи – це право на особисте немайнове благо, яке у світовій практиці одним із перших стало об'єктом законодавчої нормотворчості і сьогодні є найбільш широко представленим цивільним законодавством різних країн, у тому числі Україною. Але перш ніж розглянути зміст права на ім'я, доцільно зупинитись на тому, що собою являє саме ім'я людини та які функції воно виконує у суспільстві.

Необхідно зазначити, що ім'я фізичної особи має різні функціональні значення:

- 1) це мовне вираження, знак, що позначає людину;
- 2) це засіб (спосіб) персоніфікації (ідентифікації) конкретної людини в їх сім'ях і суспільстві;
- 3) ім'я людини виконує функцію формування, зберігання та передачі відомостей про неї, про її риси, вчинки, навички тощо.

Структура імені фізичної особи, за загальним правилом, складається із прізвища (родове ім'я), імені (власне ім'я), по батькові (патріархальне ім'я), якщо інше не виходить із закону або звичаю національної меншини, до якої належить особа.

Прізвище (родове ім'я) визначається за прізвищем батьків. Якщо мати, батько мають різні прізвища, то прізвище дитини визначається за їхньою згодою. Водночас вони можуть присвоїти дитині і подвійне прізвище, утворене шляхом з'єднання їхніх прізвищ (ст. 145 Сімейного кодексу України, далі – СК), якщо вони різні.

Ім'я (власне ім'я) дитини також визначається за згодою батьків, а якщо вона була народжена жінкою, яка не перебуває у шлюбі, у разі

відсутності добровільного визнання батьківства, то визначається матір'ю дитини. Очевидно, що при виборі імені батьки мають керуватися здоровим глуздом та інтересами самої дитини. Останній може бути дано два власних імені, якщо інше не впливає із звичаю національної меншини, до якої належать мати і (або) батько (ст. 146 СК).

По батькові (патріархальне ім'я) дитини визначається за іменем батька. А якщо вона була народжена жінкою, яка не перебуває у шлюбі, за умови, що батьківство щодо дитини не визнано, визначається за іменем особи, яку мати дитини назвала її батьком (ст. 147 СК). У такому разі відповідно до ст. 12 Закону України «Про національні меншини в Україні» ті фізичні особи, в національній традиції яких немає звичаю зафіксувати «по батькові», мають право записувати в паспорті лише ім'я та прізвище, а у свідоцтві про народження – ім'я батька і матері.

Відповідно до закону фізична особа може використовувати псевдонім (ч. 2 ст. 28 Цивільного кодексу України, далі – ЦК). Це також ім'я фізичної особи. Але у такому разі псевдонім є вигаданим ім'ям, яке використовується людиною замість справжнього (родового, власного та патріархального імен).

Зважаючи на те, що структура імені зазвичай складається з трьох елементів, то право на його зміну необхідно розуміти як юридично забезпечену можливість змінити прізвище, власне ім'я та по батькові. Право на зміну імені може здійснюватися на власний розсуд управомоченої особи та невласний розсуд, тобто розсуд інших суб'єктів. Однак такий розсуд не безмежний. По-перше, відомо, що при здійсненні прав одного суб'єкта не можуть порушуватися права інших осіб (ст. 13 ЦК). По-друге, особа може змінити ім'я лише за наявності певних умов та у порядку, передбаченому чинним законодавством.

Першою і загальною умовою здійснення права на зміну імені є досягнення управомоченою особою певного віку. Так, до досягнення семилітнього віку у разі зміни прізвища батьками право на зміну імені (прізвища) дитини здійснюється її батьками. З моменту досягнення семилітнього віку на таку зміну необхідна ще й згода самої дитини (ст. 148 ЦК). З досягненням чотирнадцяти років неповнолітня особа може сама приймати рішення про зміну свого прізвища та (або) власного імені, та (або) по батькові на будь-які лише за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників. Згода одного з батьків (усиновлювачів) достатня лише у разі, якщо: другий з батьків помер, визнаний безвісно відсутнім, оголошений померлим, визнаний обмежено дієздатним, визнаний недієздатним, позбавлений батьківських прав щодо цієї дитини, відомості про батька (матір) дитини виключено з актового запису про її народження, відомості про чоловіка як батька дитини внесені до актового запису про її народження за заявою матері.

З досягненням шістнадцяти років у суб'єкта виникає право самостійно, на власний розсуд змінювати своє прізвище та (або) власне ім'я, та (або) по батькові. Тому умови здійснення права у цьому випадку визначаються лише віком управомоченої особи.

Спеціальними умовами зміни імені є усиновлення, визнання усиновлення недійсним або його скасування відповідно до закону. Ще однією групою спеціальних умов зміни імені є реєстрація та розірвання шлюбу або визнання його недійсним. Вона передбачає зміну лише прізвища та тільки певним чином.

Порядок зміни імені фізичною особою України регулюється Законом України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», Порядком розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власного імені, по батькові) фізичної особи, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2007 № 915, Правилами державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5 та іншими нормативно-правовими актами.

Межі здійснення права на зміну такого імені, як псевдонім, визначаються лише обов'язком не порушувати такою зміною права інших осіб та здоровим глуздом.

Право на використання імені – це юридично забезпечена можливість впливу на об'єкт цивільного права («експлуатація», застосування об'єкта) з метою отримання з нього корисного ефекту для задоволення тієї чи іншої потреби суб'єкта або навіть суспільства. Такими потребами, наприклад, можуть бути: персоніфікація конкретної людини; формування, зберігання та передача відомостей про особу, про її риси, вчинки, навички; асоціації з певними подіями, спогадами, вчинками; соціальний прояв вдячності особам, які внесли вагомий вклад у розбудову держави; використання у якості персонажа (дійової особи) літературного твору тощо.

Залежно від того, кому належить ім'я, права на його використання поділяються на дві групи: право на використання свого імені та право на використання чужого імені.

Право на використання свого імені. Фізична особа має право самостійно на власний розсуд. Вона також має право надавати згоду на використання свого імені іншими особами. Така згода передбачена для використання імені фізичної особи: в літературних та інших творах, крім творів документального характеру, як персонажа, дійової особи (ч. 2 ст. 296 ЦК); при обнародуванні як потерпілої від правопорушення (ч. 5 ст. 296 ЦК); як учасника цивільного спору, який стосується особистого життя сторін (ч. 6 ст. 296 ЦК); враховуючи диспозитивність цивільного права припустимі й інші випадки надання згоди на вико-

ристання свого імені. Наприклад, використання як позначення у торговельній марці, у комерційному, фірмовому найменуванні тощо.

Право на використання чужого імені може поділятися на два різновиди: 1) виникає за згодою уповноваженої особи; 2) виникає без такої згоди.

Зміст права на використання чужого імені, що виникає за згодою уповноваженої особи, залежить від того, на що була спрямована воля останньої, тобто, на що саме видавалася згода. Носієм цього права є суб'єкти, які отримали згоду на використання чужого імені. Наприклад, автор літературного або іншого твору, видавництво, ЗМІ, блогер тощо.

Для того, щоб одна особа мала право на використання імені іншої особи необхідно узгодження волі, з одного боку, суб'єкта, який бажає використовувати чуже ім'я, з іншого – суб'єкта, носія імені чи іншого уповноваженого, тобто їх домовленість. А оскільки правочини, в яких мають місце погоджені дії (волевиявлення) двох сторін, то така згода є двосторонніми право-чинами (ст. 202 ЦК), тобто договорами (ст. 626 ЦК). Тому для виникнення очікуваних правових наслідків надання згоди повинно здійснюватися за правилами укладення договорів.

З урахуванням принципу свободи договору договір з надання згоди на використання імені може бути як оплатним, так і безоплатним.

Таким чином, під правом на ім'я розуміється і право отримати ім'я, і право на вже отримане суб'єктом ім'я.

Література:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30, ст. 141.
2. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003, № № 40-44, ст. 356.
3. Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 21-22, ст. 135.
4. Європейська конвенція з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) : Європейська конвенція з прав людини.
5. Мала енциклопедія нотаріуса : науково-практичний журнал. № 1-3 (121-123), лютий-червень 2022 року.

ПЕРЕВАГИ НОТАРІАЛЬНОГО ПОСВІДЧЕННЯ УГОДИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МЕДІАЦІЇ

Миرونенко Марина Олександрівна

аспірантка кафедри конституційного і адміністративного права

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. № 1875-IX «угода за результатами медіації» – це «угода, що фіксує результат домовленості сторін медіації у погодженій між ними усній чи письмовій формі з урахуванням вимог закону» [1]. Серед прав сторін медіації передбачено право у разі невиконання або неналежного виконання угоди за результатами медіації звернутися до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу.

Зміст угоди за результатами медіації регламентується ст. 21 вищезгаданого Закону. Відповідно до положень Закону в угоді за результатами медіації зазначаються дата укладення, місце укладення, відомості про сторін медіації (їх представників), відомості про медіатора (медіаторів), суб'єкта проведення медіації, реквізити договору про проведення медіації (правил проведення медіації), а також зобов'язання, узгоджені сторонами, строки і способи їх виконання, наслідки невиконання та інші умови. Перелік елементів угоди за результатами медіації не є вичерпним, оскільки її предмет може виходити за межі предмета спору. Це пояснюється гнучкою та неформальною природою медіації, де, окрім правових аспектів конфлікту чи спору сторін, розглядають емоційні та психологічні аспекти відносин учасників.

Окрім положення процесуальних кодексів визначають характер, форму та правові наслідки угоди за результатами медіації залежно від виду правового спору, який вирішується шляхом медіації, а саме:

— якщо сторони примирилися у цивільному процесі шляхом медіації, то результат домовленості має форму мирової угоди (ч. 7 ст. 49 Цивільного процесуального кодексу України) [2];

— якщо сторони примирилися у господарському процесі шляхом медіації, то результат домовленості має форму мирової угоди (ч. 7 ст. 46 Господарського процесуального кодексу України) [3];

— якщо сторони досягли примирення шляхом медіації на будь-якій стадії судового процесу, то таке примирення є підставою для закриття

провадження в адміністративній справі (ч. 5 ст. 47 Кодексу адміністративного судочинства України) [4].

Законодавство України не передбачає механізму нотаріального посвідчення угоди за результатами медіації. У той же час, сучасна юридична наука, з огляду на надані нотаріусам повноваження щодо проведення медіації, усе частіше звертається до питання розширення функцій нотаріуса стосовно посвідчення угод за результатами медіації. Так, Ж. А. Огороднік вважає, що посвідчення нотаріусом, який водночас виступав медіатором, договорів у сфері медіації сприяло б врегулюванню конфліктної ситуації за принципом «єдиного вікна» [5, с. 130]. У свою чергу Ю. М. Жорнокуй та В. Г. Жорнокуй стверджують, що досліджуване нововведення посилить виконавчу силу угоди, адже нотаріальне посвідчення угоди за результатами медіації є простим і швидким способом завершити медіацію з дотриманням засад юрисдикційної та неюрисдикційної діяльності [6, с. 177].

Враховуючи сучасну вітчизняну практику низького рівня попиту на послуги з медіації та правові традиції, закладені у національну правову систему, на нашу думку, нотаріальне посвідчення угоди за результатами медіації в Україні матиме наступні переваги:

- нотаріус є кваліфікованим незалежним юристом, який матиме змогу контролювати законність медіації, добровільність дій сторін, роз'яснювати юридичний зміст кожного пункту угоди;

- нотаріус здатен забезпечити конфіденційність як процесу медіації, так і змісту угоди за її результатами;

- виконавча сила угоди за результатами медіації як нотаріального акту створює можливості для її ефективного виконання, а отже дозволить знизити ризик зловживання правами недобросовісними учасниками спору;

- запровадження нотаріального посвідчення угоди за результатами медіації не потребує докорінних змін чинного законодавства та розробки окремих механізмів реалізації;

- нотаріально посвідчена угода заощадить фізичним і юридичним особам час і кошти, необхідні для звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу у разі невиконання або неналежного виконання умов угоди за результатами медіації;

- механізм нотаріального посвідчення договорів у сфері медіації сприятиме встановленню суспільної довіри до нового позасудового інструменту врегулювання спорів, популяризуватиме медіацію.

Таким чином, нотаріальне посвідчення результату медіації надасть йому додаткову незаперечність, стійкість, безспірність з дотриманням засад конфіденційності процесу. Оскільки чинне законодавство не передбачає обов'язкову вищу юридичну освіту медіатора, а форма

укладання угоди за результатами медіації може бути усною, механізм посвідчення такої угоди нотаріусом може стати найбільш безпечним і доцільним шляхом забезпечення прав добросовісних учасників медіації. Традиційна професійна діяльність нотаріуса включає в себе такі принципи та елементи, які у процесі медіації є перевагами для її інституційного посилення.

Література:

1. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-ІХ. *Верховна Рада України* : офіційний вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41. 42. ст. 492.

3. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.

4. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35. Ст. 1358.

5. Огороднік Ж. А. Можливість та необхідність надання функцій медіатора нотаріусу. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Вип. 2 (38). С. 128-131.

6. Жорнокуй Ю. М., Жорнокуй В. Г. Роль та значення процедури медіації під час вирішення корпоративних конфліктів. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.)*: зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту (м. Харків, 22 листопада 2019 р.). Харків, 2019. С. 175-178.

**УЧАСТЬ ПОВНОГО УЧАСНИКА
В КОМАНДИТНОМУ ТОВАРИСТВІ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ ПРАВА УКРАЇНИ,
ПОЛЬЩІ ТА НІМЕЧЧИНИ**

Овченко Олександр Володимирович

аспірант кафедри судочинства

Навчально-науковий Юридичний інститут

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

Правовому статусу командитного товариства (далі – КТ) в корпоративному праві України приділяється недостатньо уваги. Особливо малодослідженим є питання пов'язані з правовим статусом учасників товариства – повного учасника та вкладника. В корпоративному праві України закріплено ряд особливостей щодо участі повних учасників у веденні справ командитного товариства.

Заборона конкуренції. Не може бути повним учасником командитного товариства особа, яка є повним учасником іншого командитного товариства (ч. 2 ст. 135 ЦК України) [1].

В праві Німеччини на учасників розповсюджується правило заборони конкуренції. Без згоди інших учасників учасник не має права: 1) провадити той самий вид діяльності, яким займається товариство; 2) бути учасником іншого повного товариства, що провадить такий самий вид діяльності. З даного правила є виняток. Згода учасників презюмується, якщо іншим учасникам було відомо на момент вступу учасника до товариства про його участь в іншому повному товаристві, що займається аналогічним видом діяльності (ч. 2 ст. 112 КК Німеччини) [2]. В праві Польщі учасник не може згоди інших учасників займатися діяльністю, що створює конкуренцію товариству, в тому числі бути учасником простого товариства, ПТ, партнером, повним учасником чи учасником органу товариства. Учасник зобов'язаний утримуватися від будь-якої діяльності, яка суперечить інтересам товариства [3].

Неможливість одночасного статусу повного учасника і вкладника товариства. Не може бути вкладником командитного товариства особа, яка є повним учасником цього товариства. Аналогічна заборона суміщення посад міститься також в корпоративному праві Німеччини та Польщі.

Необхідність статусу суб'єкта підприємництва. Учасником повного товариства та повним учасником командитного товариства може бути тільки особа, зареєстрована як суб'єкт підприємництва (ч. 7 ст. 80 ГК) [4]. В цьому полягає суттєва відмінність статусу повного учасника в Україні від правового положення учасників з повною відповідальністю в корпоративному праві ФРН та Польщі.

В ГК відсутнє визначення суб'єкта підприємництва, а лише міститься визначення підприємництва – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку (ч. 1 ст. 42 ГК України). Суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством (ч. 1 ст. 55 ГК України).

Таким чином, виходячи з тлумачення норм ГК України впливає, що повними учасниками командитного товариства можуть бути юридичні особи, метою яких є отримання прибутку, та громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

На нашу думку, закріплення вимоги реєстрації суб'єкта підприємництва для повного учасника КТ є вимогою, яка не відповідає моделі правової форми командитного товариства, яка запроваджена у вітчизняному корпоративному праві. Доцільність наявності закріплення за повним учасником статусу суб'єкта підприємницької діяльності вбачається в тих правових системах, де командитне товариство не визнається юридичною особою або визначається так званою «дефективною» юридичною особою.

Але в Україні обрана інша модель командитного товариства. У вітчизняному корпоративному праві, як уже зазначалось вище, командитне товариство визнається юридичною особою з відповідною правосуб'єктністю, яка притаманна юридичним особам корпоративного типу. Тому видається дещо дивним, необґрунтованим та позбавленим будь-якого сенсу вимога обов'язкової реєстрації статусу суб'єкта підприємництва для учасника КТ з повною відповідальністю. Це навпаки обмежує свободу підприємницької діяльності, яка визначена серед основоположних принципів цивільних правовідносин (свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом – п. 4 ч. 1 ст. 3 ЦК України).

Більше того, вимога реєстрації підприємницької діяльності для учасника з повною відповідальністю зумовлює ще меншу привабливість відповідної правової форми для нього. І справа не тільки в необхідності проходження процедури державної реєстрації відповідної діяльності, у випадку фізичної особи яка до цього часу не здійснювала підприємницької діяльності. Йдеться про податкові аспекти. Нагадаємо, що до недавнього часу в Німеччині, Польщі, командитне товариство не вважалося суб'єктом оподаткування. Це обумовлювало привабливість КТ, оскільки оподаткуванню підлягав тільки дохід учасника. Тобто від моменту отримання доходу командитним товариством і до кінцевого моменту, коли дохід розподіляється між кінцевими бенефіціарами, сумарна маса підлягає оподаткування лише один раз.

У вітчизняній моделі дохід КТ оподатковується двічі. По-перше, оскільки КТ є повноцінним суб'єктом підприємництва із статусом юридичної особи, то відповідно воно є суб'єктом сплати корпоративного податку. Під корпоративним податком розуміється сплата податку на прибуток, які зобов'язані сплачувати всі суб'єкти господарювання. Відповідно до п. 133.1. ПК України платниками податку є суб'єкти господарювання – юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність як на території України, так і за її межами, крім юридичних осіб, визначених пунктами 133.4 та 133.5 цієї статті. Ставка податку становить 18 відсотків (136.1 ПК України).

По-друге, після сплати податків командитним товариством розподілений прибуток КТ підлягає оподаткуванню як дохід отриманий повними учасниками товариства, які у відповідності з вимогою ч. 7 ст. 81 ГК України також є суб'єктом підприємництва. Тож кошти оподатковуються або вдруге корпоративним податком (якщо повним учасником є юридична особа) або податком, що зобов'язаний сплачувати фізична особа – підприємець, якого вона б не сплачувала, якщо б не було відповідної вимоги реєстрації як підприємцем.

Вважаємо, з метою підвищення привабливості правової форми командитного товариства в середовищі підприємців необхідно виключити відповідну вимогу щодо обов'язковості реєстрації підприємництва.

Тому пропонуємо внести зміни до ГК України шляхом виключення ч. 7 ст. 80 із змісту ГК України.

Необхідність формування щонайменше 50% складеного капіталу. Відповідно до ч. 2 ст. 80 Закону України «Про господарські товариства» сукупний розмір часток вкладників не повинен перевищувати 50 відсотків майна товариства, зазначеного у засновницькому договорі [5]. Згадана правова норма суттєво обмежує сферу застосування коман-

дитного товариства в багатьох сферах економіки, оскільки командитне товариство завжди слугувало інструментом залучення економічно активною частиною населення коштів від економічно пасивної частини інвесторів. При цьому саме можливість залучення інвестицій за рахунок вкладників у кратному розмірі до власного майна учасника з повною відповідальністю є перевагою відповідної правової форми.

В деяких західноєвропейських державах командитне товариство використовується в сфері будівництва, залучення інвестицій. Йде мова про *Publikums-KG* (в Австрії-) чи *Spółka komandytowo-akcyjna* (в Польщі). Згадані організаційно-правові форми характеризуються множинністю командитів, які, як правило: 1) залучаються за допомогою стандартизованих додаткових договорів приєднання до засновницького договору 2) у підготовці проекту засновницького договору участі не беруть; 3) не мають фактично жодного впливу на товариство (як правило, їх інтереси представляє комітет командитів) [6, с. 52].

Вважаємо, що обмеження участі вкладників в активах на рівні не більше 50% складеного капіталу не відповідає ринковим умовам, оскільки суттєво обмежує потенціал досліджуваної правової форми. Положення стосовно обмеження залучення капіталу від вкладників, очевидно маючи на меті уберегти ринок від виникнення фінансових бульбашок, фактично нівелювало всі переваги командитного товариства у порівнянні з іншими видами господарських товариств. І таким чином суттєво скоротило сферу застосування.

Тому з метою ліквідації перепон щодо залучення в командитному товаристві вкладів, вважаємо, необхідно виключити ч. 2 ст. 80 Закону України «Про господарські товариства».

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40-44. Ст. 356.

2. *Handelsgesetzbuch*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/hgb/_323.html.

3. *Kodeks spółek handlowych : Ustawa z dnia 15 września 2000 r.* URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20000941037>.

4. Ковалишин О.Р. Правовий статус командитного товариства. Щорічна Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених і аспірантів «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (13-14 травня, 2016 року, м. Івано-Франківськ), Івано-Франківськ, 2016. С. 50-52.

5. *Господарський кодекс України № 436-IV від 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.

6. Про господарські товариства: Закон України № 1576-ХІІ від 19 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-20>

ПРАВОВА ПРИРОДА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗВИЧАЮ

Савченко Дмитро Сергійович

студент IV курсу

Інституту підготовки юридичних кадрів

для Служби безпеки України

Національного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Великим політико-правовим досягненням України є закріплення ідеї верховенства норм міжнародного права за нормами внутрішньодержавного права у своєму конституційному та поточному законодавстві.

Протягом багато часу звичай грав дуже значної ролі у розвитку міжнародного правничий та був його основним джерелом. Ця його роль міжнародних відносинах у минулому дала підставу багатьом авторам стверджувати, що міжнародне право суть переважно звичайне право.

Одна з особливостей міжнародного права як самостійної системи правових норм полягає в тому, що воно, як і раніше, значною мірою складається зі звичайних норм. У той час як у всіх внутрішніх системах права значення зазвичай знижувалося, у міжнародному праві це джерело традиційно грало і продовжує відігравати істотну роль. Міжнародний звичай, як відомо, є найдавнішим джерелом міжнародного права. Упорядкування діяльності держав загальному починалося саме з цього джерела. Поряд із міжнародним договором, він і в даний час є однією з форм закріплення норм міжнародного права. Звичайне право утворює основу відносин між державами-учасниками договорів і державами, які є такими [1].

Звичайні норми міжнародного права становлять невід'ємну частину ризних галузей та інститутів міжнародного права.

Право міжнародних звичаїв відрізняється від права міжнародних договорів своєю специфікою, насамперед особливостями об'єкта та предмета правового регулювання, джерел та норм, а також незначною кількістю норм. Є в цих галузях міжнародного права та схожі ознаки.

Об'єктом регулювання права міжнародних звичаїв є міждержавні відносини, що виникають у процесі формування міжнародних звичаїв, їх дії, зміни та припинення існування. Предмет правового регулювання охоплює зазначені особливості функціонування міжнародного звичаю. Саме тому ця галузь міжнародного права містить переважно процесуальні норми. У сучасному міжнародному праві виокремлюють два види звичаєвих норм. Перші – неписане правило, що склалося у практиці, за яким суб'єкти визнають юридичну силу. Інші також вважають неписаними, однак створюють їх не внаслідок тривалої практики, а через визнання декількох або навіть одного попереднього акту [2].

Специфічна особливість права міжнародних звичаїв проявляється у характері та змісті його джерел. Як правило, вважається, що міжнародні звичаї включають лише одну норму міжнародного права. Тому виникнення нової звичайної норми міжнародного права супроводжується відповідною появою нового джерела міжнародного права – міжнародного звичаю. У науці міжнародного правничий та практиці міжнародних відносин термін «міжнародний звичай» нерідко розглядається як джерело, як і норма міжнародного права, що ні коректно.

Так, слід говорити про міжнародний звичай і норму міжнародного права, розрізняючи ці терміни.

Дослідники зазначають, що на ці два значення зазначеного терміну не звертають уваги, оскільки форма та зміст міжнародного звичаю нерозривно пов'язані один з одним. Строго кажучи, міжнародний звичай – це форма існування певної категорії норм міжнародного права, їхнє джерело, а зміст міжнародного звичаю – це норми міжнародного права. Особливість міжнародного звичаю як джерела міжнародного права полягає у тому, що, порівняно з міжнародним договором, у ньому набагато складніше провести відмінність між правотворчою процедурою і нормативним результатом. У той час як договір, що виникає у рамках формальних переговорів, існує у вигляді нормативного акта, відповідно звичай створюється практикою держав і функціонує у вигляді норми, яка закріплює цю практику [3].

До звичайних норм міжнародного права, що регулюють процедуру створення та застосування міжнародних звичаїв, як різновидів джерел міжнародного права, а також безпосередньо самих звичайних норм міжнародного права, можна, зокрема, віднести такі правові норми: норма про визнання міжнародного звичаю як джерело міжнародного права; норма про мовчазний характер міжнародного звичаю як про угоду, укладену в усній формі; норма про двоелементний склад звичайної норми міжнародного права; норма, що містить право держави, яка не згодна зі звичайною нормою міжнародного права, протестувати проти практики інших держав, щоб не бути пов'язаним її положеннями; норма про

сумлінність дотримання взятих на себе зобов'язань (*pacta sunt servanda*), поваги до них; норма про обов'язковість міжнародного звичаю для пов'язаних їм держав; норма про існування партикулярних або локальних норм міжнародного права і відповідно міжнародних звичаїв з обмеженою кількістю учасників.

Таким чином, під правом міжнародних звичаїв пропонується розуміти інститут міжнародного права, що включає сукупність звичайних норм міжнародного права, що регулюють міждержавні відносини у питаннях формування міжнародного звичаю, його дії, зміни та припинення існування, понятійний апарат у цій сфері [4].

Література:

1. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко, В.Н. Денисов, В.І. Акуленко та ін. Київ : Академперіодика, 2017. Т. 2: Е–Л. 928 с.
2. Матвєєва О.В. Трансформація світового правопорядку в умовах глобальних загроз та викликів. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2017. Вип. 24. С. 13–16.
3. Сучасні проблеми міжнародного права : *Liber Amicorum* до 60-річчя проф. М.В. Буроменського : монографія / за наук. ред. В. Репецького, В. Гутника. Львів-Одеса : Фенікс, 2017. 564 с.
4. Теорія міжнародного права : навчально-методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О.В. Бігняка. Херсон : Видавництво «Гельветика», 2020. 224 с.

НАПРЯМ 3. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-21>

СУБ'ЄКТИ ЗАХИСТУ ПРАВА НА УПРАВЛІННЯ ТОВАРИСТВОМ ШЛЯХОМ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ УЧАСНИКІВ ТОВ

Лукомська Олеся Василівна
аспірантка

*Навчально-науковий інститут приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Спори про визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичних осіб є найпоширенішою категорією спорів серед усіх корпоративних спорів, які розглядаються господарськими судами. Так, за статистичними даними Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у 2020 році серед усіх судових рішень, переглянутих касаційним судом у корпоративних справах саме на цю категорію припадає 43,5% [1], у 2021 році – 40,5% [2], у I півріччі 2022 року – 50,7% [3]. Аналіз постанов Верховного Суду у цій категорії справ показує, що у ТОВ рішення загальних зборів учасників оскаржуються частіше, ніж у юридичних особах інших організаційно-правових форм.

Найперше слід відзначити, що можливість захистити право на управління товариством шляхом оскарження рішення загальних зборів мають саме учасники ТОВ як носії корпоративних прав. У той час як реалізувати право на управління товариством можуть і особи, які не є учасниками ТОВ, але мають право бути членами органів управління товариства без набуття корпоративних прав. Зокрема, до виконавчого органу товариства чи його наглядової ради, можуть бути обрані або призначені фізичні особи, які не є учасниками цього товариства. Право на участь у діяльності органів товариства (виконавчого органу, наглядової ради), окрім загальних зборів (вищого органу управління), не залежить від володіння корпоративними правами у конкретному ТОВ. Таке право реалізується на підставі рішення загальних зборів учасників товариства

про обрання тієї чи іншої особи до відповідного органу та укладення цивільно-правового договору або трудового контракту, що передбачено, зокрема, у статтях 30, 38, 39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [4].

Тобто управління товариством через участь у діяльності інших органів можуть здійснювати не лише його учасники, а й інші особи. Право ж на управління товариством через прийняття рішень шляхом голосування у вищому органі управління (загальних зборах) належить тільки учасникам товариства.

На таку особливість звертається увага і у науковій літературі. Наприклад, В. І. Цікало одним із самостійних корпоративних прав, яке належить до групи прав на участь в управлінні товариством, виділяє право на голосування. Вчений доходить висновку, що право на участь в управлінні товариством не можна ототожнювати із правом на голосування, оскільки право голосувати у вищому органі управління належить виключно учасникам товариства, а право на участь у діяльності решти органів може належати також іншим особам. Тому доцільно розрізняти право на голосування в аспекті корпоративного права і право бути членом органів управління товариством без набуття корпоративних прав. Голосування у вищому органі управління товариства передбачає вплив учасника на його діяльність. Такий вплив він реалізує через прийняття рішень загальними зборами, які є обов'язковими до виконання як товариством, так і всіма його учасниками [5].

З огляду на такий суб'єктний розподіл осіб наділених правом на участь в управлінні товариством, очевидним є висновок про те, що захистити це право шляхом оскарження рішення загальних зборів учасників ТОВ може лише той суб'єкт, який володіє правом голосу на загальних зборах і є носієм корпоративних прав у відповідному товаристві. Такий підхід знайшов своє відображення в усталеній судовій практиці. Так, КГС ВС наголосив на тому, що недотримання вимог закону та установчих документів юридичної особи під час скликання і проведення загальних зборів ТОВ не може визнаватися порушенням прав тих осіб, які не є учасниками цієї юридичної особи [6].

Аналіз ч. 2 ст. 4 та п. 3 ч. 1 ст. 20 ГПК України у їх сукупності свідчить про те, що чинне процесуальне законодавство передбачає можливість для учасника товариства, який вибув з ТОВ та втратив корпоративні права у ньому, бути учасником корпоративного спору [7]. Проте законодавство не конкретизує статусу, в якому такий учасник може брати участь у справі і це дає підстави для висновку, що учасник товариства, який вибув, може бути, зокрема, і позивачем у корпоративному спорі. Водночас, необхідно мати на увазі, що особа, яка вибула з ТОВ може оскаржити рішення загальних зборів учасників товариства

за умови, що ці рішення прийняті у період до її виходу (виключення) з товариства, а відповідні вимоги обґрунтовуються порушенням її корпоративних прав на момент прийняття такого рішення [8].

Рішення загальних зборів учасників ТОВ є результатом волевиявлення не окремого учасника, а загальних зборів учасників як вищого органу товариства. Вони є офіційними письмовими документами товариства, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин. Отже, протилежним суб'єктом у правовідносинах захисту права на управління товариством шляхом оскарження рішення вищого органу управління виступає саме ТОВ, а не учасник чи учасники, які входять до складу цього органу. Тому у судових спорах, пов'язаних з визнанням недійсними рішень вищого органу товариства, відповідачем виступає саме ТОВ, рішення якого оскаржується, а не його учасники, як учасники загальних зборів. Тобто учасники товариства є неналежними відповідачами у зазначених спорах. Неправильне визначення відповідача у такому спорі може стати перепорою для захисту порушеного корпоративного права у судовому порядку, оскільки зазначення особи, яка є неналежним відповідачем за такими позовними вимогами, є самостійною підставою для відмови у задоволенні позову. І суд не матиме необхідності надавати оцінку правомірності скликання і проведення зборів та прийняття ними рішень [9].

Підсумовуючи викладене, можемо зробити такі короткі висновки:

1. Суб'єктами захисту права на управління товариством шляхом оскарження рішення загальних зборів можуть бути учасники ТОВ як носії корпоративних прав та учасники, які вибули із товариства. У останніх така можливість виникає тільки за умови, що оскаржуване рішення загальних зборів було прийняте у період до їхнього виходу (виключення), а відповідні вимоги обґрунтовуються порушенням корпоративних прав, якими вони володіли на момент прийняття такого рішення.

2. Учасниками судового процесу у спорах про визнання недійсними рішень загальних зборів учасників ТОВ з підстав недотримання вимог закону та/або установчих документів під час їх скликання та проведення є учасник (учасники), права яких на участь у загальних зборах було порушено, та ТОВ.

Література:

1. Звіт про здійснення правосуддя Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду за 2020 рік. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/4_Zvit_4_KGS_VS_2020.pdf (дата звернення 21.11.2022 р.)
2. Звіт про здійснення правосуддя Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду за 2021 рік. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/4_Zvit_KGS_VS_pivr_2021_1.pdf (дата звернення 21.11.2022 р.)
3. Звіт про здійснення правосуддя Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду за перше півріччя 2022 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zvi/4_Zvit_4_KGS_VS_pivr_2022_1.pdf (дата звернення 21.11.2022 р.)
4. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення 21.11.2022 р.)
5. Цікало В.І. Засада пропорційності здійснення корпоративних прав: монографія. Львів: ДНУ ім. Івана Франка, 2022. С. 186.
6. Постанова КГС ВС від 10.06.2020 у справі № 914/2259/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89810206> (дата звернення 24.11.2022 р.)
7. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
8. Постанова КГС ВС від 01.12.2021 у справі № 822/1736/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/101812214> (дата звернення 24.11.2022 р.); Постанова КГС ВС від 07.07.2022 у справі № 909/50/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105189977> (дата звернення 25.11.2022 р.)
9. Постанова ВП ВС від 28.11.2018 у справі № 826/16227/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78268047> (дата звернення 24.11.2022 р.); Постанова КГС ВС від 16.03.2021 у справі № 925/1266/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/95642649> (дата звернення 24.11.2022 р.); Постанова КГС ВС від 16.09.2021 у справі № 910/19000/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/99647865> (дата звернення 24.11.2022 р.)

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ У ГОСПОДАРЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПІДХОДИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЯК НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Щербакова Дар'я Миколаївна

студентка II курсу ОС «Магістр»

Інститут права Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

За словами А. Бірса, «Доказ – свідчення більш схоже на правдоподібне, ніж на сумнівне». Поняття «електронні доказ», що поєднує в собі окремий вид доказів та засіб доказування, є новелою процесуального законодавства, поява якої обумовлена стрімким розвитком технологій, що активно впроваджуються в суспільне життя, а відтак – і в процес судочинства. Цей крок має наслідком дискусії в доктрині та на практиці. В умовах війни електронні докази мають більше шансів бути збереженими, тож варто розглянути дане питання в контексті судової практики та поміркувати над удосконаленням. Зокрема, варто виділити такі питання як: визначення «електронного доказу», його співвідношення із «електронним документом»; доцільність існування таких категорій як «оригінал», «копія» та «паперова копія електронного доказу»; роль електронних листів та переписок у месенджерах у процесі доказування тощо.

Нормативне визначення «електронного доказу» міститься у ч. 1 ст. 96 ГПК України, за якою електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних й інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет). Слід відмітити, що невичерпність переліку є позитивним в умовах стрімкого розвитку технологій та появи нових електронних форм. На неможливості сталого визначення наголошують також вчені, пропонуючи натомість різні класифікації електронних доказів, зокрема – за способом закріплення.

Розбіжності виникають ще на етапі визначення поняття «електронного доказу» через розбіжності у підходах до їх розуміння. На думку А. Каламайка, електронні докази – це носії письмової та аудіовізуальної інформації в електронній формі, які потребують використання технічних і програмних засобів для одержання відомостей. Електронними доказами є також електронні документи, повідомлення, звуко- та відеозаписи, а також будь-яка інша інформація, створена та збережена в електронній формі. Для електронних доказів можна виділити такі ознаки, як існування в нематеріальному вигляді; необхідність використання певних технічних засобів для відтворення; можливість перенесення чи копіювання на різні пристрої без втрати характеристик; оригінал електронного доказу може існувати в багатьох місцях одночасно. У доктрині існує позиція, що судові докази – єдине поняття, яке становить взаємозв'язок фактичних даних, на підставі яких суд у передбаченому законом порядку встановлює обставини, що мають значення для обґрунтованості вимог і заперечень сторін, та засобів доказування, що містять ці фактичні дані. Т. Степанова пропонувала відмовитися від подвійної дефініції доказів, з одного боку, як фактичних даних, з іншого – як засобів доказування, визначивши що це відомості про предмет доказування за допомогою визначених в законі засобів доказування в передбаченому порядку [1]. У цьому контексті слід відзначити, що концепція єдиного доказу широко застосовується в усьому світі. Зокрема, згідно з твердженням А. Ю. Каламайка, жодна з європейських держав не містить у своїх кодифікованих актах специфічного визначення електронних засобів доказування. Здебільшого їх визначають завдяки широкому тлумаченню поняття доказів, не даючи при цьому окремого визначення [2].

Повертаючись до аналізу статті ГПК хотілося б звернути увагу на такі категорії як «оригінал», «копія» та «паперова копія» електронного доказу. На практиці виникає багато суперечностей щодо розмежування даних понять та порядку оформлення копії як належного доказу. Крім того, у разі надсилання документа кільком адресатам та його збереження на кількох носіях, то кожен примірник може вважатися оригіналом (ч. 2 ст. 7 ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг»). Тож виникає питання про доцільність існування даних категорій як таких. Крім того, положення ч. 3 ст. 96 ГПК України про те, що докази можуть бути не взяті судом до уваги через неподання до суду оригіналу чи наявності сумнівів щодо відповідності оригіналу сформульоване некоректно та породжує ризики зловживань та корупції. По-перше, неможливість чітко розмежувати «оригінал» та «копію» породжує складнощі у правозастосуванні. По-друге, поняття сумнівів є широке та розпливчате, що може стати формальним приводом для

маніпулювання та усунення з процесу матеріалів, що шкодять інтересам котроїсь із сторін.

На мою думку ч. 2, 3 ст. 96 є формалізованими та недоречними. На підтвердження пропоную звернутися до практики зарубіжних країн, зокрема США, що очолює рейтинг користувачів цифровими технологіями. У найпрогресивніших державах вже давно відмовилися від поняття «копії» та «оригіналу» доказу, тож в процесі розгляду справи навіть не постає питання про розмежування [3]. Вітчизняні науковці також визнають необхідність розмежування змісту та форми, віддаючи перевагу інформаційній складовій. Актуальності дане питання набуває зараз, коли первинні носії доказів знищені або втрачені. Надмірний формалізм стає на заваді ефективному вирішенню спорів. Як на мене, слід відмовитися від поняття «копія електронного доказу». Крім того, слід подбати про належне технічне забезпечення судів, оскільки часто матеріали справи не можуть бути належним чином досліджені у зв'язку із відсутністю приладів, доступу до мережі Інтернет тощо.

Заслуговує на увагу проблема ототожнення електронного документа та електронного доказу, зокрема щодо електронних листів. Фактично суд застосовував норми щодо електронного документа, що має містити обов'язкові реквізити, в тому числі електронний підпис, до звичайного електронного доказу – листування електронною поштою, але підходи змінюються. Зокрема, постановою КГС ВС від 27.11.2018 у справі № 914/12505/17, встановлено, що сила електронного документа, як доказу, не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму та не підтверджується додатково показами свідків (учасників переписки) [4]. ВС у складі ОП КГС у постанові від 15.07.2022 у справі № 914/1003/21 зазначив: «Чинним законодавством визначені випадки, коли використання електронного підпису є обов'язковим і за відсутності такого документ не буде вважатися отриманим від певної особи. Але ці випадки *не охоплюють* комерційне, ділове чи особисте листування електронною поштою між приватними особами (якщо інше не встановлено домовленістю між сторонами). Утаких відносинах презюмується, що повідомлення є направленим тим, хто зазначений як відправник електронного листа чи хто підписав від свого імені текст самого повідомлення. Отже, відсутність КЕП на повідомленні не свідчить про те, що особу неможливо ідентифікувати з достатнім ступенем вірогідності як відправника повідомлення, направлено електронною поштою, тобто поширювача інформації». Таким чином, ВС застосував відомий у світі принцип самоідентифікації автора. Більш того, щодо електронних доказів широко застосовується доктрина «листа у відповідь». Тобто, якщо доведено, що лист чи повідомлення були відправлені певній особі, то повідомлення, яке є

відповіддю, вважатиметься автентичним без додаткових доказів. Адже малоймовірно, що хтось окрім цієї особи, може отримати та відповісти на повідомлення з урахуванням його змісту та обговорюваних деталей [5]. Що ж до роздруківок листів – у постанові КГС ВС від 13.10.2021 у справі № 923/1379/20 суд спростував висновок, що роздруківка не є паперовою копією електронного доказу через відсутність електронного підпису. У випадку, якщо позивач подає позов у паперовій формі, то електронний лист може бути наданий суду у вигляді відповідної роздруківки, яка є паперовою копією електронного доказу. Отже, поняття «електронного доказу» є значно ширшим та охоплює поняття «електронного документа» [6]. Крім того, у постанові КГС від 3.08.2022 у справі № 910/5408/21 щодо листування у соцмережах наголошено на потенційній доказовій цінності метаданих у випадку оспорювання достовірності доказу [7]. Сформовані позиції демонструють «відхід» судів від формального ставлення до електронних доказів та визнання їх звичаями ділового обороту, що підтверджує необхідність змін у законодавстві, що можна вважати висновком до даної роботи.

Література:

1. Дрішлюк В.І. Нові засоби доказування в господарському процесі в світлі судової реформи України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 1. С. 113–117. http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/4/part_1/30.pdf
2. Зозуля Н. Електронні докази за кордоном: практика застосування. *Журнал «Українське право»*. 2018. <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukova-dumka/elektronni-dokazy-za-kordonom-praktyka-zastosuvannya/>
3. Зелена Р. Оцінка електронних доказів: іноземний досвід. *Юридична газета online*. 2019. Вип. № 49 (703). <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/ocinka-elektronnih-dokaziv-inozemniy-dosvid.html>.
4. Постанова КГС ВС від 27.11.2018 у справі № 914/12505/17. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78450568>.
5. Постанова КГС ВС у складі ОП від 15.07.2022 у справі № 914/1003/21 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105458813>.
6. Постанова КГВ ВС від 13.10.2021 у справі № 923/1379/20 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100523282>.
7. Чи може слугувати доказом листування у Телеграмі, пояснив ВС. *Закон і бізнес*. 2022. <https://zib.com.ua/ua/152894.html>.

НАПРЯМ 4. ТРУДОВЕ ПРАВО. СЛУЖБОВЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-23>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Плескун Олександр Володимирович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Таран Ірина Олегівна

*студентка IV курсу спеціальності 081 Право
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

24 лютого 2022 року на всій території нашої держави було запроваджено особливий правовий режим, що вводиться у разі загрози національній безпеці – воєнний стан.

Він вплинув на наше суспільне життя і, зокрема, змінив його.

Це торкнулося і відносин у сфері праці, де було введено в дію ряд новел, які висвітлюють законодавче регулювання трудових відносин, що виникають між державою, роботодавцями та працівниками.

Отже, ключовим є проаналізувати, які саме відбулися зміни у правовому регулюванні трудових відносин.

Проблематику трудових відносин в умовах воєнного стану в Україні досліджено у працях таких вчених, як О. Костюченко, С. Бортника, І. Костіна, В. Михальчука, О. Волянської, О. Грیشнової, М. Кирильчука та інших.

Але, все ж таки, науковці вивчають дану проблему фрагментарно, аналізуючи лише проблематику регулювання відносин у сфері праці інструментами нормативно-правового і законодавчого характеру, проте актуальним залишається питання організації регулювання трудових відносин, що виникають між державою, роботодавцем і працівником в умовах дії воєнного стану.

Тому, метою нашого дослідження є проведення характеристики актуальних змін у правовому порядку і механізмах законодавчого регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану в Україні.

24 лютого 2022 року Указом Президента № 64/2022 в Україні введено військовий стан. Введення військового стану призводить до тимчасового обмеження деяких конституційних прав людини і громадянина. Але, відповідно до ч. 2 ст. 20 Закону України «Про правовий режим військового стану» в умовах військового стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України.

15 березня 2022 року було прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах військового стану». Він визначає особливості проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, а також осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами, у період дії військового стану, введеного відповідно до Закону України "Про правовий режим військового стану.

Основи регулювання трудової діяльності в разі застосування дистанційної чи надомної форм праці регламентовано Законом України № 1213-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу», а також Законом України № 540-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (Covid-19)».

Основи законодавчого регулювання відносин між роботодавцями і працівниками, які залучаються до виконання обов'язків, передбачених законами України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», регламентуються положеннями трудового законодавства.

Проаналізуємо ключові зміни.

Особливості переведення та зміни істотних умов праці в умовах військового часу:

Для здійснення переведення працівника з ініціативи роботодавця в умовах військового стану необхідним є дотримання наступних умов: 1) переведення здійснюється виключно для виконання робіт, спрямованих на відвернення або ліквідацію наслідків бойових дій, а також інших обставин, що становлять або можуть становити загрозу життю чи нормальному життєвим умовам людей; 2) переведення не здійснюється в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії (для переведення в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії необхідна

згода працівника); 3) оплата праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою [1].

Особливості розірвання трудового договору:

– з ініціативи працівника – якщо в районі місцезнаходження підприємства, установи, організації ведуться бойові дії;

– з ініціативи роботодавця – через тимчасову непрацездатність працівника, а також у період перебування такого працівника у відпустці із зазначенням дати звільнення. Виключення становлять відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку [2].

Особливості встановлення та обліку часу роботи та часу відпочинку:

На відміну від ст. 50 КЗпП України, яка визначає нормальну тривалість робочого часу не більше 40 годин на тиждень, у період воєнного стану нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 60 годин на тиждень. У даний період скорочується також час щотижневого безперервного відпочинку, який не може бути меншим 24 годин на тиждень на відміну від 42 годин на тиждень, як передбачено ст. 70 КЗпП України [2].

Ст. 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» введено поняття «призупинення дії трудового договору», тобто тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором.

Отже, підбиваючи підсумок цьому дослідженню, можна зробити певні висновки: із введенням в дію на території нашої держави воєнного стану відбулися значні зміни у трудовому законодавстві.

І тут важливим залишається питання законодавчого регулювання трудових відносин, тобто впливу сукупності законів та інших нормативно-правових актів України на порядок організації відносин між працівником і роботодавцем.

Література:

1. Як вплинув воєнний стан на тривалість робочого часу та на укладення трудового договору. URL: <https://medoc.ua/blog/jak-vplivuvonnij-stan-na-trivalist-robocogo-chasu-ta-na-ukladennja-trudovogo-dogovoru>.

2. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15. 03. 2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20>.

3. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

ПРАЦЯ ЗАСУДЖЕНИХ В ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Сікун Антон Миколайович

*заступник начальника кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного права
Академія Державної пенітенціарної служби
м. Чернігів, Україна*

Мірошниченко Оксана Андріївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і
права, конституційного права
Академія Державної пенітенціарної служби
м. Чернігів, Україна*

Покарання у вигляді позбавлення волі є суворою кримінальною санкцією для засудженого, тому питання щодо призначення та виконання покарання докладно описані у кримінальному праві кожної цивілізованої держави [1, с. 142].

Для початку необхідно розібратись із видами покарань, які передбачені Кримінальним кодексом Польщі (далі – ККП). Стаття 32 ККП передбачає наступні види покарання:

- 1) штраф;
- 2) обмеження волі;
- 3) позбавлення волі;
- 4) 25 років позбавлення волі;
- 5) довічне позбавлення волі [2].

Відповідно до статті 37 ККП покарання у вигляді позбавлення волі на певний термін триває не менше 1 місяця та не більше 15 років. Обчислюється в місяцях та роках [2].

До питання праці засуджених приділяється окрема увага. В ст. 95 Кримінально-виконавчого кодексу Польщі (далі – КВК Польщі) вказано, що у системі програмного впливу засуджені неповнолітні, а також засуджені повнолітні, які після представлення їм проекту програми впливу погоджуються брати участь у її розробці та реалізації. Частина 2 цієї ж статті передбачає, що програми впливу визначають, зокрема: види праці та навчання засуджених, їхні контакти, перш за все, з родиною та іншими родичами, використання вільного часу,

можливість виконання своїх обов'язків та інші необхідні заходи підготувати засуджених до повернення в суспільство.

Щодо працевлаштування, то в ч. 1 ст. 121 КВК Польщі зазначено, що засудженому, наскільки це можливо, забезпечується праця. Також ч. 2 даної статті передбачає різні види договорів, за яким засуджений може бути залучений до праці. Це може бути на підставі направлення на роботу або засудженому дозволяється виконувати оплачувану роботу за трудовим договором, договором про доручення, договором про спеціальну роботу, договором про роботу поза домом або за іншою правовою основою. Працевлаштування засудженого відбувається за згодою та на умовах, визначених директором виправної установи, що забезпечує належний хід відбування покарання у вигляді позбавлення волі [3].

Також в КВК Польщі передбачено підстави для відкликання згоди, це може бути недотримання засудженою особою або роботодавцем умов працевлаштування, визначених директором пенітенціарної установи. Про відкликання згоди засудженого та суб'єкта роботодавця повідомляють письмово. Начальник пенітенціарної установи може відкликати згоду на працевлаштування засудженого чи виконання оплачуваної роботи з міркувань, пов'язаних з функціонуванням пенітенціарної установи, зокрема щодо її безпеки. Про відкликання згоди засудженого та суб'єкта роботодавця повідомляють письмово.

Працездатність правопорушника, а при необхідності вид, умови та час роботи встановлюються лікарем. Постанова про наявність або відсутність протипоказань до роботи за станом здоров'я видається лікарем.

Регулювання трудових відносин працюючих ув'язнених відбувається відповідно до положення трудового права в тій мірі, в якій це не врегульовано КВК Польщі. А щодо засуджених, прийнятих за направленням на роботу, не застосовуються положення законодавства про працю, за винятком положень, що стосуються робочого часу та охорони праці.

Засуджений до довічного позбавлення волі, який відбуває покарання у в'язниці закритого типу, може виконувати роботу лише на території в'язниці.

Коли мова йде про роботу, то професія, освіта, інтереси та особисті потреби засудженого повинні враховуватися, наскільки це можливо. У разі прийняття засудженого на роботу за направленням на роботу на роботу, шкідливу для здоров'я, вимагається його письмова згода.

Робота надається в першу чергу засудженим, які зобов'язані надавати утримання та перебувають у особливо важкому матеріальному, особистому чи сімейному становищі.

Принципи оплати праці визначаються угодою, укладеною між начальником установи виконання покарань, або угодою, яку укладає засуджений. При направленні засудженого на адміністративно-

прибиральну роботу в приміщеннях установ виконання покарань оплата праці визначається директором цієї установи.

Оплата праці засудженого, зайнятого повний робочий день, визначається таким чином, щоб забезпечити досягнення принаймні мінімальної винагороди за працю, визначеної на основі окремих положень, за повної місячної тривалості робочого часу або повної місячної норми праці. У разі неповної місячної тривалості робочого часу або невиконання неповної місячної норми праці оплата виплачується пропорційно кількості робочого часу або виконаній нормі праці. Якщо засуджений працює на умовах неповного робочого часу, мінімальна оплата праці визначається пропорційно кількості годин роботи, виходячи з розміру мінімальної оплати праці.

Засуджений має право на винагороду за час невиконання роботи лише в тому випадку, якщо він був готовий її виконувати і зазнав перешкод з причин, що стосуються суб'єкта-наймача.

Роботодавець під час простою може доручити засудженому за згодою директора пенітенціарної установи іншу відповідну роботу, виконання якої має право на винагороду, передбачену за цю роботу.

Засуджена особа має право на винагороду за час простою, спричинений погодними умовами, лише якщо це передбачено угодою чи контрактом, згаданим у ч 1 ст. 123 КВК Польщі [3].

Робота за межами пенітенціарної установи буде відрізнятися в залежності від її типу.

1. Установа закритого типу – відбудеться в системі повного конвою

2. Установа напівзакритого типу – відбудеться в системі зменшеного конвою

3. Установа відкритого типу – віддається перевага надання роботи за межами пенітенціарної установи без конвоювання [4, с. 271].

Статистично ознайомитись із загальною кількістю засуджених та кількістю працевлаштованих із них можна в таблиці 1 [5].

Таблиця 1

Кількість ув'язнених			Кількість працюючих			
Загалом	тимчасово арешт.	засуджених	оплачувана			не оплачувана
			Разом	тимчасово арешт.	засуджених	засуджених
71 209	8 707	62 503	14 926	14	14 913	17 391

Виходячи із наведеної інформації, можемо побачити, що значна кількість засуджених працевлаштована, як на оплачуваній так і на не оплачуваній основі.

Підводячи підсумок, то можна стверджувати, що питання правового регулювання праці засуджених в Польщі більш врегульовано саме кримінально-виконавчим законодавством. Воно враховує моменти ізоляції особи та режиму відбування покарань, всі інші питання регулюються трудовим законодавством, на що українському законодавцю необхідно звернути увагу.

Література:

1. Катажина Л. Актуальные проблемы назначения и исполнения наказаний в виде лишения свободы в польше. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2017. № 2 (2). С. 141–159.

2. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny : Ustawa z dnia 06.06.1997 r. nr Dziennik Ustaw 1997 nr 88 poz. 553 : na dzień 1 września 2022 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970880553> (дата звернення: 26.10.2022).

3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy : Ustawa z dnia 06.06.1997 r. nr Dziennik Ustaw 1997 nr 90 poz. 557 : na dzień 23 kwietnia 2022 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970900557> (дата звернення: 28.10.2022).

4. Szymanowski T. Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej. Warszawa : Wolters Kluwer SA, 2017. 466 с.

5. Statystyka roczna – służba więzienna. *Strona główna – Służba Więzienna*. URL: <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> (дата звернення: 28.10.2022).

НАПРЯМ 5. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-25>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

Латишева Вікторія Володимирівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

м. Кременчук, Україна

Громак Сніжана Олегівна

студентка II курсу спеціальності 081 Право

Кременчуцький національний університет

імені Михайла Остроградського

м. Кременчук, Україна

У світовому масштабі атомна енергетика є важливим доповненням до енергії викопного палива. За останні роки з'явилася велика кількість авторитетних досліджень, які позитивно оцінюють атомну економіку. Однак також очевидно, що генеруючі компанії утримуються від будівництва нових атомних електростанцій без гарантій щодо затрат і ринків. За останнє десятиліття загальне річне виробництво електроенергії в Україні зросло, як і частка виробництва енергії на атомних електростанціях. Тобто Україна має достатній ядерний потенціал, але найближчим часом ситуація може повністю змінитися.

За рівнем розвитку енергетики можна судити про рівень економічного розвитку та ступінь національної незалежності. Атомна енергетика забезпечує населення найдешевшою на сьогодні електроенергією. Це втричі дешевше електроенергії, виробленої тепловими електростанціями, і в сім разів дешевше електроенергії, виробленої сонячними та вітровими електростанціями. Багато країн намагаються відмовитися від розвитку атомної енергетики, сподіваючись замінити її відновлюваною енергією. Але досвід минулої зими в Каліфорнії та Німеччині показав, що альтернативні джерела енергії не зможуть задовольнити зростаючий

попит, якщо виробництво різко впаде через погіршення погодних умов. Як наслідок, сьогодні у світі відновився інтерес до розвитку атомних електростанцій – надійного джерела енергії, яке не залежить від добового та сезонного нерегулярного виробництва.

Вітчизняна атомна енергетика та ядерна промисловість роблять вагомий внесок в економіку та енергетичну безпеку України, а також екологічну стійкість. За останні 5 років частка атомної енергетики в Україні перевищила 50%, а подекуди досягла навіть 65%. Україна посідає друге місце у світі (після Франції) за часткою атомної енергетики в загальному виробництві електроенергії [1, с. 30]. Завдяки стабільному функціонуванню ядерної промисловості населення України та промислові об'єкти не зазнали проблем, пов'язаних із паливно-енергетичними поставками, пошкодженням інфраструктури через анексію Криму та військові дії на Сході країни, пошкодження та переривання поставок вугілля з територій невідконтрольних українській владі. Однак, уперше в історії війна точиться за атомні електростанції та вперше в історії маємо прецедент ядерного тероризму.

За роки незалежності було створено потужну інфраструктуру, а також організаційно-правову базу функціонування об'єктів атомної енергетики. Забезпечено належний рівень фізичного захисту атомних електростанцій. Розроблена система науково-технічного забезпечення та навчання. Постійно проводяться технічні, організаційні та наукові заходи з метою підвищення безпеки АЕС. Проводяться заходи по тривалій експлуатації блоків АЕС, з метою продовження їх експлуатації на 20 років понад термін їх проектування. Дотепер термін експлуатації 10 з 15 діючих енергоблоків України вже продовжено [2].

Вплив атомної промисловості на економіку та енергетичну безпеку важко переоцінити. Атомна енергетика відіграє важливу роль в економічному зростанні та створенні робочих місць. За останні 3 роки безпосередня зайнятість в атомній галузі становила в середньому 45 тис. робочих місць, а податкові платежі склали 11,5 млрд грн, близько 1,5% від загального обсягу доходів державного бюджету України [3]. Тому чиста та доступна атомна енергетика є одним із ключових елементів національної енергетичної безпеки та потужним фактором підвищення конкурентоспроможності економіки України.

Крім значного внеску атомної промисловості в національну економіку, атомні електростанції також позитивно впливають на довкілля. Українські атомні електростанції є найбільшими виробниками низьковуглецевої електроенергії з різних типів джерел електроенергії. Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року підкреслює важливість ядерної енергетики для запобігання зміні клімату та досягнення Україною цілей Паризької угоди [4]. Відповідно до цієї стратегії Україна може досягти

своїх кліматичних цілей, зберігаючи, зокрема, важливу роль атомної енергетики як низьковуглецевого джерела енергії.

Протягом усього періоду їх експлуатації українські АЕС уникали 2,7 млрд. тонн викидів CO₂ (з урахуванням продовженого терміну експлуатації 10 ядерних енергоблоків). У разі постійного відключення атомних електростанцій додатково виділятиметься 70 мільйонів тонн CO₂ щорічно [2].

Згідно з Енергетичною стратегією України «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» до 2035 року, Україна розглядає атомну енергетику як одне з найреентабельніших джерел енергії з низьким вмістом вуглецю. Подальший розвиток атомної енергетики до 2035 року базується на тому, що частка атомної енергетики в загальному обсязі виробництва електроенергії зростатиме, а атомна енергетика й надалі відіграватиме важливу роль у забезпеченні національної енергетичної безпеки, забезпеченні надійного та безпечного виробництва електроенергії [4].

З 1 липня 2019 року в Україні запрацювала нова лібералізована модель ринку електроенергії [2]. Це стало важливим кроком у реформуванні енергетичної системи країни, показавши, що Україна виконує свої зобов'язання перед Енергетичним співтовариством щодо інтеграції до європейського енергетичного ринку. Нова модель ринку електроенергії буде діяти відповідно до стандартів ЄС і дозволить уникнути дискримінаційно низьких тарифів для АЕС, впроваджених НКРЕКП та перейти від ручного регулювання тарифів на електроенергію до встановлення ринкових цін. Колишній тариф ледве покривав необхідні виробничі витрати українських АЕС та створив дефіцит коштів на реалізацію інвестиційних проектів [5].

Нова модель ринку електроенергії зробить правила прозорими та зрозумілими для всіх учасників ринку. Це дозволить запровадити реальну конкуренцію, яка забезпечить зниження цін на електроенергію, підвищення якості та безпеки послуг з її постачання та підвищення енергетичної безпеки країни через синхронізацію енергосистеми майбутнього.

Нові реактори дадуть потужний поштовх для розвитку атомної енергетики країни. Це не лише нові робочі місця, а й підвищення культури виробництва, розробки нашого машинобудування. На нашу думку, починати потрібно з використання існуючих майданчиків чотирьох українських АЕС – Запорізької, Рівненської, Південноукраїнської та Хмельницької. Наявність інфраструктури, доріг і персоналу значно зменшать витрати на будівництво.

Найбільш просунутими і найближчими до реалізації є проекти американських компаній NuScale Power і Holtec International [5]. У разі підземного розташування реакторної установки значно підвищується безпека і знижуються витрати, оскільки багато систем безпеки можуть

бути усунені. Наземні реактори повинні бути оснащені герметичним і дуже міцним корпусом, здатним витримати падіння літака. Високий рівень безпеки дозволяє будувати сучасні реактори поблизу великих міст. Монтаж реактора зазвичай виконує країна-інвестор, тобто фахівці зі США, а наземну частину – переважно Україна. Сьогодні дві третини необхідного обладнання можна виготовити на вітчизняних підприємствах. Це важливо ще й тому, що це випуск сучасного високотехнологічного обладнання.

Крім того, коли розвиток атомної енергетики у світі трохи загальмувався, багато країн втратили фахівців, традиції, налагоджені зв'язки поставок усього необхідного для нормальної роботи АЕС. У Великій Британії, наприклад, спостерігається істотна втрата компетенцій, що призводить до збільшення строку й, відповідно, здорожчання будівництва блоків АЕС. Україна поки що зберегла кадри атомників. Це найцінніший людський потенціал. І тому за правильного підходу, виконуючи умови підписаного меморандуму, ми можемо дуже ефективно працювати і стати країною, що забезпечує електроенергією, виробленою на АЕС, не тільки себе, а й інші держави [3].

Однією з проблем атомної енергетики є радіоактивні відходи та відпрацьоване ядерне паливо, які потребують безпечного та належного зберігання та захоронення. За більше, ніж 40 років роботи українських АЕС, все ще не всі АЕС мають належні засоби для переробки радіоактивних відходів, а питання їх захоронення досі перебуває на стадії наукових досліджень через дефіцит фінансування. Інше питання – поводження з відпрацьованим ядерним паливом, і навіть будівництво Центрального сховища відпрацьованого ядерного палива, яке триває вже понад 17 років, а відкриття його першого пускового майданчика, анонсоване в грудні 2020 року, лише тимчасове рішення. Адже остаточна утилізація відпрацьованого ядерного палива рано чи пізно буде необхідною.

На нашу думку, для того щоб покращити ситуацію з виробленням електроенергії і не підірвати економіку нашої країни варто переглянути проєкт Енергетичну стратегію України на період до 2030 року та вкладати кошти у більш економічні проєкти, які б замінили невігідне будівництво енергоблоків. Наприклад, будувати вітрові електростанції, адже за підрахунками вчених, загальний вітроенергетичний потенціал Землі в 30 разів перевищує річне споживання електроенергії в усьому світі.

Література:

1. Писаренко, І. Атомна енергетика України: повна залежність або ривок вперед? *Економічна правда*. К., 2013. 30 с.

2. Проект документу для громадського обговорення від 07 червня 2012 р. «Оновлення Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. URL: <http://energetyka.com.ua/normatyvna-baza/384-energetichna-strategiya-ukrajini-na-period-do-2030-roku>. (дата звернення: 19.11.2022)

3. Шендерович В. Атомна енергетика України: Часу для суб'єктивних оцінок не залишилося. Укрінформ. 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2406172-tomna-energetika-ukrajini-casu-dla-subektivnih-ocinok-ne-zalilosya.html> (дата звернення: 19.11.2022)

4. Бобро Д. Г. Диверсифікація постачань ядерного палива в контексті енергетичної незалежності держави. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1735/> (дата звернення: 19.11.2022)

5. Власенко М. І. Про перспективи спорудження модульних реакторів. ВП «НТЦ» ДП «НАЕК «Енергоатом». 2018. URL: http://www.energoatom.kiev.ua/files/file/05_vlasenko.pdf (дата звернення: 19.11.2022)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-26>

АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ У СФЕРІ МЕЖУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Романюк Ольга Олегівна

*студентка юридичного факультету ОР «Магістр» II року навчання
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Для здійснення дослідження даної теми, необхідно проаналізувати поняття «межування земель», звертаючи увагу на законодавство України на предмет дефініції.

Земельна ділянка як об'єкт земельних правовідносин не матиме повної характеристики, якщо її межі не будуть встановлені. Про це свідчить і земельне законодавство, бо формування земельної ділянки законодавець нерозривно пов'язує з визначенням її площі, встановленням меж та внесенням інформації про неї до Державного земельного кадастру (Стаття 79⁻¹ Земельного кодексу України).

У науковій літературі межею земельної ділянки запропоновано вважати сукупність ліній, що утворює замкнений простір і розмежовує земельні ділянки [4, с. 265]. Науковці зазначають, що межа земельної ділянки як одна з її ознак – це визначена в документації (планах) лінія

певної величини, з допомогою якої відокремлюються земельні ділянки одна від одної або від інших природних об'єктів.

Механізм встановлення (відновлення) меж земельних ділянок визначено Земельним кодексом України, Законом України «Про землеустрій».

Межування земель, відповідно до ст. 1 Закону України «Про землеустрій» (дане положення втратило чинність) визначається як комплекс робіт із встановлення чи відновлення в натурі (на місцевості) меж адміністративно-територіальних одиниць, меж земельних ділянок власників, землекористувачів, у тому числі орендарів, із закріпленням їх межовими знаками встановленого зразка.

У межах усієї сукупності земельних спорів окрему самостійну групу становлять межові спори. Об'єднуючим фактором, який свідчить, що межові спори належать до категорії земельних, виступає те, що ці спори, як і інші, є спорами про право, які виникають у межах спірних матеріальних правовідносин. Водночас ознакою, яка дозволяє виокремити межові спори в самостійну групу, є підстава, а нею виступають межі земельної ділянки (земельних ділянок).

В Україні наявна наступна правова проблема – внаслідок швидкої приватизації земельних ділянок мають місце непоодинокі випадки, коли приватизовані громадянами України земельні ділянки накладаються одна на одну, «заходять» на дороги і т.д. громадяни вимушені звертатись до уповноважених органів з метою захисту своїх порушених прав у процесі вирішення конкретних межових спорів. У більшості випадків наявність взаємного перетину земельних ділянок зумовлена помилками під час виконання робіт із землеустрою, зокрема, через неправильне визначення координат поворотних точок меж земельної ділянки.

Складність справ, у яких спір виник у зв'язку з накладанням меж земельних ділянок полягає у тому, що у кожного із власників земельних ділянок, межі яких накладаються, є докази належності їм цих земельних ділянок із зазначенням їхньої площі.

Обрання належного способу захисту при вирішенні спорів щодо накладання земельних ділянок залежить від конкретної ситуації. Здійснивши аналіз судової практики, варто вказати, що залежно від ситуації, належними способами захисту порушеного права можуть бути вимоги до суду: визнати незаконним та скасувати рішення органу місцевого самоврядування чи органів виконавчої влади, яким передано спірну земельну ділянку у приватну власність; визнати незаконним державний акт на право власності на земельну ділянку.

Найбільш поширеним способом вирішення таких спорів у судовій практиці є визнання недійсним та скасування рішення органів місцевого самоврядування або органів виконавчої влади про передачу земельної ділянки у власність.

Логіка такого способу вирішення спору щодо «накладення» земельних ділянок полягає у тому, що дві земельні ділянки, межі яких накладаються, були передані у власність рішенням, як правило, сільських, селищних, міських рад. Нерідко рішення про передачу однієї земельної ділянки прийнято раніше. Приймати рішення про передачу у власність земельної ділянки другому власнику сільська, селищна, міська рада мала право лише після викупу частини земельної ділянки, яка накладається, у першого власника. Не проведення процедури викупу земельної ділянки у першого власника є підставою для висновку про те, що рішення про передачу у власність земельної ділянки, яке було прийняте другим, є незаконним і підлягає скасуванню[3].

Правовим підґрунтям для такого підходу є те, що прийняття другого із зазначених вище рішень означає припинення права власності на частину земельної ділянки першого власника. Частина 5 статті 41 Конституції України дозволяє примусове припинення права власності лише як виняток з мотивів суспільної необхідності за умови попереднього та повного відшкодування їхньої вартості. Такі ж положення закріплені і у Земельному кодексі України (далі – ЗКУ): зокрема, стаття 140 ЗКУ закріплює вичерпний перелік підстав припинення права власності і не дозволяє припинити право власності лише на підставі рішення сільської, селищної, міської ради. У зв'язку з цим друге рішення про передачу земельної ділянки у власність суперечитиме положенням частини 5 статті 41 Конституції України та статті 140 ЗКУ і, як наслідок, може бути визнаним недійсним і бути скасованим у судовому порядку.

Варто звернути увагу на правовий висновок у постанові Верховного Суду від 31 серпня 2022 року по справі № 191/4018/18 про визнання незаконним та скасування рішення селищної ради, визнання незаконним та скасування державного акта на право постійного користування земельною ділянкою.

Як встановили суди під час формування земельної ділянки з кадастровим номером 1224855300:02:003:0046 (яка перебуває у постійному користуванні АТ «Українська залізниця») не було враховано межі земельної ділянки, що розташована на АДРЕСА_1, площею 0,1140 га (яка належить на праві власності позивачу), що в результаті спричинило порушення права власності позивача.

За таких обставин, колегія суддів Верховного Суду вважає, що суди першої та апеляційної інстанцій дійшли правильного висновку про наявність підстав для задоволення позовних вимог та ухвалили обґрунтоване рішення, яке відповідає вимогам закону.

Подібний висновок щодо захисту прав позивача, порушеного внаслідок накладення земельних ділянок, шляхом визнання недійсними

рішення сільської ради, державного акта на право власності на земельну ділянку і скасування його державної реєстрації наведено у постанові Великої Палати Верховного Суду від 15 січня 2020 року у справі № 540/861/16-ц (провадження № 14-660ц19).

Власник земельної ділянки може вимагати усунення порушення його права власності на цю ділянку, зокрема, оспороюючи відповідні рішення органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, договори або інші правочини (постанови Великої Палати Верховного Суду від 12 червня 2019 року у справі № 487/10128/14-ц (пункт 143), від 11 вересня 2019 року у справі № 487/10132/14-ц (пункт 99), від 07 квітня 2020 року у справі № 372/1684/14-ц (пункт 46)).

Натомість Т.О. Третяк вважає, що вирішення спору про накладання земельної ділянки шляхом визнання недійсним рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про передачу земельної ділянки у власність та його скасування, є неприйнятним. Накладання меж зумовлено тим, що мали місце помилки при встановленні меж у проектах землеустрою щодо відведення обох земельних ділянок, межі яких перетинаються. У зв'язку з цим покладання негативних наслідків неправильного визначення координат обох земельних ділянок на власника однієї земельної ділянки було б несправедливим [3].

Аналізуючи вище зазначені тези, доцільно звернути увагу на основоположний принцип – «належного урядування», що є вкрай важливим для розбудови правової держави. Скасування помилково наданого права на майно принцип «належного урядування» може не лише покладати на державні органи обов'язок діяти невідкладно, виправляючи свою помилку (наприклад, рішення у справі «Москаль проти Польщі» (*Moskal v. Poland*), пункт 69), а й потребувати виплати відповідної компенсації чи іншого виду належного відшкодування колишньому добросовісному власникові (зазначені вище рішення у справах «Пінкова та Пінк проти Чеської Республіки» (*Pincova and Pine v. the Czech Republic*), пункт 53 та «Тошкуце та інші проти Румунії» (*Toscuta and Others v. Romania*), пункт 38).

Література:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин: Закон України № 1423-IX від 28.04.2021 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 1423-IX.
3. Третяк Т.О. Добросусідство в земельному праві України : монографія / Т. О. Третяк. К. : Алерта, 2019. 368 с.

4. Лейба Л. В. Правове регулювання вирішення земельних спорів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2005. С. 163.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-27>

КОДИФІКАЦІЯ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Савченко Дмитро Сергійович

студент IV курсу

*Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

«Ринок землі», «агробізнес», «органічна продукція», «оренда землі» – ці та багато інших термінів щодня можна зустріти на офіційних сайтах, у новинах та на сторінках державних органів та у соціальних мережах. Навіть цей незначний факт може свідчити про те, що аграрні правовідносини в Україні є динамічними, оскільки вони постійно розвиваються та зазнають значних змін. Саме природа цих сільськогосподарських відносин породжує потребу в вдосконаленні законодавства для їх регулювання.

Питання реформування аграрного законодавства актуальне не лише для України, а й для багатьох інших країн світу. Тому дослідженню даної проблеми приділяється увага значної кількості вчених. Такими науковцями є: Алексєєв С.С., Гетьман Є.А., Жушман Є.П., Брінцов А.І., Беззуб І.В., Єрмоленко В.М., Статівка А.М. та інші.

Неодноразова земельна реформа в нашій країні призвела до посилення законодавчої діяльності державних органів, що призвело до постійного розширення законодавчої бази регулювання земельних правовідносин. Кожен нормативно-правовий акт спрямований на сприяння та регулювання відносин між суб'єктами в аграрній сфері, але вони надто численні та несистематизовані, що унеможливує чітке приведення аграрних відносин до правових норм. Крім того, можливі неузгодженості між нормами різних законодавчих актів, що регулюють земельні відносини у тій чи іншій сфері, що свідчатиме про їхню неякісність. Саме з цих причин аграрне законодавство в Україні потребує вдосконалення.

Систематизація сільськогосподарського законодавства в кодифікованій формі може бути одним із шляхів його вдосконалення. Кодифікація – це метод спрощення законодавства, у процесі якого створюється єдиний кодифікаційний акт, що включає як уже існуючі норми, так і нові норми, що вносять зміни до регулювання окремих сфер суспільних відносин. Саме кодифікація робить законодавство системним і цілісним, здатним регулювати суспільні відносини в аграрній сфері в повному обсязі [1, с. 88].

Те, що кодифікація земельного законодавства дійсно позитивно впливає на розвиток правовідносин у цій сфері, підтверджує досвід зарубіжних країн, які вже мають такий кодекс. Наприклад, у Хорватії це Закон «Про сільське господарство». Закон визначає сільське господарство в Республіці Хорватія як стратегічний вид діяльності, про форми сільськогосподарської діяльності тощо. Багато вчених вважають прийнятий у 2009 році закон важливим кроком у покращенні аграрних відносин у країні.

У Франції також діє статут, який регулює сільськогосподарські правовідносини. Називається він «Сільський (Аграрний) кодекс». Вже з назви нормативно-правового акта зрозуміло, що він комплексно регулює всю сферу аграрних правовідносин в країні. І той факт, що Франція має одні з найкращих показників у сфері світового розвитку сільського господарства, свідчить про те, що наявність цього правового акту приносить бажані результати [2, с. 200].

Згідно з досвідом і іноземного аграрного законодавства, можна передбачити, що моя країна також матиме великі перспективи. Отже, в результаті вдосконалення українського аграрного законодавства можливе створення нового нормативно-правового акта під назвою Аграрний кодекс України або Основи аграрного законодавства України. Незалежно від назви, його метою має бути створення якісної, впорядкованої та системної системи земельного законодавства, що позитивно впливає на розвиток земельних правовідносин та забезпечує його стабільність.

Звичайно, в Україні існує велика кількість нормативно-правових актів, присвячених регулюванню відносин в аграрному секторі, що ускладнює процес їх систематизації, тому його вдосконалення можна проводити в кілька етапів. Так, наприклад, можна виходити з того, що нормативно-правові акти, які регулюють сфери, пов'язані з суспільними відносинами, об'єднуються в хронологічному або алфавітному порядку без зміни їх змісту, тобто систематизації на кшталт злиття. Цей перший крок сприятиме фактичному розвитку галузей, пов'язаних із сільським господарством. використання поведінки. Другим етапом може стати ухвалення українського аграрного закону. Законопроект зможе

комплексно врегулювати умови провадження сільськогосподарської діяльності, визначити правовий статус основного суб'єкта такої діяльності та напрями державної підтримки у цій сфері. Якщо прийняття такого закону позитивно вплине на подальший розвиток відносин в аграрному секторі, то це має стати поштовхом до третього етапу – ухвалення єдиного закону [3, с. 80].

Таким чином, кодифікація є ефективним засобом систематизації українського аграрного законодавства і дійсно може позитивно вплинути на розвиток аграрних правовідносин. Законодавці повинні докласти достатньо зусиль і творчої роботи в упорядкуванні та систематизації діючих нормативно-правових актів, а також у створенні нових правових норм, що регулюють аграрні правовідносини, результатом яких стане єдиний писаний закон, який зможе комплексно регулювати аграрні секторі Усі відносини, що виникають. Зарубіжний досвід показує, що така поведінка справді може досягти бажаного ефекту, тому в Україні необхідно спробувати кодифікувати аграрне законодавство. Саме такі дії можуть забезпечити розвиток, удосконалення та стабільність норм аграрних правовідносин.

Література:

1. Брінцов А.І. Поняття кодифікації аграрного законодавства України. *Науковий вісник публічного та приватного права* . 2016. № 2. С. 87-93.
2. Багай Н.О. Поняття та форми систематизації аграрного законодавства України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 199-201.
3. Статівка А.М. Про концепцію систематизації аграрного законодавства. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 3. С. 77-89.

ВІДПРАЦЬОВАНЕ ЯДЕРНЕ ПАЛИВО: ЗАКОНОДАВЧИЙ СТАТУС В УКРАЇНІ

Скрипник Володимир Леонідович

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Якимець Тарас Анатолійович

*студент II курсу спеціальності 081 Право
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Українська атомна енергетика, попри неймовірну важливість для забезпечення стабільності енергосистеми держави, має велику кількість проблем. Однією з цих проблем є продукт роботи атомних електростанцій – відпрацьоване ядерне паливо та його законодавчий статус. Досі не існує чіткої відповіді на питання, як саме регулювати цю галузь, яким чином правильно ним розпоряджатися, аби уникнути негативного впливу на довкілля.

Атомна енергетика – це галузь промисловості, що базується на перетворенні ядерної енергії в теплову для використання її у виробництві електричної енергії, а потім – отримання теплої води, забезпечення населення опаленням чи з іншою метою. Як спосіб отримання електроенергії її використовують велика кількість країн, в тому числі і наша, деякі планують зупинити використання атомних електростанцій (далі – АЕС), деякі планують зберегти статус-кво заради своїх цілей, а інші країни взагалі швидкими темпами будують нові та реконструюють існуючі АЕС.

Історія використання АЕС йде вже понад 70 років, від моменту застосування енергії поділу атомів ізотопу урану в мирних цілях, бо до цього часу її використовували виключно у військових потребах та заради підтримки безпеки, утримання панівного статусу в політичному і військовому планах.

Українська атомна енергетика розпочала свою історію під час існування СРСР, у 1977 році під час введення в промислову експлуатацію першого енергоблоку Чорнобильської атомної електростанції. Введення в користування наступних блоків ЧАЕС, а також будівництво

Запорізької, Рівненської, Хмельницької, Південноукраїнської та інших АЕС було спричинено зростаючою потребою в електроенергії, прагненням замінити теплові та гідроелектростанції на потужніші – атомні.

Після аварії 26 квітня 1986 року на Чорнобильській атомній електростанції, будівництво нових АЕС Верховною Радою УРСР, а потім, після проголошення незалежності – Верховною Радою України було введено мораторій на будівництво нових атомних електростанцій, але це не стосувалося енергоблоків, які були в процесі будівництва, тому з 1986 по 1990 було введено в експлуатацію 6 атомних блоків: три на Запорізькій АЕС і по одному на Південноукраїнській, Рівненській та Хмельницькій АЕС. За різними джерелами, на АЕС приходить 50-60% виробництва електроенергії всієї України [1].

Навколо АЕС існує багато суперечок та дискусій щодо переваг та недоліків їх застосування та будівництва нових. Серед переваг виділяють такі: висока щільність енергії; дешевше за викопне паливо; менший викид парникових газів; мала площа для будівництва та експлуатації; забезпечення одразу великою кількістю електроенергії; можливість зміни кількості вироблення електроенергії в пікові години/нічний час.

Недоліками використання АЕС є: можливі аварії на реакторах, що призводить до забруднення навколишнього середовища; ціна на енергію, що невпинно зростає, на відміну від сонячних чи вітрових електростанцій; довге і неймовірно дороге виведення з експлуатації; утворення залишкових продуктів роботи атомних електростанцій, а саме – радіоактивних відходів та відпрацьованого ядерного палива.

Відпрацьоване ядерне паливо (далі – ВЯП) – ядерне паливо, опромінене в активній зоні реактора та остаточно з неї вилучене, і яке не здатне ефективно підтримувати ланцюгову реакцію у звичайному ядерному реакторі [2]. Після вилучення з реактору має бути правильно захоронено чи відправлено на переробку через свою небезпечність та радіоактивність.

Більшість країн світу є членами Міжнародного агентства з атомної енергії (далі – МАГАТЕ), яку було створено як автономну організацію 29 липня 1957 року, та яка керується окремим від ООН міжнародним договором – статутом МАГАТЕ. Серед членів є і наша держава, яка була співзасновником.

Згідно звіту МАГАТЕ [3], багато країн вживають серйозних заходів для утилізації всіх типів ядерних і радіоактивних відходів, причому більше 80% усіх обсягів твердих радіоактивних відходів зараз знаходяться на захороненні; також наголошується, що станом на 2016 рік дві третини відпрацьованого палива захоронені, а інша третина була перероблена відповідно до процедур та регламентів агентства.

Також у цьому звіті йде мова про будівництво сховищ відпрацьованого ядерного палива в різних країнах, таких як Канада, Франція, Швеція та Швейцарія. Повідомляється, що нормативно-правова база для забезпечення проектування, створення та утримання сховищ ВЯП в цих країнах гідна уваги, бо процес ліцензування та вибору місця для таких об'єктів добре розвинений.

В Україні працює 14 енергоблоків, які досить добре забезпечують потреби нашої енергосистеми. Як і в інших реакторах, після завантаження нового ядерного палива, постає питання, що саме робити з паливом, яке вже не може підтримувати ланцюгову реакцію та продукувати енергію. Проблема ВЯП в Україні існує з моменту проголошення незалежності. Перероблювати паливо наша держава не може, бо це дуже дорого, нелогічно та досить небезпечно.

Раніше відпрацьоване паливо вивозили до Російської Федерації [3, с. 27], що було досить дорогим заходом, та, завдяки технологіям СРСР, ВЯП могло бути перероблено у паливо для деяких російських АЕС чи взагалі застосовано під час виробництва ядерної зброї.

З початку ХХ сторіччя українська влада почала перемовини про будівництво Централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива (далі – ЦСВЯП). У 2012 році Верховна Рада України прийняла закон «Про поводження з відпрацьованим ядерним паливом щодо розміщення, проектування та будівництва централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива реакторів типу ВВЕР вітчизняних атомних електростанцій» [4]. Згідно з ним централізоване сховище розміщується на майданчику, розташованому між селами Стара Красниця, Буряківка, Чистоголівка та Стечанка Київської області в зоні відчуження, території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Потім, після початку повномасштабного вторгнення у 2014 році та анексії АР Крим питання якнайшвидшого припинення будь-яких зв'язків з РФ, в тому числі у сфері атомної політики стало актуальним. Тільки у 2017 році, у листопаді почалося будівництво ЦСВЯП у зоні відчуження Чорнобильської АЕС. 25 квітня 2022 року Державна інспекція ядерного регулювання України видала ДП «НАЕК «Енергоатом» дозвіл на здійснення діяльності, який очікувався ще 9 березня, але був відтермінований через російську агресію та перебування військ окупанта у Чорнобильській зоні відчуження. [5]

Але, попри будівництво ЦСВЯП, в Україні так і немає єдиного переліку нормативно-правових актів, що регулюють питання поводження з відпрацьованим ядерним паливом. Закон «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» [6] майже не регламентує дане питання, вище зазначений закон, ухвалений у 2012 році, також не дає чіткої відповіді, бо визначає лише процес використання конкретно ЦСВЯП, і

тільки для вітчизняних атомних станцій. Закон «Про поводження з радіоактивними відходами» [7] міг би стати чіткою відповіддю на порушені питання, але він ухвалений у 1995 році, і попри внесені зміни, не може забезпечувати сучасні процеси, пов'язані з ВЯП.

Отже, питання правильного законодавчого регулювання сфери атомної енергетики, зокрема поводження з відпрацьованим ядерним паливом в Україні залишається відкритим, бо законодавець не передбачає варіантів рішення цього питання, окрім введення в дію закону, що повинен регламентувати лише одне – Централізоване сховище ВЯП у зоні відчуження ЧАЕС. Нормативно-правового акту, що відповідає сучасним умовам, який має регулювати можливу передачу відпрацьованого палива закордон для переробки, стимулювати обговорення питання будівництва заводу часткової чи повної переробки його на території нашої держави чи просто будівництва нових сховищ ВЯП немає.

Література:

1. Кухарчук. М. Атомна енергетика в Україні та її вплив на розвиток країни. *Асоціація «Український ядерний форум»*. 2019. URL: http://www.atomforum.org.ua/publications/articles/2019/atomna_energetika_v_ukrayini_ta_yiyi_vpliv_na_rozvitok_krayini (дата звернення: 10.11.2022).

2. Про затвердження Порядку переміщення через державний кордон відпрацьованого ядерного палива українських атомних електростанцій та радіоактивних матеріалів, утворених в результаті його переробки : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2016 р. № 772. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2022).

3. URL: https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/PUB1963_web.pdf

4. Про поводження з відпрацьованим ядерним паливом щодо розміщення, проектування та будівництва централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива реакторів типу ВВЕР вітчизняних атомних електростанцій : Закон України від 09.02.2012 р. № 4384-VI. Дата оновлення: 09.02.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4384-17#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

5. Ситуація на атомних об'єктах України. URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/222582.html?fbclid=IwAR3ORgeB-ib4hgqKPaPmvy8CQdM_oTM1tyoHpQSyc2EppAhpDbVT16y7Xik (дата звернення: 11.11.2022).

6. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 08.02.1995 р. № 39/95-ВР. Дата оновлення: 16.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.11.2022).

7. Про поводження з радіоактивними відходами: Закон України від 30.06.1995 р. № 255/95-ВР. Дата оновлення: 16.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.11.2022).

НАПРЯМ 6. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-29>

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО ВИКУПУ ОБ'ЄКТІВ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ДЛЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ

Антоненко Анастасія Василівна

*аспірантка кафедри адміністративного права та процесу
Навчально-науковий інститут права*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Відчуження об'єктів приватної власності для суспільних потреб (далі – ВСП) становить собою виключення з фундаментального конституційно-закріпленого принципу непорушності права приватної власності [1]. Тому питання його нормативно-правової регламентації є надзвичайно важливим з тієї точки зору, щоб, з одного боку, основоположне право громадян було ефективним чином забезпечене й захищене від неправомірних посягань, а з іншого, – механізм публічного адміністрування з питань забезпечення публічного інтересу у задоволенні суспільних потреб був оптимальним чином урегульований і реалізовувався суб'єктами публічної адміністрації належним чином. У зв'язку з цим, актуальним і доцільним до вивчення є питання удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності публічної адміністрації у сфері ВСП, яке наразі перебуває у незадовільному стані та характеризується численними прогалинами. Зокрема, це стосується найперших дій, які необхідно вчинити для ініціації процедури ВСП, – подання пропозицій щодо викупу об'єктів приватної власності для суспільних потреб.

З огляду на це, вважаємо за доречне звернути увагу на наступні недоліки, властиві чинному Закону України (далі – ЗУ) «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» [2] (далі – «Про відчуження ...») в окресленій частині, а саме, у ньому відсутні положення про: 1) прийнятну форму подання пропозицій, усну чи письмову, паперову чи електронну,

а також, якщо у формі письмового документа, то про його назву й сутність (це має бути «заява» чи «пропозиція»); 2) обов'язкові реквізити пропозицій (назва, найменування суб'єкта ініціативи, відповідальних осіб, підписи й печатки, дата та ін.), наданих у письмовій формі, та їх змістове наповнення (наприклад, невід'ємними елементами їх змісту, на нашу думку, мають бути обґрунтування наявності суспільної потреби, місцезнаходження, неможливості задовольнити суспільну потребу за рахунок іншого об'єкта тощо); 3) перелік документів, які необхідно подати разом із пропозицією викупу (оскільки рішення приймається на підставі містобудівної документації згідно з ч. 2 ст. 7 ЗУ «Про відчуження ...» [2], то, певно, мають подаватись матеріали, які містять інформацію, отриману з містобудівного кадастру [3; 4], крім того, доцільно, на нашу думку, подавати документи, які підтверджують відомості про наявність суспільної потреби, як приклад, певні розрахунки, звіти, які підтверджують решту перерахованих нами вище даних, які варто наводити у пропозиції); 4) допустимі способи подання пропозицій: особисто, поштою, через представника, електронними засобами тощо.

На нашу думку, зазначені прогалини є неприпустимими, адже від цих вимог залежить щонайменше обґрунтованість пропозицій і вони дозволяють відсіяти неналежним чином (без необхідного обмірковування, зважування рішення, врахування важливих складових та вимог з приводу припустимості ВСП тощо) підготовлені документи. Вважаємо, що у даному випадку збільшення рівня формалізації процедури ВСП не стане зайвим, адже це питання безпосереднім чином стосується законних прав і свобод громадян та їх обмежень, а тому належить знизити ймовірність безпідставного та необґрунтованого нехтування ними. Тим більш, що підвищення вимог до процедури ВСП, на нашу думку, є обов'язковою умовою, *по-перше*, для належного дотримання принципу верховенства права, прав і свобод громадян, оскільки, на нашу думку, законодавство не повинно сприяти (за рахунок спрощеної процедури без особливих вимог до кожного з її етапів та обов'язкових документів) втручання у право власності, навпаки, воно має підкреслювати та всіляко бути пронизаним духом того, що даний процес має виключний та особливий характер. *По-друге*, – для ефективної, своєчасної та оперативної діяльності публічної адміністрації, оскільки від рівня та якості підготовлених пропозицій залежить подальший успіх процедури ВСП, вони впливають на час, який необхідно витратити для їх перевірки та розгляду (і факт недотримання встановлених законом вимог дозволить відсіяти те, що лише витрачає зайвий час та інтелектуальні ресурси). Нагадаємо, що ЗУ «Про відчуження ...» не припускає відмови у прийнятті пропозицій [2], що, на нашу думку, також є нелогічним, адже, якщо ініціатива щодо

викупу здійснена без дотримання вимог про припустимість ВСП, то недоцільно її брати до уваги як таку, що порушує інтереси суспільства з приводу дотримання прав і свобод громадян.

Зважаючи на це, наведені вище прогалини мають, на нашу думку, бути заповнені шляхом внесення відповідних доповнень до ст. 10 ЗУ «Про відчуження ...». У якості додаткового підтвердження необхідності реалізації цього кроку, зазначимо, що аналогічні вимоги зазвичай закріплюються на нормативно-правовому рівні, коли мова йде про урегулювання порядку діяльності суб'єктів публічної адміністрації з питань подання до них певних документів. Їх прикладом можуть бути положення ст. 5 ЗУ «Про звернення громадян» [5], ч. 4–7 ст. 9 ЗУ «Про адміністративні послуги» [6], пп. 9–10 Порядку проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 555 [7], Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», затвердженого постановою правління Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 р. № 22-1 [8] та ін.

Таким чином, у якості короткого підсумку до викладеного, наголосимо на тому, що здійснення ініціативи щодо викупу об'єктів приватної власності для суспільних потреб має під собою недостатнє нормативно-правове підґрунтя, якому властиві численні прогалини з важливих умов подання пропозицій щодо викупу (стосовно їх форми, змісту, обов'язкових реквізитів, обґрунтування, матеріалів, які необхідно додати, способів подання) та можливості відмови від прийняття пропозицій. Висвітлені недоліки мають бути, на нашу думку, виправлені шляхом внесення доповнень до ст. 10 ЗУ «Про відчуження ...», що дозволить не лише оптимізувати процес ініціації та здійснення подальшої процедури ВСП, а й підвищить рівень гарантованості й забезпечення принципу непорушності права власності громадян.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.11.2022).

2. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України від 17 листопада 2009 р. № 1559-VI. *Відомості Верховної Ради України*

(*БВР*). 2010. № 1. Ст. 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text> (дата звернення: 17.11.2022).

3. Про містобудівний кадастр : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 559. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.11.2022).

4. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 34. Ст. 343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 17.11.2022)

5. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 47. Ст. 256 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.11.2022)

6. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5203-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 32. Ст. 409. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (дата звернення: 17.11.2022).

7. Про затвердження Порядку проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 555. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.11.2022).

8. Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» : Постанова правління Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 р. № 22-1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-05#Text> (дата звернення: 17.11.2022).

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ
МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИМИ МЕДИЧНИМИ
ПРАЦІВНИКАМИ ЗА КОРДОНОМ**

Березюк Анастасія Володимирівна

студентка II курсу магістратури

Навчально-науковий інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

У зв'язку із повномасштабним вторгненням Російської Федерації (далі – РФ) в Україну, за кордон виїхало дуже багато українців, зокрема і медичних працівників. Більшість із них хотіли би продовжувати працювати за фахом. Але здійснення медичної практики у розвинених державах суворо регламентоване, особливо для лікарів-іноземців. Зокрема, для здійснення українцями професійної медичної діяльності у більшості іноземних країн потрібно підтвердити свою професійну кваліфікацію та як наслідок – отримати спеціальний дозвіл. Процедура отримання подібних дозволів є досить довготривалою, у деяких країнах вона може зайняти декілька років.

Здійснення медичної практики українцями за кордоном

Швейцарія. У Швейцарії для здійснення професійної медичної діяльності необхідна ліцензія відповідного кантонального органу влади. Передумовами для отримання ліцензії є: відповідний диплом, виданий Швейцарією, або іноземний диплом, визнаний Швейцарією; надійність; фізична та психологічна здатність бездоганно виконувати професійну діяльність; належне володіння офіційною мовою кантону [1].

І якщо питання із вивченням офіційної мови кантону (німецької/французької/ італійської) є вирішуваним, то з визнанням диплому усе складніше.

Диплом спеціаліста медичних професій, які вивчаються в університеті, виданий іноземним навчальним закладом, може бути прямо визнаний, якщо він еквівалентний диплому, виданому навчальним закладом Швейцарії, відповідно до угоди про взаємне визнання з відповідною країною [2]. З країнами, які не входять до Європейського Союзу (далі – ЄС) або до Європейської асоціації вільної торгівлі (далі – ЄАВТ), таких угод у Швейцарії немає.

Оскільки Україна не є членом ЄС/ЄАВТ і не має окремих угод щодо визнання дипломів українських медичних працівників у Швейцарії,

українські дипломи прямо визнати неможливо. За інформацією Червоного Хреста Швейцарії (SRK), за останні 10 років (2011–2021) визнання дипломів отримали лише 45 медичних працівників з України [3].

Німеччина. У Німеччині шлях до професійної практики медиків-іноземців також непростий. Професії поділяються на регламентовані та нерегламентовані. Професії у галузі медицини є регламентованими. Саме тому дипломи іноземних закладів вищої освіти (далі – ЗВО) потребують проходження процедури визнання. Як і у Швейцарії, у Німеччині визнання потрібне для дипломів, отриманих у країнах, що не належать до ЄС або ЄАВТ.

Для кращого розуміння іноземцями процесу визнання дипломів у Німеччині створено Інформаційний портал Федерального уряду Німеччини з визнання іноземної професійної кваліфікації [4]. Важливим є те, що вся інформація на порталі доступна також українською мовою (але для отримання права працювати за фахом, медичні працівники все одно повинні здати тест на знання німецької мови).

Заява про визнання професійної кваліфікації подається разом із більш, ніж десятьма додатками до неї [5]. За оцінками експертів, для реального початку роботи лікарем у Німеччині потрібно близько шести років [6]. І, на жаль, з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації, ситуація не змінилася на краще. Українські медичні працівники наразі фактично позбавлені права працювати у Німеччині за фахом.

Польща. Повне визнання медичних дипломів з України (та інших країн поза ЄС) у Польщі регулюється Законом про професії лікарів і стоматологів [7]. У Польщі диплом, отриманий за межами Європейського Союзу, може бути визнаний еквівалентним польському диплому шляхом нострифікації – процедури визнання іноземних документів про освіту, або на умовах, визначених міжнародними угодами. Існує Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про академічне взаємовизнання документів про освіту та рівноцінність ступенів від 31.05.2006 року [8]. Але ця угода стосується лише визнання диплому для цілей подальшої освіти, так зване «академічне визнання», і не впливає на визнання дипломів для професійних цілей. Подібні угоди існують і з іншими державами. Наприклад, Угода між Урядом України та Урядом Французької Республіки про взаємне визнання документів про наукові ступені і вчені звання, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 1062 від 01.08.2006 року [9].

У зв'язку зі збройною агресією РФ проти України, Законом Республіки Польщі від 12 березня 2022 року «Про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї

держави» було спрощено доступ українських лікарів до медичної практики у Польщі [10]. Таке спрощення надає лише «умовне право» на заняття професійною діяльністю на період воєнного стану. Умовність полягає у тому, що: право займатися медичною практикою надається на термін не більше 5 років без можливості його продовження; на підставі отриманої ліцензії лікар може займатись медичною практикою на території Республіки Польща лише в медичній установі, зазначеній у рішенні Міністра Охорони Здоров'я; отримання ліцензії на практику лікаря/стоматолога (без обмежувальної дії, так зване «повне право» на заняття лікарською практикою) відбувається виключно на підставі процедури нострифікації медичного диплому. Отже, Польща досить швидко відреагувала та надала українським лікарям тимчасове право працювати за фахом. На період воєнного стану проблема вирішена, але після його закінчення дипломи українських лікарів знову можна буде визнавати лише шляхом нострифікації.

Резюмуючи, зазначимо, що повномасштабне вторгнення РФ не просто кинуло виклик усій медичній системі України, а й показало проблемні аспекти у співпраці України з іншими державами. Проблема «невизнання» українських медичних дипломів еквівалентними до європейських криється глибше, аніж просто у неможливості українців працювати за кордоном за фахом. «Невизнання» починається із недооцінювання української медичної системи та її фахівців. Відсутність двосторонніх угод між Україною та європейськими країнами про визнання професійної кваліфікації це прямо підтверджує. Більшість таких існуючих угод стосуються лише визнання наукових ступенів та вчених звань, але не професійної кваліфікації. Саме тому для здійснення професійної діяльності за кордоном медики-українці все одно повинні підтверджувати рівень своєї професійності та проходити довготривалу процедуру визнання дипломів.

Отже, у перспективі вважаємо за потрібне покращувати імідж нашої держави у сфері медицини, демонструючи фахову і сучасну підготовку лікарів у різних медичних сферах та долаючи корупцію. Наслідком цього стане підвищення рівня довіри до української медицини з боку іноземних держав та укладення між ними і Україною двосторонніх угод саме про визнання професійної діяльності.

Література:

1. Bundesgesetz über die universitären Medizinalberufe, (Medizinalberufegesetz, MedBG) vom 23. Juni 2006. Art. 36 Abs. 1. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2007/537/de> (дата звернення: 17.11.2022).

2. Bundesgesetz über die universitären Medizinalberufe, (Medizinalberufegesetz, MedBG) vom 23. Juni 2006. Art. 15 Abs. 1. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2007/537/de> (дата звернення: 17.11.2022).

3. Anerkennungen ausländischer Ausbildungsabschlüsse nach Ausbildungsland 2011–2021. Statistiken – Schweizerisches Rotes Kreuz. URL: <https://www.redcross.ch/de/unser-angebot/gesundheitsberufe-erkennung-und-registrierung#erkennung-von-auslandischen-ausbildungsabschlussen> (дата звернення: 17.11.2022).

4. Інформаційний портал Федерального уряду Німеччини з визнання іноземної професійної кваліфікації : вебсайт. URL: <https://www.erkennung-in-deutschland.de/html/uk/kvalifikovani-fakhivtsi.php> (дата звернення: 17.11.2022).

5. Gesetz über die Feststellung der Gleichwertigkeit von Berufsqualifikationen (Berufsqualifikationsfeststellungsgesetz – BQFG) vom 16. Dezember 2011. Art.12 Abs. 1. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bqfg/_12.html (дата звернення: 17.11.2022).

6. Лікарі полетіли. Фокус: вебсайт. URL: <https://focus.ua/uk/ukraine/480570-vrachi-uleteli-kak-za-god-poteryat-66-tys-medikov-i-dazhe-ne-zametit-etogo> (дата звернення: 17.11.2022)

7. Qualifikationen ukrainischer Ärzte sollen rasch anerkannt werden. 12.04.2022. Ärzteblatt.de: website. URL: <https://www.aerzteblatt.de/nachrichten/133342/Qualifikationen-ukrainischer-Aerzte-sollen-rasch-erkannt-werden> (дата звернення: 17.11.2022).

8. Ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentystry z dnia 5 grudnia 1996 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970280152/U/D19970152Lj.pdf> (дата звернення: 17.11.2022).

9. Про затвердження Угоди між Урядом України та Урядом Французької Республіки про взаємне визнання документів про наукові ступені і вчені звання : Постанова Кабінету Міністрів України № 1062 від 01.08.2006 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1062-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.11.2022).

10. Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa z dnia 12 marca 2022 r. Art. 61. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220000583/T/D20220583L.pdf> (дата звернення: 17.11.2022).

НОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРО МАТЕРІАЛИ І ПРЕДМЕТИ, ПРИЗНАЧЕНІ ДЛЯ КОНТАКТУ З ХАРЧОВИМИ ПРОДУКТАМИ

Бурило Юрій Павлович

доктор юридичних наук, доцент,

провідний науковий співробітник відділу

міжнародного приватного права та правових проблем євроінтеграції

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва

імені Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України

м. Київ, Україна

Безпечність харчових продуктів є одним і факторів впливу на здоров'я людини. Водночас самі харчові продукти зазнають значного впливу з боку матеріалів і предметів, які з ними контактують (пакувальні матеріали, посуд, обладнання на підприємствах харчової промисловості). Тому, однією із складових безпечності харчових продуктів виступає безпечність матеріалів і предметів, призначених для контакту з харчовими продуктами. З огляду на це, харчове законодавство Європейського Союзу включає в себе, серед іншого, законодавство про матеріали і предмети, призначені для контакту з харчовими продуктами (далі – контактуючі матеріали і предмети).

В Україні на даний час питання, пов'язані з контактуючими матеріалами і предметами, регулюються Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [1]. Таке регулювання є досить поверхневим і не враховує ті вимоги, які вже багато років існують в Європейському Союзі. У зв'язку з цим, 3 листопада 2022 року було прийнято Закон України «Про матеріали і предмети, призначені для контакту з харчовими продуктами» (до цього відомий як проект закону № 4568, далі – Закон) [2], який набере чинності через три роки і дозволить усунути існуючі прогалини у законодавстві та імплементувати європейські вимоги до таких матеріалів і предметів. Зокрема цей Закон враховує вимоги Регламенту Європейського Парламенту та Ради (ЄС) 1935/2004 від 27 жовтня 2004 р. щодо матеріалів та виробів, що контактують з харчовими продуктами [3], Регламенту Комісії (ЄС) 2023/2006 про належну виробничу практику матеріалів та виробів, призначених для контакту з продуктами харчування [4], Регламенту Комісії (ЄС) 450/2009 від 29 травня 2009 р. щодо активних та інтелектуальних матеріалів і предметів, призначених для контакту з харчовими продуктами [5] та ін.

Закон містить чимало нововведень, які стосуються повноважень органів виконавчої влади у сфері виробництва, обігу та використання контактуючих матеріалів і предметів, загальних вимог до таких матеріалів і предметів, включаючи активні та інтелектуальні матеріали та предмети, вимог до маркування, забезпечення простежуваності контактуючих матеріалів і предметів, положень щодо належної виробничої практики (GMP) при виробництві таких матеріалів і предметів, відповідальності за порушення відповідного законодавства, тощо.

Серед усіх нововведень на особливу увагу заслуговують положення Закону щодо державної реєстрації речовин та процесів, що використовуються у виробництві контактуючих матеріалів і предметів, встановлення спеціальних вимог до окремих груп контактуючих матеріалів і предметів, а також вимоги щодо декларування відповідності таких матеріалів і предметів встановленим вимогам.

Варто зазначити, що вимога щодо державної реєстрації матеріалів, що контактують з харчовими продуктами, вже не перший рік міститься в Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Проте, дана вимога залишається фактично мертвою, оскільки чіткого механізму такої реєстрації до цього часу впроваджено не було. З метою усунення цієї прогалини Законом закріплюється механізм державної реєстрації речовин, що використовуються у виробництві контактуючих матеріалів і предметів, у тому числі речовин, що включаються до активних та інтелектуальних матеріалів, а також процесів переробки пластику, що був у використанні та повторно використовується у виробництві матеріалів і предметів, призначених для контакту з харчовими продуктами (далі – об'єкти державної реєстрації).

Оскільки головною метою державної реєстрації є запобігання допуску на ринок небезпечних матеріалів і предметів, що контактують з харчовими продуктами, основною стадією процесу державної реєстрації є наукова оцінка безпечності об'єктів державної реєстрації. Наукова оцінка може виявитися досить тривалою і зайняти до шести місяців з можливим продовженням цього строку ще до шести місяців. З метою державної реєстрації до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, подається відповідна заява, реєстраційне досьє та його резюме, які містять необхідну інформацію для проведення державної реєстрації. Рішення про державну реєстрацію приймаються цим органом протягом одного місяця після отримання від уповноваженої особи науково-експертного висновку щодо безпечності об'єкта державної реєстрації.

Законом передбачається запровадження державної реєстрації на безстрокових та безоплатних засадах. Тим не менше, послуги

уповноваженої особи з проведення наукової оцінки будуть платними. Водночас необхідно наголосити на тому, що державна реєстрація не торкнеться більшості видів контактуючих матеріалів і предметів. Передбачається запровадження державної реєстрації лише тих речовин і процесів, які використовуються у виробництві активних та інтелектуальних матеріалів і предметів, кераміки, пластику та регенованої целюлози. Такий вибірковий (обмежений) підхід до об'єктів державної реєстрації дозволить виробникам пакувальних та інших контактуючих матеріалів і предметів певною мірою заощадити час і кошти на відповідних реєстраційних процедурах.

Поряд із державною реєстрацією важливим інструментом регулювання ринку контактуючих матеріалів і предметів має стати механізм встановлення спеціальних вимог до окремих груп таких матеріалів і предметів, визначених Законом, зокрема активних та інтелектуальних матеріалів і предметів, клеїв, іонообмінних смол, пластику, друкарських фарб, регенованої целюлози, лаків, тощо. Спеціальні вимоги мають доповнити загальні вимоги до контактуючих матеріалів і предметів, встановлені безпосередньо в Законі. Вони можуть включати в себе вимоги до чистоти речовин, які є компонентами активних матеріалів і предметів, загальні межі міграції (OML) складових елементів контактуючих матеріалів і предметів у або на харчовий продукт, вимоги до простежуваності, вимоги до письмової декларації про відповідність контактуючих матеріалів і предметів тощо. Затвердження спеціальних вимог (залежно від того, про які вимоги йдеться) віднесено до повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, та центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері безпеки та окремих показників якості харчових продуктів.

Крім того, суттєвим нововведенням є вимога Закону про супроводження деяких категорій контактуючих матеріалів і предметів письмовою декларацією про відповідність встановленим щодо них вимогам. Активні та інтелектуальні матеріали і предмети обов'язково мають супроводжуватися такою декларацією на всіх стадіях обігу, крім місць продажу кінцевим споживачам, незалежно від того чи контактують такі матеріали і предмети з харчовими продуктами. Водночас інші категорії контактуючих матеріалів і предметів мають супроводжуватися такою декларацією про відповідність лише в тому випадку, якщо щодо них затверджені спеціальні вимоги, які містять, серед іншого, й вимоги до змісту відповідної декларації.

В механізмі державного регулювання виробництва та обігу контактуючих матеріалів і предметів декларація про відповідність фактично відіграє роль одного з інструментів забезпечення дотримання

операторами ринку вимог, встановлених щодо окремих категорій контактуючих матеріалів і предметів, адже оператори ринку зобов'язані надавати документи, що підтверджують відомості, зазначені у такій декларації, на вимогу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів.

Як підсумок варто відзначити, що прийняття Закону України «Про матеріали і предмети, призначені для контакту з харчовими продуктами» є важливим етапом у формуванні харчового законодавства України як цілісної системи на основі відповідних європейських стандартів.

Література:

1. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» в редакції Закону від 22 липня 2014 року № 1602-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 41-42. Ст. 2024.

2. Закон України «Про матеріали і предмети, призначені для контакту з харчовими продуктами» від 3 листопада 2022 року № 2718-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2718-IX#Text>.

3. Regulation (EC) № 1935/2004 of the European Parliament and of the Council of 27 October 2004 on materials and articles intended to come into contact with food and repealing Directives 80/590/EEC and 89/109/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32004R1935>.

4. Commission Regulation (EC) № 2023/2006 of 22 December 2006 on good manufacturing practice for materials and articles intended to come into contact with food URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32006R2023>.

5. Commission Regulation (EC) № 450/2009 of 29 May 2009 on active and intelligent materials and articles intended to come into contact with food. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32009R0450>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ ОРГАНІВ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ

Дудик Інна Миколаївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

ПВНЗ «Київський медичний університет»

м. Київ, Україна

Органи Антимонопольного комітету України (далі – органи Комітету) за результатами розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції приймають обов’язкові для виконання рішення.

Зміст рішення можна поділити на окремі твердження, серед яких:

1) *встановлення суб’єкта порушення* (абзац 5 статті 48 Закону України «Про захист економічної конкуренції» (далі – Закон) визнання суб’єкта господарювання таким, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку);

2) *визнання факту вчинення порушення* (абзац 5 статті 48 Закону);

3) *застосування основної санкції – штрафу;*

4) *вимога припинення порушення, у разі, якщо воно ще триває* (абзац 3 Закону – припинити порушення законодавства про захист економічної конкуренції, абзац 4 Закону – зобов’язання органу влади, органу місцевого самоврядування, органу адміністративно-господарського управління та контролю скасувати або змінити прийняте ним рішення чи розірвати угоди, визнані антиконкурентними діями органів влади, органів місцевого самоврядування, органів господарського управління та контролю) про захист;

5) *застосування додаткової санкції* (абзац 6 Закону – примусовий поділ суб’єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку; абзац 10 Закону – скасування дозволу на узгоджені дії у разі вчинення дій, заборонених згідно із статтею 19 Закону);

6) *засоби усунення причин чи наслідків вчиненого порушення* (абзац 8 Закону – блокування цінних паперів) [1].

Твердження про встановлення факту порушення конкурентного законодавства та про застосування основної санкції є обов’язковими елементами кожного формального рішення. Встановлення суб’єкта порушення є обов’язковим при доведенні зловживання монопольним (домінуючим) становищем. Інші твердження стають елементами рішення з урахуванням обставин кожної справи.

Відповідно до частини 2 статті 56 Закону рішення та розпорядження органів Комітету, голів його територіальних відділень є обов'язковими до виконання.

Зазначене положення цілком кореспондується зі статтею 22 Закону України «Про Антимонопольний комітет України», відповідно до якої розпорядження, рішення та вимоги органу Антимонопольного комітету України, голови територіального відділення Антимонопольного комітету України, вимоги уповноважених ними працівників Антимонопольного комітету України, його територіального відділення в межах їх компетенції є обов'язковими для виконання у визначені ними строки, якщо інше не передбачено законом.

Невиконання розпоряджень, *рішень* та вимог органу Антимонопольного комітету України, голови територіального відділення Антимонопольного комітету України, вимог уповноважених ними працівників Антимонопольного комітету України, його територіального відділення *тягне* за собою передбачену *законом відповідальність* [2].

Санкція, передбачена за невиконання рішення, попереднього рішення органів Комітету щодо порушень законодавства або їх виконання в неповному обсязі у строки, визначеним Законом чи рішенням Комітету, є досить суворою – у розмірі до десяти відсотків доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф.

Порушення у вигляді невиконання та/або неповного виконання рішення може мати місце лише щодо рішень органів Комітету, прийнятих за результати розгляду відповідних справ про порушення конкурентного законодавства відповідно до статей 47 та 48 Закону про захист.

Строки добровільного виконання рішень і розпоряджень органів Комітету встановлюються, як правило, в самому рішенні Комітету.

Примусове виконання рішення Комітету здійснюється лише в рамках судового контролю. Невиконання в добровільному порядку рішення органу Комітету у встановлений законодавством чи відповідним рішенням термін, визнається окремим складом порушення законодавства про захист економічної конкуренції

Так, в грудні 2016 року Антимонопольний комітет України прийняв рішення № 551-р, яким визнано, що з 2013 по вересень 2015 р. включно ТОВ «Гедіс Україна» займало монопольне (домінуюче) становище на загальнодержавному ринку дистрибуції сигарет та вчинило порушення законодавства про захист економічної конкуренції у вигляді зловживання монопольним (домінуючим) становищем [3].

За вказані порушення Комітет наклав на ТОВ «Гедіс Україна» штрафи загальною сумою понад 431 млн грн. Крім того, в рішенні

Комітету передбачено зобов'язання у 2-місячний строк припинити порушення конкурентного законодавства та усунути причини їх виникнення, а також протягом 3 років щомісяця звітувати про ціни та обсяги реалізації сигарет за відповідною формою.

Оскільки ТОВ «Тедіс Україна» рішення № 551-р не було добровільно виконане у повному обсязі у визначені строки, Комітет відкрив справу за ознаками вчинення порушення, у вигляді виконання рішення № 551-р не в повному обсязі (п. 4 ст. 50 Закону).

Комітет під час розслідування проаналізував господарську діяльність товариства, (ціни, обсяги реалізації товару контрагентам за 3 роки після винесення рішення № 551-р). та дійшов висновку, що товариство частково виконало рішення № 551-р. Причини виникнення одного з порушень були усунені, а порушення припинені у зв'язку зі зміною кон'юнктури ринку дистрибуції сигарет. Але у підсумку *рішення у повному обсязі виконане не було*, тому на ТОВ «Тедіс Україна» накладено один з найбільших штрафів у розмірі 274 227 220 грн [4].

Для уникнення таких санкцій суб'єкти господарювання мають неухильно дотримуватись вимог конкурентного законодавства та, зокрема, вчасно виконувати рішення органів Комітету.

Література:

1. Закон України «Про захист економічної конкуренції». від 11.01.2001 № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>.

2. Закон України «Про Антимонопольний комітет України» від 26 листопада 1993 року № 3659-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>.

3. Рішення Антимонопольного комітету України № 551-р від 16.12.2016. URL: <https://amcu.gov.ua/npas/rishennya-551-r-vid-16122016>.

4. П'ять найгучніших справ АМКУ в 2021 р. *Юридична газета*. № 3 (757). 08 лютого 2022 р.

РОЛЬ БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ПРАВОВИЙ СТАТУС У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Заріцька Анастасія Олегівна

студентка III курсу

Навчально-науковий інститут економічної безпеки та митної справи

Державного податкового університету

Науковий керівник: Чайка Вікторія Вікторівна

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри публічного права

Державний податковий університет

м. Ірпінь, Україна

Згідно з Указом Президента України № 392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року, а саме: "Про Стратегію національної безпеки України"». В цьому законі були чітко зазначені головні чинники, що загрожують економічній безпеці держави, найголовнішими з них є : корупція, непослідовність та незавершеність економічних реформ, через що перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану й унеможливають її розвиток; недостатній захист права власності; повільний розвиток ринкових відносин у ключових сферах, серед іншого в користуванні землею і надрами; невідповідність діяльності правоохоронних органів потребам держави в податковій та митній сферах ті багато іншого.

З метою гарантування добробуту та безпеки громадян на підґрунті аналізуючого документу були визначені заходи, які можуть забезпечити стає, ефективне та динамічне економічне зростання в Україні – це інституції у сфері економічної безпеки [1]. Нижче зазначені, завдяки цим інституція та плановій роботі рівень нашої економічної безпеки вийде на фланговий рівень, а саме:

– розвиток ринкової конкуренції та якісне забезпечення демонополізації

економіки, детінізації господарських відносин;

– захист права власності;

– забезпечення дерегуляції та недопущення тиску на бізнес і утворення рамкових обмежень;

– створення конкурентних умов для залучення інвестицій, зокрема іноземних, що стимулюватимуть розвиток та покращення вітчизняного;

– забезпечення сталого функціонування фінансової системи та підвищення рівня довіри до національних фінансових інститутів;

– забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів громадян державними правоохоронними, податковими та митними органами.

Зважаючи на зазначене, перед державою постає непросте завдання, навіть якщо діяльність правоохоронної системи держави у сфері економічної безпеки відповідає сучасним викликам і загрозам, які виникають у сфері розглядуваних суспільних відносин. За ініціативи Президента України починаючи з 2019 року, бере свій початок кропітка нормотворча й організаційна робота щодо створення в Україні незалежного правоохоронного органу, і початковою метою якого було визначено забезпечення протидії злочинам та іншим правопорушенням в економічній сфері. Основні цілі, ідеї, закладені в підгрунття цієї роботи, що визначалися як позбавлення інших правоохоронних органів, передусім Національної поліції, Служби безпеки України та повноважень щодо протидії економічним злочинам, як таких, що не відповідають їх призначенню; створення єдиного незалежного від інших органів державної влади правоохоронного органу, який братиме участь у забезпеченні економічної безпеки держави шляхом комплексної протидії кримінальним правопорушенням, які чинять суттєвий негативний вплив на національну економіку.

22 березня 2021 року Президент України було підписано Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» № 1150-IX, який згодом був Верховна Рада України ухвалений від 28 січня 2021 р. В свою чергу цей документ створює інституційні умови для захисту економічних процесів від тиску силових органів, що підтримується міжнародними партнерами України. Аналітична робота- це є основна і першочергова функція БЕБ на противагу силові повноваження. Тому, аналізом бенефіціарів фінансових операцій і буде займатись Бюро та в кінцевому значенні визначатиме, чи є порушення закону в обігу коштів тих чи інших бізнесових чи державних структур. Бюро економічної безпеки – єдиний орган державної влади на даний час, що відповідальний за боротьбу з економічними злочинами. В його основу закладені відповідні повноваження Служби безпеки України та податкової міліції, які будуть переосмислені з тим, щоб це був не стільки силовий, скільки аналітичний орган при максимальному залученні новітніх технологій [2].

Також, після ухвалення Закону «Про Бюро економічної безпеки» Служба безпеки України втрачає свої невластиві їй функції з розслідування злочинів у сфері корупції та організованої злочинної діяльності в управлінні та економіки. Бюро економічної безпеки України є державним правоохоронним органом, що утворений за наказом Президента України і на який покладаються завдання щодо

запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності.

Основними завданнями Бюро економічної безпеки України є такі:

1) запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, щодо яких законом передбачена юрисдикція;

2) участь у забезпеченні національної економічної безпеки шляхом комплексної протидії злочинності, яка суттєво негативно впливає на національну економіку, сприяє її тінізації, виведенню капіталу та іншим негативним явищам, уповільнює темпи економічного зростання та загрожує інтересам економічного поля країни у сфері економіки.

3) збирати та аналізувати інформацію про правопорушення у сфері економіки, які підпадають під юрисдикцію Служби економічної безпеки України, та визначати шляхи запобігання їх вчиненню в майбутньому.

Основні завдання, що покладені на Бюро економічної безпеки України:

1) проводить оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування; 2) здійснює розшук осіб, які переховуються від органів слідства та суду за вчинення кримінальних правопорушень в економічній сфері; 3) здійснює аналітичне забезпечення досудового розслідування, оперативно-розшукової діяльності; 4) збирає, аналізує, узагальнює інформацію в сфері кримінальних правопорушень та економіки, факторів, що їх детермінують, прогнозує тенденції розвитку негативних процесів кримінального характеру; 5) формує аналітичні матеріали з метою оцінювання загроз та ризиків щодо кримінальних правопорушень в економічній сфері [3]. Слід зазначити, що правовий статус Служби економічної безпеки України повністю відповідає існуючим тенденціям формування правоохоронних структур у наших сусідніх державах, наприклад: служба економічних розслідувань виокремлена із системи Міністерства органів внутрішніх справ і державної безпеки, функція боротьби з економічними злочинами зосереджена в одній країні. Інститути або їхні філії, крім суто правоохоронних функцій, мають також аналітичні та інформаційні повноваження. Наприклад, у Республіці Білорусь у структурі Ради державного контролю є окремий орган, підпорядкований Департаменту фінансових розслідувань, а в Казахстані діяльність з виявлення, протидії та розслідування економічних злочинів покладена на Комітеті з фінансового нагляду Економічний Департамент розслідувань, у Латвії, працює у сфері забезпечення економічної безпеки, Національна податкова служба, податкова та митна поліція.

Отже, підсумовуючи вище викладений матеріал варто зазначити, що остаточне ухвалення Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» в перспективі має підвищити ефективність діяльності держави у сфері формування та використання фінансових ресурсів, надати новітню платформу для економічних ресурсів при цьому поступово розширюючи склад іноземних інвесторів. В результаті це зміцнить її економічну безпеку і як наслідок призведе до зменшення тіньового бізнесу в Україні, збільшення надходжень податків та зборів, що забезпечить сталий та стрімкий розвиток економічних відносин, а також захист економічних прав і свобод громадян України.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. *База даних (БД) «Законодавство України»* / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>.

2. Президент підписав закон щодо створення Бюро економічної безпеки. *Президент України* : офіц. сайт. 22.03.2021. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-shodo-stvorennya-byuro-ekonomichnoy-67265>.

3. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 № 1150-ІХ.БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20>.

САМОРЕГУЛІВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Красавцев Антон Ігорович

аспірант кафедри інформаційного, господарського

та адміністративного права

Факультету соціології і права

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

У зв'язку зі збройним вторгненням на територію України з боку Російської Федерації одним із стратегічно важливих завдань держави є забезпечення функціонування всіх секторів економіки, виникає питання використання можливих перспективних заходів регулювання господарської та професійної діяльності, одним із яких є саморегулівні організації (далі – СРО). Такі організації, як діючий учасник процесу регулювання відповідних сфер діяльності, та стосовно якого здійснюється процес реформування, спрямований на подальший розвиток інституту саморегулювання має можливість здійснення подальшого розвитку. На прикладі СРО, як фактора додаткової підтримки бізнесу за умов воєнного стану можна звернути увагу на дослідження Т.Ю. Мельник, яка у приходить до висновку, що основними та найбільш пріоритетними інструментами розвитку економіки в умовах воєнного стану є розробка заходів щодо стабілізації бізнес-клімату та реформування системи державного регулювання підприємницької діяльності [1, с. 9]. В перспективі СРО також можуть стати одним із елементів підтримки бізнесу, оскільки такі організації складаються із представників відповідної сфери діяльності, та забезпечують як дотримання чинного законодавства, що є необхідним у критичний для країни період, так і дотримання необхідних стандартів відповідного напряму діяльності. В умовах воєнного стану є логічним збільшення взаємодії СРО з державою шляхом підвищення контролю з боку держави, посилення частоти звітування з боку СРО, або можливість залучення таких організацій до виконання відповідних державних програм або задач під чітким контролем з боку держави. Необхідно також звернути увагу, що умови воєнного стану передбачають здійснення централізації, тобто посилення впливу з боку держави для забезпечення збереження порядку та функціонування.

Також можливі інші форми взаємодії держави з СРО, наприклад здійснення заходів, спрямованих на усунення ускладнень або унеможливлення виконання заходів спрямованих на розвиток саморегулювання у відповідній сфері діяльності. Прикладом є рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 510 від 01.06.2022 «Щодо виконання положення пункту 2 рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 30.12.2021 № 1288 у зв'язку з введенням воєнного стану», згідно пункту 1 якого встановлено, що строк для виконання саморегулювними організаціями професійних учасників ринків капіталу та іншими об'єднаннями професійних учасників ринків капіталу положень пункту 2 рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 30.12.2021 № 1288 становить 60 календарних днів після завершення дії воєнного стану [2]. При цьому в даному документі вказано, що дане рішення прийнято з метою мінімізації негативного впливу обставин, пов'язаних з військовою агресією Російської Федерації проти України та введенням у зв'язку з цим воєнного стану, а також з метою сприяння стабільності ринків капіталу шляхом визначення особливостей діяльності учасників ринків капіталу в умовах воєнного стану, враховуючи, що вищезазначені обставини ускладнюють для саморегулювних організацій професійних учасників ринків капіталу та інших об'єднань професійних учасників ринків капіталу виконання положення пункту 2 рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про затвердження Стандарту № 1 "Корпоративне управління в професійних учасниках ринків капіталу та організованих товарних ринків. Основні поняття та терміни» [2]. Самий же пункт 2 рішення 2 рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про затвердження Стандарту № 1 "Корпоративне управління в професійних учасниках ринків капіталу та організованих товарних ринків. Основні поняття та терміни» містить у собі рекомендацію саморегулювним організаціям професійних учасників ринків капіталу та іншим об'єднанням професійних учасників ринків капіталу до 01 червня 2022 року, з урахуванням вимог цього Стандарту та інших, затверджених Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку стандартів корпоративного управління в професійних учасниках ринків капіталу та організованих товарних ринків, а також з урахуванням особливостей виду професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках, характеру та обсягів операцій, що здійснюються під час провадження такої діяльності, і ризиків, властивих такій діяльності, розробити та затвердити методичні рекомендації щодо здійснення зазначеними професійними учасниками функцій і процедур комплаєнсу, управління ризиками, внутрішнього аудиту та щодо змісту

відповідних внутрішніх документів, якими регулюється здійснення вказаних функцій і процедур [3]. Досліджуючи вищенаведені нормативно-правові акти, можна прийти до висновку, що даний приклад державного впливу на СРО в умовах воєнного стану шляхом відтермінування виконання програм розрахованих на мирний час є проявом сприяння з боку держави здійснення концентрації зусиль СРО на нагляді та контролі за діяльністю своїх учасників.

У якості підсумку можна визначити, що, оскільки виходячи з самої суті СРО, такі організації мають певний обсяг самостійності, необхідно дотримуватись розумного балансу обсягу як державного впливу, так і автономності організації, що має з одного боку забезпечити як необхідний для умов воєнного стану обсяг контролю, так і збереження СРО як такої, тобто як об'єднання, яке здійснює нагляд за діяльністю своїх учасників та здійснює представництво їх прав та інтересів у випадку виникнення спорів, порушень чи конфліктів. Формування такої системи взаємовідносин має забезпечити готовність до тих викликів, які виникають внаслідок відповідних умов в країні, та має на меті збереження стабільності.

Література:

1. Мельник, Т.Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*, 2022. Житомир. № 2. С. 3–11. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11) (дата звернення 05.11.2022)
2. Щодо виконання положення пункту 2 рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 30.12.2021 № 1288 у зв'язку з введенням воєнного стану. № 510. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=12891134> (дата звернення 05.11.2022)
3. Про затвердження Стандарту № 1 «Корпоративне управління в професійних учасниках ринків капіталу та організованих товарних ринків. Основні поняття та терміни» № 1288. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=12859866> (дата звернення 05.11.2022).

СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНИХ НОРМ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Максименко Валерія Володимирівна

*аспірант кафедри службового та медичного права
Навчально-науковий інститут права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

З давніх часів людству відомі різні наркотичні засоби, про які гадується в історії практично всіх світових цивілізацій. Стародавні народи використовували наркотичні засоби рослинного походження, що викликали психотропну реакцію: кактуси, гриби, коноплю та мак [1, с. 126]. Названі рослини використовувалися в медичних цілях та були невід'ємною частиною обрядів, ритуалів і релігійних таїнств.

Найуживанішим та проблематичним наркотичним засобом в історії вважався опіум. Опіум був відомим серед давньогрецьких та римських лікарів як потужний засіб для знеболення. Попит на опіум постійно зростав і від арабських торгівців розповсюдився майже всією Євразією. Поширення використання опію в медичних цілях в XVI столітті сприяли роботи Парацельса, що описав настоянку опію та її лікувальні властивості. Після цього в Європі настоянки з додаванням опію широко використовувались для лікування найрізноманітніших захворювань [1, с. 126]. Багато країн у XVIII столітті почали вирощувати та переробляти опій, щоб розширити його доступність та зменшити його вартість. В першу чергу Англія, Франція та Сполучені штати отримували величезний економічний та політичний прибуток, продаючи опій в східну Азію та, фактично, примушуючи Китай до споживання опію, що стало каталізатором опійних війн.

У середині XIX століття поширення наркотичних засобів стало переростати в серйозну соціальну проблему, що привело до прийняття в низці країн обмежувальних заходів [2, с. 71]. Однак, лише на початку XX століття міжнародним правом вперше було визнано особливо небезпечним споживання та використання наркотичних засобів для світової спільноти.

Першим кроком стало підписання Гаазької міжнародної опіумної конвенції 1912 року, відповідно до якої було створено систему міжнародного контролю за обігом наркотиків, в якій взяли участь

представники 12 країн, а пізніше ратифікувало 58 країн. [3, с. 358]. Дана конвенція передбачала ряд дієвих заходів в боротьбі з розповсюдженням наркотичних засобів: обмеження їх виробництва, торгівлі та використання у медичних цілях, встановлення покарання за володіння та продаж наркотиків та співпраця між Сторонами з метою встановлення ефективного механізму обмежень використання наркотичних засобів. Проте з початком Першої Світової війни дія Конвенції була припинена.

В період з 1914 до 1960 року міжнародною спільнотою було прийнято низка подібних конвенцій, які були направлені насамперед на обмеження споживання окремих наркотичних засобів: Женевська угода про заборону виробництва, внутрішньої торгівлі і використання очищеного опіуму (1925 р.), Міжнародна конвенція з опіуму (1925 р.), Міжнародна конвенція з обмеження виробництва і регламентацію розподілу наркотичних засобів (1931 р.) і Бангкокська угода (1931 р.). Однак, перелічені конвенції та угоди мали ряд недоліків. Головним із них було те, що під контроль ставилися лише готові наркотики, але практично не регулювалося вирощування та використання різноманітних рослин, які містять у собі наркотичні речовини. Крім того, система так і не стала всеохоплюючою [5, с. 98]. Уряди одних країн не були в стані виконувати зобов'язання, що були встановлені міжнародними договорами, а інші – категорично відмовились від підписання, що в результаті призвело до зниження ефективності створеної системи боротьби проти незаконного обігу наркотичних засобів. Іншою проблемою стала сама наявність великої кількості міжнародних конвенцій, угод, та договорів, які потребували окремої ратифікації країнами-учасницями [5, с. 99]. Внаслідок чого у світі постала гостра потреба у прийнятті єдиного універсального міжнародного договору щодо контролю над наркотичними засобами.

Тому, наступним вагомим кроком стало створення Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), до структури якої увійшла Комісія з наркотичних засобів. Основним досягненням Комісії ООН з наркотичних засобів стало розроблення єдиного міжнародного багатостороннього договору про наркотичні засоби, що замінила існуючі багатосторонні договори у галузі контролю над наркотиками. З метою створення ефективної системи боротьби з цим явищем, 24 січня 1961 року в Нью-Йорку почалася пленарна конференція, яка повинна була провести систематизацію всіх діючих правових норм у цій сфері. На підставі обговорення була прийнята Єдина Конвенція про наркотичні засоби 1961 року та створений незалежний контрольний орган – Комітет боротьби з наркотичними засобами [4, с. 71]. Окрім того, з метою удосконалення та зміцнення Єдиної конвенції про

наркотичні засоби 1961 року в березні 1972 році додатково було прийнято Протокол про поправки, що стало додатковим поштовхом зміцнення системи боротьби з незаконним обігом наркотиків та профілактику зловживання ними.

Завершальним етапом становлення існуючої системи міжнародного контролю за виробництвом і розповсюдженням наркотичних речовин, можна визначити підписання Конвенції про психотропні речовини (Віденська конвенція 1971 року), що встановила систему контролю над обігом психотропних речовин та Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 року, яка за своїм змістом встановила кримінальну відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин і визначення перелік обставин, що посилюють відповідальність за цей злочин [6].

На сьогоднішній день в Україні ратифіковані Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року, Конвенція про психотропні речовини 1971 року та Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 року. Підписання та ратифікація всіх трьох конвенцій, що складають сучасну основу системи міжнародного контролю над наркотичними засобами значною мірою вплинуло на становлення сучасного вітчизняного законодавства. Так, наприклад, Постановою КМУ затверджено Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що відповідає змісту ратифікованим конвенціям, а Розпорядженням КМУ № 1808-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки» – стандарти щодо міжнародного співробітництва. Враховуючи зазначене, можна дійти до висновку, що через направленість незалежної України на міжнародне співробітництво, основою для становлення вітчизняної правової бази у сфері обігу наркотичних речовин стало ратифікація міжнародних документів.

Література:

1. Логаш М. В., Покотило П. Б. Деякі аспекти історії опіатів в контексті сучасних проблем наркозалежності. *Світ медицини та біології*. 2013. № 4(41). С. 126–129. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/S_med_2013_4\(41\)_39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/S_med_2013_4(41)_39) (дата звернення: 07.11.2022).

2. Ярмакі В. Х. Протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: досвід зарубіжних країн. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 70–74. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/1/14.pdf> (дата звернення: 07.11.2022).

3. Кіндюк Б. В. Норми м'якого права в Єдиній конвенції ООН 1961 р. «Про наркотичні засоби». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 384–387. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2021/98.pdf (дата звернення: 08.11.2022).

4. Горькавий С. С. Етапи становлення міжнародно-правової протидія незаконному обігу наркотиків. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. № 15. С. 70–74. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/17395/1/ЕТАПИ%20СТАНОВЛЕННЯ%20МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ%20ПРОТИДІЇ%20НЕЗАКОННОМУ.pdf> (дата звернення: 08.11.2022).

5. Сьомик Т. В. Механізми міжнародного контролю за незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2002. № 7. С. 96–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2002_7_13 (дата звернення: 08.11.2022).

6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.12.1988 р. : станом на 25 квіт. 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text (дата звернення: 10.11.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-36>

ПРИНЦИП «ПОЗИТИВНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ» СУБ'ЄКТІВ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Недогода Катерина Олегівна

студентка III курсу

*Навчально-науковий інститут права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Положення статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України визначають ефективний захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, а також прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень основним завданням адміністративного судочинства [1]. Враховуючи особливості розгляду публічно-правових спорів адміністративними судами, де фізичним та юридичним особам протистоїть суб'єкт владних повноважень, що діє від імені держави,

виникає необхідність застосування «позитивної дискримінації» з метою збалансування можливостей усіх сторін адміністративного процесу.

Важливою ознакою адміністративного судочинства є презумпція вини суб'єкта владних повноважень, яка має значний вплив як на процес доказування в адміністративному процесі загалом, так і на процесуальну правосуб'єктність позивача та відповідача. Так, у постанові Верховного Суду № 463/1352/16-а від 08.07.2020 встановлено, що процесуальний обов'язок щодо доказування правомірності винесення постанови про притягнення особи до адміністративної відповідальності відповідно до положень діючого на час виникнення спірних правовідносин процесуального законодавства покладено на відповідача як на суб'єкта владних повноважень, тобто суди тлумачать усі сумніви щодо порушення та винності особи, що притягується до відповідальності, на її користь [2].

Помилково вважати, що «позитивна дискримінація» суб'єктів владних повноважень впроваджує нерівність в адміністративне судочинство, оскільки його мета є протилежною – фактичне зрівнювання фізичних та юридичних осіб в правах, які їм гарантуються міжнародним та національним законодавством. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, наприклад, закріплює право на справедливий суд, що полягає в справедливому й публічному розгляді справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом [3]. Те саме гарантує й Кодекс адміністративного судочинства України, у статті 2 якого зазначено про необхідність дотримання принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації [1]. В основу концепції адміністративного судочинства покладена позиція, згідно з якою, адміністративний суд повинен усіляко сприяти сторонам у реалізації змагальних прав, і не тільки шляхом їх роз'яснення. Так, якщо сторона чи третя особа не може самостійно подати докази, але знає про них, вона повинна повідомити суд, де вони знаходяться чи можуть знаходитися, а суд, у свою чергу, зобов'язаний витребувати їх, що знайшло своє закріплення у ст. 80 Кодексу адміністративного судочинства України [1], тобто вдатися до активних дій, які характеризуються через принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі.

Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі є одним із проявів «позитивної дискримінації» в адміністративному процесі, що характерний виключно для адміністративного судочинства. Зазначений принцип передбачає активну роль суду і за своїм змістом може виявлятися в адміністративному судочинстві як обмеження принципу класичної змагальності сторін та класичного підходу до диспозитивності [4, с. 17]. Активність суду пояснюється специфікою публічно-правових спорів та характеризується об'єктивною та всебічною

оцінкою судом наявних доказів і встановленням усіх фактичних обставин справи із витребуванням відповідних доказів, у тому числі з власної ініціативи. Окрім принципу офіційного з'ясування всіх обставин у справі, становище органів державної влади й місцевого самоврядування в адміністративному процесі виявляється через інші принципи адміністративного судочинства, зокрема, принципи змагальності та диспозитивності, які у зв'язку зі специфікою адміністративного судочинства, розглядаються як загальні принципи, а офіційне з'ясування всіх обставин у справі – як галузевий, спеціальний [5, с. 17].

Серед інших особливостей участі суб'єкта владних повноважень в адміністративному процесі також варто назвати строк звернення до адміністративного суду, який, на відміну від фізичних та юридичних осіб, є вдвічі меншим та становить 3 місяці [1]; судові стягнення, які підлягають відшкодуванню або оплаті за рахунок бюджетних асигнувань суб'єкта владних повноважень, незалежно від того відповідач він чи позивач [1]; можливість проведення судового контролю за виконанням рішення суду, передбачена статтею 382 Кодексу адміністративного судочинства України, згідно з якою суд, який ухвалив судове рішення в адміністративній справі, може зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення [1]; можливість особи-позивача, на користь якої ухвалено рішення суду, подати до суду першої інстанції заяву про визнання протиправними рішення, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень-відповідачем на виконання такого рішення суду, або порушення прав позивача, підтверджених таким рішенням суду [1], а також відмова у затвердженні умов примирення, якщо вони суперечать або порушують права чи охоронювані законом інтереси інших осіб [1].

Таким чином, усі вищезазначені особливості адміністративного судочинства спрямовані на захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб та інших суб'єктів при реалізації ними управлінських функцій, забезпечення балансу можливостей учасників адміністративного процесу з їхнім процесуальним становищем.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

2. Постанова Верховного Суду від 08.07.2020 № 463/1352/16-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90264746>.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Писаренко Н. Б. Концептуальні основи адміністративного судочинства в Україні : автореф. дис. ...докт. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2019. 33 с.

5. Шевцова Н. В. Диспозитивність та офіційність при вирішенні податкових спорів в адміністративному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. 2011. 20 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-37>

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВСТУПУ НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ

Околот Максим Геннадійович

аспірант кафедри адміністративного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Фундаментальний аналіз правового явища, незважаючи на його належність до тієї чи іншої галузі права, по суті неможливо здійснити без аналізу конституційного регулювання. У полі нашого інтересу знаходиться вступ на державну службу та його конституційно-правове регулювання.

Як початкова стадія проходження державної служби, вступ на державну службу в сучасних умовах є питанням дуже актуальним, адже навіть (та особливо) ускладні для держави часи функціонування державної служби є запорукою нормальної роботи держави.

Конституція України неоднозначно підходить до регулювання вступу на державну службу [1]. За цілком обгрунтованої відсутності відповідної спеціалізованої статті, присвяченої державним службовцям, конкретні аспекти регулювання вступу доводиться виокремлювати в усіх розділах Основного Закону держави.

Починаючи із загальних засад, слід відмітити статтю 5 Конституції України, яка, зокрема, визнає що народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Вченими ця стаття коментується з огляду на те, що завдання

демократичної держави якраз і покликаний здійснювати професійний, якісно підібраний персонал, у чому виражається соціальний характер державної служби [2, с. 9-11]. На нашу думку, таким чином, можна говорити про державну службу як інститут демократії, вільний вступ на яку є прикладом можливості народу впливати на роботу держави.

Особливою та найближчою за своїм значенням до вступу на державну службу є ч. 2 ст. 38 Конституції України, яка говорить, зокрема, що громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування. На перший погляд, ця стаття закріплює рівне, без обмежень, право громадянина на доступ до державної служби. У свою чергу, відгук цього конституційного права знаходить вияв у формі принципу державної служби, який так і називається: «забезпечення рівного доступу до державної служби», і закріплений у п. 7 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну службу» [3]. Реалізацію цього принципу у практичному полі можна виявити на прикладі конкурсу, який, на думку дослідників, якраз і має втілювати принцип ст. 38 Конституції України [4, с. 213].

Проте, як можна побачити з тлумачення профільного законодавства про вступ на державну службу, обмеження щодо вступу на державну службу все-ж таки наявні, причому кількість обмежень та вимог залежить від категорії посад, і більшість вимог пред'являють до кандидатів категорії «А», яка є найвищою. На це звертають увагу науковці та дослідники, які вважають такі проблеми наслідком того, що держава не може реалізувати це право із заявленою рівністю [6, с. 66-67].

На нашу думку, рівність права доступу до державної служби слід тлумачити як потенційну можливість кожного громадянина, за бажанням, здійснити необхідні кроки для вступу на державну службу у відповідності до наявних вимог до кандидатів на певну посаду. Наявність ряду обмежень викликана суворою необхідністю реалії державної служби, де потрібні спеціалізовані фахівці.

Окремо слід звернути увагу на те, що стаття 38 Конституції України закріплює єдину вимогу до претендентів на державну службу – українське громадянство [4, с. 84, 100]. У той же час, цілком нормальним, та таким, що відповідає духу конституційно-правового регулювання, є подальше уточнення та доповнення положень Основного Закону у профільному законодавстві. На нашу думку, згадка про українське громадянство як вимогу до кандидатів на посаду державної служби надає, з огляду на складність внесення змін до Конституції України, свого роду гарантію того, що державні службовці залишатимуться громадянами України, які опікуються проблемами нашої держави та не переслідують іноземний інтерес.

Насамперед, є позитивним явищем закріплення хоча б однієї вимоги до кандидатів на посади державної служби у Конституції України. Існує ряд поглядів стосовно того, що Основний Закон закріплює у ст. 38 меритократичний принцип відбору, тобто, відбору за визнанням особистих заслуг та досягнень [7, с. 10-11]. Втім, як слідує з положень Конституції України та Закону України «Про державну службу», спершу до кандидатів висуваються об'єктивні вимоги (громадянство, володіння державною мовою, рівень освіти, а для категорій «А» і «Б» – ще й досвід роботи), і лише співбесіда містить суб'єктивний елемент. Відповідно, на нашу думку, навряд чи можна вважати положення Конституції України підтвердженням меритократичної моделі вступу на державну службу в Україні.

Поява цієї статті у Конституції України не випадкова, та, на нашу думку, пов'язана із визнанням Україною положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16.12.1966, де у ст. 25 закріплено зазначений принцип рівного доступу до державної служби [5].

Окрім вищезазначених двох статей, слід також згадати ст. 43 Конституції України, яка гарантує кожному право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. До цього дуже широкого переліку входить і державна служба, до якої залучені представники великого спектру професій та напрямів. Водночас, право на працю, яке багатьма сприймається як царина трудового права, гармонійно поєднується з інститутом вступу на державну службу, оскільки у окремих випадках можна говорити про регулювання державної служби трудовим правом.

Нарешті, слід розглянути положення п. 12 ст. 92 Конституції України, яким визначено, що виключно законами України визначаються, зокрема, основи державної служби. Слід зазначити, що ані Конституція, ані інші законодавчі акти, та навіть наявні у цій сфері дослідження не дають відповіді на те, що саме представляють собою основи державної служби.

На нашу думку, логічно було б уявити, що вступ на державну службу як перша стадія проходження державної служби для кандидата та потенційна можливість оновлення кадрів для служби в цілому належить до основ державної служби, оскільки, врешті-решт, саме кадри утворюють ядро державної служби. Утім, враховуючи, що вступ на державну службу регулює безліч підзаконних нормативно-правових актів, видається, що законодавець не визнає вступ на державну службу основою, що підлягає виключно законодавчій регламентації. Але можна навести аргумент про те, що в Конституції України мова йде про загальні положення щодо регулювання державної служби, а більш

детальна регламентація стає доступною в результаті здійснення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади.

Висновки. Проаналізовані у роботі положення Конституції України, звичайно, є основоположними щодо вступу на державну службу, але, оскільки Конституція України є документом цілісним та комплексним, слід зауважити, що такі статті як 21, 24 та інші також тією чи іншою мірою регулюють вступ на державну службу.

Серед основних статей: 5, 38 і 43 Конституції України слід відмітити значний рівень загальності формулювання, який уточнюється у профільному законодавстві. При цьому статтю 38 Основного Закону пропонується вважати не такою, що всупереч профільному законодавству нівелює існуючі вимоги до кандидатів на посаду, а такою, що лише закладає підґрунтя для рівності кандидатів у своїх можливостях під час вступу. Проте залишається недостатньо висвітленим та законодавчо незакріпленим питання положень п. 12 ст. 92 Конституції України, що є суто термінологічною помилкою законодавця, яка не знайшла пояснення у законах та підзаконних нормативно-правових актах.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30. Ст. 141.

2. Сурмін Ю. П., Мотренко Т. В., Науменко Р. А. та ін. Державна служба в Україні: соціально-правовий та організаційний аспекти : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2011. 204 с.

3. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.

4. Біла-Тіунова Л. Р. Державна служба України. Загальна частина: навчальний посібник. 2020, Одеса. 511 с.

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

6. Іванов Б. М. Забезпечення конституційного права громадян на державну службу органами державної влади в Україні. *Верховенство права як гарантія конституційного ладу* : матеріали засідання науково-практичного круглого столу. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2020. С. 66-69.

7. Василевська Т. Е. Принцип меритократії на державній службі: моральні смисли. *Теорія та практика державної служби* : матеріали наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 8 листопада 2013 р. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. С. 10-12.

УЧАСТЬ ЕКСПЕРТА У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Павлюк Романна Юрївна

*аспірантка кафедри конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін*

Київський університет інтелектуальної власності та права

Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Київ, Україна

Дослідження процесуального порядку залучення та участі експерта в адміністративному судочинстві має вагоме значення, оскільки є гарантією дотримання засад адміністративного судочинства.

Метою доповіді є з'ясування поняття експерта як учасника адміністративного судочинства та обґрунтування пропозицій щодо удосконалення участі експерта як учасника адміністративного судочинства.

Зміст слова «експерт» (від лат. *expertus* – досвідчений) у тлумачних словниках розкрито як фахівець, що робить експертизу [1]. У юридичних словниках «експерт» – це особа, що володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, якій слідчим органом, суддею чи судом доручено провести експертизу й за її результатами подати висновок [2].

Варто зауважити, що процесуального статусу експерта в адміністративному судочинстві особа набуває з моменту призначення її судом або залучення стороною справи. Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України (далі КАСУ) рішення про допуск до участі у справі експерта та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом, а ст. 68 визначає, що експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи [3]. Відповідно до ст.10 закону України «Про судову експертизу» судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань [4]. Як бачимо, законодавець використовує два терміни «експерт» та «судовий експерт», хоча мова йде про одного учасника судочинства. Діяльність судового експерта пов'язана із цілями правосуддя та встановленням відповідних обставин справи. Тому на нашу думку, в КАСУ (в ст. 68) та інших процесуальних кодексах має вживатися термін «судовий експерт», визначення якого має бути чітко сформульовано у відповідності до Закону України «Про судову експертизу».

В КАСУ також визначено, що до справи можуть долучити експерта з права. Ст.69 КАСУ зазначає, що як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права.

Слушно зазначає Шепітько М.В., що у цьому контексті важливим було б встановлення, про яку наукову ступінь йде мова – юридичну, технічну, медичну чи іншу? Що означає «визнаний фахівець в галузі права», ким визнаний, в яких умовах, в якій галузі права – конкретній або будь-якій? [5, с. 74]. О.Кармаза та Д.Кушерець зазначають, що під час прийняття судом рішення про допуск експерта з питань права до участі в справі та долучення його висновку до матеріалів справи варто брати до уваги такі критерії, як досвід наукової роботи в галузі права; наявність наукових публікацій у фахових виданнях України й іноземних держав, включених до міжнародних наукометричних баз даних, та опублікованих після присудження наукового ступеня; наявність документа, що підтверджує присвоєння вченого звання; ступінь активності участі в конференціях, симпозіумах, круглих столах, яка підтверджується опублікуванням тез його виступу; стажування й навчання за кордоном, які підтверджуються відповідними документами та які легалізовані в порядку, встановленому чинними міжнародними договорами України, тощо [6, с. 33]. Проте виникає логічне питання, яким чином суддя має збирати дану інформацію про експерта з питань права перш, ніж залучити його. Зрештою такого обов'язку суддя немає згідно законодавства України.

Також варто зауважити, що процесуальний статус судового експерта в адміністративному судочинстві – це сукупність наданих йому процесуальним законодавством прав та обов'язків, реалізація яких забезпечується законодавчо визначеними гарантіями та відповідальністю. Основу процесуального статусу судового експерта в адміністративному судочинстві становлять права, обов'язки, гарантії та відповідальність. Постає питання щодо експерта з питань права, адже він не попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову від виконання покладених на них обов'язків. Фактично експерт з питань права зможе лише висловити свою думку у висновку, при чому без попередження його про кримінальну відповідальність. І що робити, якщо наприклад, доручено надати висновки різним експертам з питань права, проте їхні висновки суперечать один одному. Зважаючи на це, порядок участі експерта з питань права у адміністративному судочинстві треба удосконалити шляхом внесення відповідних змін.

Отже, в КАСУ (в ст.68) та інших процесуальних кодексах має вживатися термін «судовий експерт», визначення якого має бути чітко

сформульовано у відповідності до Закону України «Про судову експертизу», а порядок участі експерта з питань права у адміністративному судочинстві треба удосконалити шляхом внесення відповідних змін.

Література:

1. Словник української мови : в 11 т. К. : Наукова думка, 1971. Т. 2. 1972. 550 с.
2. Популярна юридична енциклопедія / [кол. авт.: В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський (кер.) та ін.]. К. : Юрінком Інтер, 2003. 528 с.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n10066> (дата звернення: 21.11.2022).
4. Про судову експертизу: закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#n64> (дата звернення: 21.11.2022).
5. Шепітько М.В. Про процесуальний статус судового експерта та експерта з питань права. *3 нагоди 100-річчя від дня народження професора М. В. Салтевського* : зб. матеріалів круглого столу, м. Харків, 30 жовт. 2017 р. / [відп. за вип. В. Ю. Шепітько] ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2017. 128 с.
6. Кармаза О., Кушерець Д. Експерт з питань права в судовому процесі: новели законодавства України. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 10. С. 32–36.

ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ «НЕВІДВОРОТНІСТЬ» В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Ратушенко Олександр Миколайович

суддя

Сокирянський районний суд Чернівецької області

м. Сокиряни, Україна

Сьогодення демонструє невпинне зростання суспільної цінності адміністративної відповідальності, де розуміння категорії «невідворотність» стає обов'язковою основою ефективності накладення адміністративних стягнень та застосування заходів адміністративного впливу, що у своїй єдності виступають формами реалізації адміністративно-правового примусу. Виділяючи принципи юридичної відповідальності, так і адміністративної в тому числі, ні на законодавчому рівні, ні в правовій науці немає одностайності. Розуміння категорії невідворотності адміністративної відповідальності, яке б виражало думку більшості вчених на сутність та зміст вивченої категорії, ні в загальній теорії, ні в галузевих юридичних наук до цього часу не сформулювалося. У численних дослідженнях принцип невідворотності юридичної відповідальності сприймається як: обов'язкове розкриття правопорушення; осуд винного у вчиненому правопорушенні; призначення, застосування та виконання покарання; обов'язкова реакція на правопорушення; обов'язкове застосування кримінального покарання та заходів кримінально-правового впливу; негативна оцінка правопорушення державою та суспільством; неминуче застосування відповідальності за кожне правопорушення; обов'язкове встановлення правової відповідальності за суспільно небезпечні дії та обов'язкова реакція уповноважених державних органів на скоєне правопорушення.

Аналіз наукової літератури дає можливість виділити наступні підходи до розуміння категорії «невідворотності» юридичної відповідальності: по-перше, нормативно-формалізований підхід до розуміння категорії «невідворотності юридичної відповідальності»; інтегративно-симбіотичний підхід до розуміння категорії «невідворотності юридичної відповідальності».

Категорія «невідворотності» юридичної відповідальності згідно нормативно-формалізованого підходу розглядається в ракурсі принципу, що потребує нормативного закріплення. Тобто, як відзначається науковцями, що необхідність виділення таких нормативно-правових

приписів серед системи норм галузевого законодавства, надання їм особливого методологічного для регулювання цієї категорії суспільних відносин значення, закріплення у спеціальній статті – є підставою їх нормативної матеріалізації [1, с. 47]. Як зауважує А.А. Корнієнко, що принципи юридичної відповідальності мають щонайменше трьох адресатів, а саме: законодавця, правозастосовувача, суб'єктів юридичної відповідальності [2, с. 19-20]. Так, дійсно, український законодавець, встановлюючи у нормативно-правовому акті принцип невідворотності юридичної відповідальності, зобов'язаний сконструювати цей нормативно-правовий акт, виходячи із встановленого ним принципу, а також повинен у разі необхідності вносити до даного нормативно-правового акту зміни, які не суперечать раніше встановленому принципу. Крім того, О.Д. Максимюк, при дослідженні формального обґрунтування принципу невідворотності юридичної відповідальності відзначає, що в одному випадку диспозиція визначає умови для застосування відповідної правоохоронної норми, а в іншому – правовий наслідок регулятивної правової норми [3, с. 57]. Також Крилова І.І. стверджує, що останні тенденції нормотворення показують наповненість багатьох законодавчих актів декларативними й інформативними нормами щодо відповідальності, беззмістовними бланкетними нормами, які не несуть бажаного нормативного навантаження й не мають виховного, поновлювального, карального потенціалу [4, с. 76, 84]. О. Панасюк, відзначає, що модель нормативного регулювання основоположних категорій адміністративно-деліктного права, має орієнтуватися на цінності сучасної правової держави. До таких категорій, науковець відносить і принципи адміністративної відповідальності, зокрема наголошується, що вони є вагомими показниками ефективності реалізації норм адміністративно-деліктного права в Україні [5, с. 82-86].

Проте, варто наголосити, що на нашу думку, принцип невідворотності адміністративної відповідальності, як і принципи юридичної відповідальності, не обов'язково повинні бути нормативно визначені, вони можуть впливати зі змісту та суті норм права, в протилежному випадку, визнання певного принципу ставиться у залежність від волі законодавця, і тоді принцип втратив би таку свою сутнісну ознаку як об'єктивність. Безперечно, можливі випадки, коли на рівні закону визначено основні принципи однак, принципи, які закріплені в нормах законодавства, не є і не повинні бути вичерпними. І в той же час, невідворотність адміністративної відповідальності, з позиції нормативно-формалізованого підходу, можна визначити як зумовлену закономірностями суспільного буття керівну засаду (ідею), яка закріплюється в нормативно-правових актах з метою визначення змісту та основних напрямів правового регулювання визначення, встановлення та

застосування адміністративної відповідальності до особи, що скоїла адміністративне правопорушення.

З іншої сторони, невідворотність юридичної відповідальності розглядається досить часто лише як конкретизація принципів законності та рівності громадян перед законом, або ж поряд з іншими принципами юридичної відповідальності. Тобто, тут ми ведемо мову про інтегративно-симбіотичний підхід до розуміння даної категорії – лише крізь призму дії інших принципів юридичної відповідальності. В науковій літературі відзначається, що механізм юридичної відповідальності є нормативною конструкцією юридичної відповідальності, складовими якої передусім є: ... у т.ч. принципи невідворотності, доцільності та неможливості юридичної відповідальності [3, с. 56]. Помогалов А.В. не погоджується з позиціями, які висловлюють деякі науковці щодо протиставлення принципу невідворотності принципу доцільності, або необхідності заміни першого другим. Така позиція пояснюється ним абсолютно різним змістовним наповненням зазначених принципів, а тому вони не можуть взаємозамінюватися. Юридична відповідальність повинна наставати у відповідності до принципу невідворотності, а її форма має визначатися згідно принципу доцільності [2, с. 55-56]. Досить яскраво простежується симбіотичний характер взаємозв'язку принципу невідворотності при визначенні функцій та мети адміністративної відповідальності. Так, О. М. Миколенко при характеристиці цілі каральної функції адміністративно-деліктного права згадує два важливих принципи адміністративної відповідальності – доцільності і невідворотності. Саме ці принципи, акцентує увагу автор, допомагають зрозуміти особливість цілі, яку досягає каральна функція адміністративно-деліктного права в ході своєї реалізації [6, с. 72-73]. Отже, особливістю інтегративно-симбіотичний підходу до розуміння категорії «невідворотності» адміністративної відповідальності є встановлення нерозривного зв'язку даної категорії із суміжними принципами такої відповідальності, а також відкидання будь-яких можливостей визначення цієї категорії як керівної ідеї, що володіє самостійною, якісною характеристикою регулятивного впливу.

Можемо в результаті констатувати, що множинність поглядів на розуміння категорії «невідворотності» юридичної відповідальності загалом, так і адміністративної відповідальності зокрема, є врешті позитивною практикою, оскільки призводять до обговорення, дискусії та формуванню об'єктивних знань в сфері інституту відповідальності.

Література:

1. Косович В. М. Нормативне закріплення принципів права як чинник досконалості нормативно-правових актів України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*, 2013. № 7. С. 40-50.
2. Корнієнко А. А. Невідворотність як принцип юридичної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2014. 20 с.
3. Максимюк, О. Д. Формальне обґрунтування принципу невідворотності юридичної відповідальності. *Держава і право*. 2012. С. 53-59.
4. Крилова І.І. Невідворотність відповідальності за порушення у сфері водопостачання та водовідведення, як принцип державної політики. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Випуск 11. 2019. С. 75-84.
5. Кононенко Ю.В. Засади адміністративної відповідальності за порушення права на справедливий судовий розгляд в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 3. С. 82-86. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2013_3_18
6. Миколенко О.М. Каральна функція адміністративно-деліктного права. *Правова держава*. 2019. № 33. С. 71-77.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-40>

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ПОЛЩЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ: СУТНІСТЬ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ

Савчук Роман Михайлович

кандидат юридичних наук, доцент, директор

Івано-Франківський навчально-науковий юридичний інститут

Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Івано-Франківськ, Україна

Процес пошуку оптимальної моделі правоохоронної системи проходить безперервно у всіх країнах світу незалежно від обраної ними форми державного устрою, правління та політичного режиму. Однак, усі структурні елементи, що входять до правоохоронної системи сучасної демократичної держави, мають специфічні, у сукупності тільки їм властиві відмінні риси: а) є структурними елементами системи органів

виконавчої гілки влади держави; б) є відносно численними у системі правоохоронних органів держави та наділені правом примусу; в) є силовими гарантами існуючої державності та законності, охорони та захисту прав і свобод людини, оскільки вони наділені законодавством країни правом застосування зброї, спеціальних засобів та техніки при виконанні поставлених завдань; г) тільки вони відповідно до законодавства конкретної країни мають право на здійснення оперативнорозшукової та іншої діяльності на території держави з використанням встановлених на конфіденційній основі відносин співпраці з особами, які добровільно дали на це згоду; д) для співробітників, які проходять службу в цих правоохоронних органах (абсолютна їх більшість мають поліцейські, військові або інші спеціальні звання), встановлюється особливий порядок проходження служби та службових відносин, спеціально регламентований законодавством і відмінний від служби в інших органах держави [1, с. 10-11].

Варто наголосити на спільних рисах правоохоронних систем Європи, які виділяються науковцями: а) розгалуженість і різноманітність поліцейських систем, наявність поліцейських органів у різних міністерствах і відомствах, незалежність їх одна від одної; б) поділ поліцейських структур за джерелами фінансування на державні, муніципальні, приватні (фірм, концернів, синдикатів тощо) за умов тісної співпраці між ними; в) соціальна спрямованість роботи поліції, яка орієнтована, насамперед, на захист прав і свобод громадянина; в) високий професіоналізм поліції, який досягається не лише завдяки глибокій професійній підготовці у фахових поліцейських закладах освіти. Поліцейські у США, Великій Британії, Франції та інших країнах змушені навчатись протягом всієї служби, оскільки від цього залежать кар'єра, присвоєння офіційного чину, рівень оплати праці, пільги тощо; г) позапартійність у роботі поліції, що накладає певні обмеження на прояви політичних, партійних переконань, забезпечує неупередженість у службовій діяльності поліцейських, усвідомлення і переконання того, що поліція служить народові, державі, а не окремим партіям, кланам, групам; д) активна діяльність громадських добровільних об'єднань, спрямована на підтримку і допомогу поліції; е) відкритість, гласність, постійна апеляція до громадської думки при розв'язанні складних ситуацій, що виникають у правоохоронній практиці, забезпечують поліції довіру і підтримку населення [2, с. 144].

На думку західних дослідників, сучасна модель управління діяльністю поліції повною мірою корелюється з різними формами державного устрою: унітарною, федеративною і навіть конфедеративною [3, с. 620]. На сьогодні у світі сформувалися наступні три моделі поліцейської системи – це централізована, (або континентальна) модель

з домінуючою роллю міністерства внутрішніх справ, директивним стилем управління й жорсткою вертикаллю підпорядкування низових ланок центральним органам; децентралізована модель, для якої характерна особливість – відсутність єдиного загальнонаціонального органу, чисельність поліцейських сил загальнодержавного, регіонального та місцевого рівнів, переважне зосередження важелів управління поліцейськими силами в руках регіональних органів державної влади та органів місцевого самоврядування, яка передбачає значну роль муніципальних органів влади в управлінні поліцією; комбінована (напів-централізована) модель, особливістю якої є: наявність загальнонаціонального органу (міністерства), відповідального за гарантування внутрішньої безпеки, координація діяльності розрізних поліцейських служб; співіснування державних поліцейських служб загальнонаціонального (федерального) та регіонального (рівня штату, землі), а також державної та муніципальної поліції з пріоритетністю розвитку державної поліції [4, с. 148]. Крім того, в найменуваннях право охоронних органів різних країн важко простежити системність, адже такі назви у багатьох випадках є історичними. Причому схожі назви – поліція, гвардія, жандармерія, констеблі, маршали, шерифи – в різних країнах можуть бути асоційовані з різними правоохоронними функціями.

Отже, існуючі поліцейські системи держави на підставі відмінностей у адміністративно-правовому статусі їх елементів (за цілями та завданнями діяльності; за правовими основами діяльності; з організаційних основ діяльності) можна чітко та безумовно класифікувати на три основні моделі: централізовану, децентралізовану (фрагментарну) та інтегровану (змішану).

Централізована модель поліцейської системи характеризується жорстким підпорядкуванням усіх сил забезпечення внутрішньої безпеки під прямим контролем національного керівництва. І саме тому вона використовується виключно в унітарних демократичних державах [1, с. 11]. Яскравими представниками цієї поліцейської системи виступають такі країни як Франція, Італія, Іспанія, Ірландія тощо.

Децентралізована (фрагментарна) модель поліцейської системи характерна для федеративних держав, де формуються та функціонують численні самостійні, незалежні поліцейські структури на регіональному та місцевому рівні, що лише координують свою діяльність із федеральними поліцейськими органами. Характерними представниками держав, які використовують децентралізовану (фрагментарну) модель поліцейської системи, є США, Канада, Австралія, а взірцем для створення та використання цього виду поліцейської системи є США.

Система правоохоронних органів США є однією з найскладніших у світі, оскільки у ній існують три основні законодавчі та

правоохоронні рівні юрисдикції – федеральний, штатний та місцевий. На кожному із цих рівнів функціонують різноманітні поліцейські структури для застосування та охорони відповідних законів. Вся діяльність правоохоронних структур у системі органів виконавчої влади США на федеральному рівні диверсифікована та здійснюється переважно силами міністерств внутрішньої безпеки, юстиції, оборони, фінансів, а також за допомогою Поштової служби США [1, с. 202].

Інтегрована (змішана) модель поліцейської системи держави характеризується поєднанням елементів централізованої та фрагментарної моделей. У ній зроблено спробу поєднати принципи централізації та децентралізації в управлінні різними елементами поліцейської системи країни. Іноді науковці Європи Західні дану модель поліцейської системи розглядають як помірковано децентралізовану систему, як комбіновану систему та систему компромісів [5, с. 7-9].

Дана поліцейська система забезпечення внутрішньої безпеки відповідає вимогам тих, хто боїться потенційного зловживання з боку жорстко централізованої та організованої виключно в національному масштабі поліцейської сили, але водночас бажає мати більш ефективну організацію, яка є дієвою та єдиного стандарту, на відміну від децентралізованої системи. У цій моделі системи забезпечення внутрішньої безпеки здійснюється місцевий контроль, який повинен відповідати єдиним національним стандартам.

До провідних демократичних країн, що представляють інтегровану (змішану) модель поліцейської системи держави відносяться Великобританія, ФРН, Австрія, Японія. Їхні національні поліцейські системи належать до однієї моделі, але до двох її відмінних видів: перший характерний для унітарних держав (Великобританія, Японія), другий – для федеративних (ФРН, Австрія).

Організаційна структура всіх елементів інтегрованої (змішаної) моделі поліцейської системи відповідає державному устрою та адміністративному поділу відповідних країн, незалежно від обраного ними виду моделі як на національному, так і на регіональному рівнях. При цьому в усіх країнах чітко впроваджується принцип галузевої спеціалізації поліцейських служб, але з урахуванням національної специфіки.

Отже, аналіз сутності сформованих поліцейських систем у світі вказує на те, що: 1) дані системи формувалися на основі державної інфраструктури та правової системи зарубіжних країн, що робить їх суто індивідуальними; 2) вносячи зміни до організаційної структури елементів поліцейської системи в конкретній країні, її політичне керівництво завжди виходить із прагнення підвищити ефективність їхньої діяльності щодо забезпечення громадської безпеки та підтримання громадського порядку у державі.

Література:

1. Асямов С. В., Миразов Д. М., Таджиев А. А., Якубов А. С. Полиция зарубежных стран: система организации и опыт профессиональной подготовки кадров: Учебное пособие. Т.: Издательство «Fan va texnologiya», Академия МВД Республики Узбекистан. 2010. 452 с.

2. Малишев К.В., Хробуст О.О. Особливості правоохоронної діяльності в зарубіжних країнах. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. Том 31 (70) № 5 2020. С. 143-149.

3. The World Book encyclopedia. Chicago etc.: World Book, 1994. Vol. 15. P. 620-626.

4. Проневич О.С. Моделі управління поліцією: аналіз зарубіжного досвіду. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2009. № 1. С. 145-167.

5. Ahmad E., Brosio G. Introduction: fiscal federalism – a review of developments in the literature and policy. Handbook of Fiscal Federalism. Edward Elgar Cheltenham, UK Northampton, MA, USA, 2006. 585 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-41>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СЛУЖБУ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ» (РЕЄСТР. № 6504 ВІД 05.01.2022 РОКУ)

Циц Сергій Віталійович

*кандидат наук з державного управління,
начальник юридичного відділу виконавчого апарату
Хмельницька обласна рада
м. Хмельницький, Україна*

Пріоритетним напрямом у процесі децентралізації публічної влади є удосконалення принципів служби в органах місцевого самоврядування, процедур добору та проходження служби, соціальних гарантій та відповідальності службовців місцевого самоврядування, обмеження дискреційних повноважень посадових осіб, стимулювання кар'єрного зростання, деполітизації служби в органах місцевого самоврядування.

Зазначені пріоритетні напрями неможливо реалізувати без концептуального оновлення законодавства у сфері служби в органах місцевого самоврядування.

Саме тому Кабінет Міністрів України розробив законопроект «Про службу в органах місцевого самоврядування» (реєстр. № 6504 від 05.01.2022 року) [1].

Положення законопроекту направлені на забезпечення сталого, ефективного розвитку професійної діяльності громадян України, які займають посади в органах місцевого самоврядування.

Разом з тим, проект нормативно-правового акту містить ряд недоліків та суперечностей, які потребують усунення.

Так, у законопроекті передбачено нормативне регулювання діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування підзаконними нормативно-правовими актами (наприклад, ч. 3 ст. 34, ч. 5 ст. 35, ч. 8 ст. 38).

Однак, відповідно до статей 140-146 Конституції України [2] питання організації місцевого самоврядування, формування, діяльності та відповідальності органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб визначаються законом, а не на підзаконному рівні.

Окрім того, повноваження щодо нормативного регулювання питання проходження служби в органах місцевого самоврядування у проекті передбачається покласти не на Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади, а на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері служби в органах місцевого самоврядування.

Таким чином, ставиться під сумнів можливість органу місцевого самоврядування реалізовувати положення ст. 6 Європейської хартії місцевого самоврядування, а саме: самостійно визначати власні адміністративні структури з урахуванням місцевих потреб задля забезпечення ефективного управління [3].

Вважаю, що становлення правового інституту служби в органах місцевого самоврядування і надалі має відбуватися в напрямі його відносного автономного функціонування від державної служби на власній законодавчій базі, що впливає з правової природи місцевого самоврядування як децентралізованої, автономної системи.

У ч. 3 ст. 17 проекту передбачено затвердження положення про службу управління персоналом в органі місцевого самоврядування відповідною радою. У свою чергу, зазначені повноваження не віднесені до повноважень відповідних рад чинним Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та у досліджуваному законопроекті також не врегульовується.

На мою думку, затверджувати відповідне положення про структурний підрозділ виконавчого апарату ради повинен керівник служби в цьому органі місцевого самоврядування.

Також, вважаю ст. 27 законопроекту щодо відкладального права другого за результатами конкурсу бути призначеним на посаду є абсурдною, оскільки не завжди кандидат, який обійняв друге місце є тією особою, яка дійсно може якісно та ефективно виконувати посадові обов'язки (тим паче, якщо взагалі в конкурсі було лише два кандидата).

Окрім того, необхідно повернути обмеження щодо граничного віку (60 років, без права продовження) перебування на посаді в органі місцевого самоврядування, так як на подібних посадах відбувається професійне вигорання.

Стаття 35 законопроекту щодо наявності кадрового резерву є атавізмом, явищем, яке себе не виправдало в минулі роки існування.

Необхідно виключити із законопроекту положення щодо включення до стажу служби в органах місцевого самоврядування час перебування на керівних посадах і посадах спеціалістів у виконавчих органах асоціацій органів місцевого самоврядування, адже зазначені суб'єкти є громадськими утвореннями (незрозуміло для чого робляться відповідні преференції).

Запропонований підхід до формування посадових окладів, фонду преміювання призведе до зупинення залучення на службу в органи місцевого самоврядування молодих фахівців та, навпаки, приведе до відтоку кваліфікованих фахівців (умови служби та винагороди повинні бути прийнятними для висококваліфікованого персоналу та відповідати ринковому рівню оплати праці).

Тому, фонд преміювання обмежувати не потрібно, оскільки є різні громади, з різним наповненням бюджету, а саме наповнюваність бюджету повинно бути основним показником ефективності роботи органу місцевого самоврядування (теж саме стосується обмеження розміру місячної премії).

Якщо ж встановлювати обмеження, то прив'язку необхідно робити не до розміру посадового окладу, а до середньомісячного розміру заробітної плати.

Пропоную основну заробітну платню доповнити доплатою за науковий ступінь та надбавкою за почесне звання.

Отже, законопроект потребує доопрацювання.

Література:

1. Про службу в органах місцевого самоврядування: законопроект від 5 січня 2022 року реєстр. № 6504 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/38738> (дата звернення 11.11.2022 р.)

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 11.11.2022 р.)

3. Європейська хартія місцевого самоврядування: хартія від 15 жовтня 1985 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення 11.11.2022 р.).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-42>

**ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ
«КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ», ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ
ІЗ ПОНЯТТЯМИ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ»
ТА «КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО»**

Шапошник Андрій Сергійович

*аспірант адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Навчально науковий інститут права
Сумського державного університету
м. Суми, Україна*

Зважаючи на всю важливість внеску вчених у дослідження такої багатогранної проблеми, як сутність, зміст та засади кримінального провадження, не можна не звернути увагу, що результати дослідження у цій сфері і досі залишаються дискусійними та відкритими. Зокрема, у науці вітчизняного права і теорії кримінального процесу й дотепер немає єдиного загальноприйнятого визначення поняття засад кримінального провадження, їх сутності та механізму реалізації. Також немає одноманітного підходу і до самого визначення поняття кримінального процесу як у вітчизняній науці, так і за кордоном, а також у співвідношенні понять «кримінальний процес» («кримінальне провадження») та «кримінальне судочинство».

Варто зазначити, що визначення засад кримінального провадження є одним із ключових у науці кримінального процесу. Як зазначає Г. І. Багнюк, будучи основними правовими положеннями, вони уособлюють у собі фундаментальну і стрижневу базу побудови та функціонування кримінально-процесуального законодавства, демократичну спрямованість його змісту. На думку науковця, засади кримінального провадження відображають сутність і зміст кримінального процесу, характеризують його історичний тип, визначають предмет і методи процесуального регулювання та характеризують рівень захисту прав і свобод людини в кримінальному провадженні [1, с. 169].

У результаті наукових дискусій вдалося сформуванати єдиний підхід до співвідношення вказаних понять у законодавстві, проте наукові позиції авторів дещо різняться, також комплексної наукової роботи з даного проблемного питання нам знайти так і не вдалося. Тому в даному дослідженні ми зупинимось більш детально на правовому аналізі вказаних понять, а також спробуємо сформуванати власний обґрунтований підхід до їх співвідношення.

Деякі науковці ототожнюють поняття «кримінальний процес» та «кримінальне судочинство» [2, с. 6; 3, с. 10], деякі навпаки ототожнюють «кримінальний процес» з «кримінальним провадженням» [4, с. 7], також є вчені, які використовують всі три вказані поняття, як синоніми. Так, В. М. Трофименко зазначає, що «у новітньому законодавстві України закріплені завдання кримінального провадження, яке, як вказано, є синонімом «кримінального судочинства» та «кримінального процесу» і означає врегульовану нормами кримінального процесуального законодавства діяльність оперативних підрозділів, слідчого, керівника органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду, яка ґрунтується на передбачених законом засадах, по виявленню ознак складу кримінального правопорушення, досудовому розслідуванню, судовому розгляду та вирішенню кримінальних справ, спрямована на виконання завдань кримінального провадження» [5, с. 25–26].

Загальноприйнятим є визначення кримінального процесу як здійснюваної у встановленому законом порядку діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду з попередження, виявлення, розкриття і розслідування злочинів, викриття осіб, винних в їх скоєнні, і застосування до них заходів кримінального покарання чи іншого впливу, а також реабілітації невинуватих, що відбувається через правовідносини, які виникають у зв'язку з цією діяльністю між органами і особами, котрі беруть в ній участь [2, с. 6]. Також деякі науковці наводять і більш ширше визначення: «Кримінальний процес (кримінальне судочинство) – це діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності та реалізацію інших норм кримінального закону, охорону прав та законних інтересів учасників кримінального провадження та вирішення інших завдань, які поставлені перед нею, що здійснюється на підставах і в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законом» [4, с. 10–11].

Визначення поняття будь-якого явища передбачає дослідження основних його ознак. Не буде винятком кримінальний процес, що є суспільним явищем, яке характеризується певною сукупністю ознак.

Насамперед кримінальний процес – це діяльність спеціальних уповноважених державних органів та посадових осіб (слідчого, оперативних підрозділів, прокурора, слідчого судді, судді, суду).

Узагальнюючи різноманітність визначень кримінального процесу можна прийти висновку, що це поняття характеризується наступними трьома основними елементами:

1. Чітка система діяльності визначених у законі державних органів, посадових осіб та інших учасників процесу, які залучаються до сфери кримінальної процесуальної діяльності.

2. Правовідносини, які виникають під час цієї діяльності.

3. Обов'язкова правова регламентація діяльності й відносин, які виникають на її основі.

Не існує одноманітного підходу до вивчення поняття кримінального процесу і за кордоном. Наприклад, німецькі юристи схилиються до визначення, що кримінальний процес – це врегульований законом рух кримінальної справи з метою постановлення вироку [3, с. 80]. Бачимо, що до даного визначення не включені правовідносини, які виникають при цьому. В більшості англосаксонських країн кримінальний процес визначається як боротьба або змагання між обвинувачем і особою, яка притягається до кримінальної відповідальності [3, с. 81].

Слід наголосити, що саме поняття «кримінальний процес» в юридичній теорії і практиці може застосовуватись у чотирьох значеннях: 1) як діяльність державних органів і посадових осіб щодо порушення, розслідування та вирішення кримінальних справ по суті; 2) як галузь права (кримінальне процесуальне право), що регулює цю діяльність; 3) як правова наука, що досліджує вказану діяльність; 4) як навчальна дисципліна, в ході викладання якої вивчаються теоретичні основи кримінально-процесуального права, норми кримінально-процесуального закону і практична кримінально-процесуальна діяльність.

Варто відмітити закономірність, що не дивлячись на достатньо ґрунтовну розробленість на доктринальному рівні поняття «кримінальний процес», законодавцем у КПК України воно не використовується. Натомість, у КПК застосовуються поняття «кримінального провадження» та «кримінального судочинства» [6].

Легальне визначення поняття «кримінальне провадження» закріплено у п. 10 ст. 3 КПК України – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Отже, йдеться про кримінальну процесуальну діяльність від самого її початку і до кінця, що і утворює зміст поняття «кримінальне провадження».

На відміну від поняття «кримінальний процес», поняття «кримінальне судочинство» має нормативний характер і використовується законодавцем як синонім поняття «кримінальне провадження». Так, глава 2 КПК України має назву «Засади кримінального провадження».

Зважаючи на сказане, ще раз підкреслимо, що поняття «кримінальне провадження» застосовується законодавцем як синонім поняття «кримінальний процес» та «кримінальне судочинство», а поняття «провадження» – як окрема частина всього кримінального провадження, що характеризується певними суттєвими особливостями.

Важливою ознакою кримінального процесу (кримінального провадження) є те, що ця діяльність спрямована на вирішення специфічних завдань, які притаманні саме їй. Відповідно до ст. 2 КПК, завданнями кримінального провадження є: захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [6].

Отже, повне і правильне розуміння будь-якого явища, окрім виявлення його сутності, передбачає виявлення його правильного співвідношення із суміжними поняттями. Ми можемо констатувати той факт, що для цілей даного дослідження слід вживати поняття «кримінальний процес», «кримінальне провадження» та «кримінальне судочинство» як тотожні та рівнозначні, точно з такої самої позиції, як і в кримінальній процесуальній літературі та законодавстві. Хоча буквально тлумачення етимології цих понять може спонукати до думки про їхній різний зміст.

Складнішим є співвідношення понять «кримінальний процес» і «правосуддя». З одного боку, кримінальний процес – це діяльність не тільки суду, але й органів досудового розслідування та прокурора, тобто можна припустити, що в цьому значенні кримінальний процес – поняття більш ширше. З іншого, правосуддя – це діяльність не тільки у кримінальному провадженні, але й у порядку цивільного, адміністративного судочинства, наприклад. Тобто, на судових стадіях кримінальний процес є складовою правосуддя. Заразом кримінальний процес – це діяльність компетентних органів та посадових осіб, а також система кримінальних процесуальних відносин, правосуддя ж – діяльність тільки суду. Відтак у цій частині правосуддя у кримінальному провадженні – поняття вужче, ніж кримінальний процес на тих самих стадіях.

Отже, для цілей даного дослідження, можемо сформулювати наступний висновок, що кримінальний процес (кримінальне провадження) – це суворо регламентована нормами кримінального процесуального права діяльність державних органів і посадових осіб щодо досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень з метою виконання специфічних завдань кримінального провадження, а також система правових відносин між вказаними органами й іншими суб'єктами кримінального судочинства.

Література:

1. Багнюк Г. І. Поняття та значення засад кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2015. № 6(2). С. 169–174.
2. Бойко О. П., Гаркуша А. Г., Захарко А. В., Литвинов В. В., Рогальська В. В. та ін. Кримінальний процес: підручник / ред. О. Ф. Кобзар. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ; Ліра ЛТД, 2017. Ч. 1. 337 с.
3. Абул С. В., Деревянкін С. Л., Пойзнер О. Б., Поліщук О. В. Кримінальний процес : навчально-методичний посібник. Одеса : ОДУВС, 2014. 266 с.
4. Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. та ін. Кримінальний процес: підручник / ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.
5. Трофименко В. М. Співвідношення понять «кримінальне судочинство» та «кримінальне провадження» за КПК України. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.). Одеса, 2013. С. 25–29.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88.

**ОНТОЛОГІЯ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ РЕГУЛЮВАННЯ
ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В ІНТЕРЕСАХ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Шинкар Тетяна Ігорівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних наук

ПВНЗ «Європейський університет»

м. Київ, Україна

Богомаз Аліса Олександрівна

магістр кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних наук

ПВНЗ «Європейський університет»

м. Київ, Україна

Національне законодавство, доктринальні положення правової науки та сучасна практика правозастосування допускають існування обмежень права на інформацію в інтересах національної безпеки, а також містять опис окремих методик та механізмів здійснення й оцінки правомірності та пропорційності таких обмежень.

Досвід України у сфері заходів забезпечення національної безпеки дозволяє сформувати систему суб'єктів регулювання обмежень права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки із включення до неї трьох підсистем: загальних суб'єктів, які формують та реалізують на стратегічному рівні державну інформаційну політику; спеціальних суб'єктів, які здійснюють безпосереднє регулювання обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки на тактичному та оперативному рівнях; суб'єктів застосування законодавства щодо обмеження права на інформацію конкретної особи в інтересах забезпечення національної безпеки.

Функції та повноваження кожного зі складових сектору безпеки і оборони щодо обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки визначаються законодавством України комплексно (щодо здійснення заходів спрямованих на виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз національним інтересам). За відсутності у Конституції України прямого зобов'язання забезпечувати національну безпеку та національні інтереси, а також, як наслідок, використання у суспільній практиці категорій на кшталт «силовий блок» й появи спеціалізованого «безпекового» законодавства, кожна особа, поведінка якої регулюється

Конституцією України та національним законодавством, усвідомлює існування механізмів обмеження реалізації права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки виходячи зі змісту ст. ст. 3, 8, 11, 16, 17, 18, 27, 32, 34, 36, 37, 39, 44, 65, 92, 106, 107, 116 Конституції України [1].

Затверджена у жовтні 2021 року Стратегія інформаційної безпеки України спрямована на посилення спроможностей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, підтримки інформаційними засобами і заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу, забезпечення прав та свобод кожного громадянина [2], що дозволяє розглядати досягнення її завдань певним колом суб'єктів та регулювання обмежень прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки як єдине ціле.

Так, згідно положень розділу «Механізми реалізації визначеної мети та завдань» вказаної Стратегії такими суб'єктами є: Рада національної безпеки і оборони України яка діє, зокрема з використанням спроможностей Центру протидії дезінформації (утворений у 2021 році як робочий орган Ради національної безпеки і оборони України [3]); Кабінет Міністрів України, який забезпечує формування та реалізацію інформаційної політики держави, забезпечує інформаційний суверенітет, фінансування програм, пов'язаних з інформаційною безпекою, спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади у цій сфері; органи державної влади, які діють у взаємодії з органами місцевого самоврядування, Центром протидії дезінформації та інститутами громадянського суспільства з метою забезпечення реалізації Стратегії згідно з планом заходів, який затверджується Кабінетом Міністрів України; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в інформаційній сфері, який, зокрема здійснює в межах компетенції нормативно-правове регулювання у сфері інформаційної безпеки України та може вважатися основним суб'єктом регулювання обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки; Міністерство оборони України, а також сили оборони, які в межах компетенції забезпечують виконання широкого спектру завдань, але їх кількість є залежною від режиму забезпечення національної безпеки, а сфера обмежується воєнними загрозами; Служба безпеки України, яка, у межах своєї компетенції, здійснює виконання відповідних завдань спеціальними методами і способами; розвідувальні органи України, які у процесі провадження розвідувальної діяльності забезпечують протидію зовнішнім інформаційним загрозам у сфері безпеки

та оборони держави; Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, яка відповідно до своєї компетенції здійснює регуляторну діяльність в українському інформаційному просторі.

З урахуванням принципової різниці у формах та методах їх діяльності слід зауважити, що сформована у такий спосіб система суб'єктів регулювання обмежень права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки буде включати три підсистеми: державної інформаційної політики (формування, реалізація, проведення комплексних оглядів інформаційного простору, формування системи стратегічних комунікацій, розробка та поширення відповідних наративів тощо); безпосереднього регулювання обмеження права на інформацію; застосування адміністративними судами законодавства про обмеження права на інформацію, зокрема щодо доступу до інформації, окремих джерел та документів.

Окремого розгляду потребує питання можливості розгляду в якості суб'єкта регулювання обмеження права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки такого складового елемента сектора безпеки і оборони як громадяни (представники громадянського суспільства) та їх об'єднання. Історичний досвід засвідчує, що у часи найбільших загострень та революційних подій саме представники громадянського суспільства є найбільш активними «регуляторами» багатьох видів інформаційної діяльності, зокрема через тимчасову втрату державою контролю доступу до джерел інформації чи інформаційних ресурсів. Представники громадянського суспільства хоча й володіють низкою засобів впливу на реалізацію права на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки, але не можуть розглядатися як самостійний суб'єкт регулювання відповідних обмежень.

Аналіз досвіду США та країн Центрально-Східної Європи засвідчив, що особливе значення в реалізації цілей національної безпеки в інформаційній сфері мають недержавні аналітичні центри як приклад державно-громадської взаємодії в аналітико-прогностичному супроводі державної безпекової політики.

Сучасне адміністративне та інформаційне право розглядає суб'єкта формування державної політики регулювання (регуляторної діяльності) як учасника відповідних суспільних відносин регулювання, але акцентує увагу на скерованості його повноважень та функцій предметно-практичними завданнями публічного управління (адміністрування) загалом та, як наслідок, його участь в адміністративно-правовому регулюванні – формуванні і реалізації відповідної державної політики забезпечення національної безпеки. При цьому Міністерство культури та інформаційної політики України (МКІП) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та

реалізує державну політику у сферах культури, державної мовної політики, популяризації України у світі, державного іномовлення, інформаційного суверенітету України (у частині повноважень з управління цілісним майновим комплексом Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ») та інформаційної безпеки, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах кінематографії, відновлення та збереження національної пам'яті, міжнародних відносин, релігії та захисту прав національних меншин в Україні, мистецтв, охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей [4].

В аспекті «можливості» встановлення та контролю дотримання обмеження прав на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки слід звернутися до ознак адміністративно-правових обмежень (заборон), які були виділені представниками сучасної адміністративно-правової науки, зокрема В. Чорною [5, С. 91]. Так, застосовуючи певні обмеження (заборони) МКіП та інші перелічені суб'єкти регулювання: мають певні обов'язки (зобов'язання) щодо регулювання інформаційної діяльності; відповідають характеристикам власної легітимності й нормативної визначеності власних дій; виступають полігалузевим інструментом, формують політико-правові, економіко-правові, соціально-правові та інші наслідки своєї діяльності; здатні застосовувати заходи примусу й притягати «джерело інформаційної загрози» до відповідальності; притягаючи до відповідальності не мають на меті «покарати», а лише забезпечують національні інформаційні інтереси; самостійно визначають міру (межу) власних повноважень у кожному випадку застосування обмежень через що останні завжди мають індивідуальний (адресний) характер; мають «цільового» адресата регулюючого впливу щодо кожного виду інформації (ст. 10 Закону України «Про інформацію») зокрема у питаннях доступу до нього (п. 1. ч. 2 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації»); напряду застосовують «захисні» механізми інформаційно-правового регулювання як форму власної діяльності; не допускають виникнення правового спору (конфлікту) між такими адресатами, але самі можуть бути учасниками публічно-правового спору; обґрунтовують своєю діяльністю застосування до «адресата» заходів примусу, мотивують (стимулюють) його правомірну поведінку в умовах застосування обмежень права на інформацію засобами наративу; «супроводжують» та контролюють відповідну поведінку «адресата» в умовах обмежень, зокрема формування й реалізацію ним певних управлінських рішень, актів, документів, стандартів тощо; фіксують акти «зворотнього зв'язку адресата» – проявів психофізичної реакції на застосування обмежень; ведуть активну попереджувальну роботу з метою утримання «адресата» від порушення встановлених обмежень чи вчинення протиправних дій.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.
3. Про створення Центру протидії дезінформації: Рішення РНБО від 11.03.2021 (введене у дію Указом Президента України від 19 березня 2021 року № 106/2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0015525-21#n2>
4. Деякі питання діяльності Міністерства культури та інформаційної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2019 № 885. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/885-2019-%D0%BF#Text>.
5. Чорна В. Г. Детермінанта обмежень в адміністративному праві. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 86-94.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-44>

ФРОНЕЗИС МОДЕЛІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Юзікова Наталія Семенівна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Глобалізація є об'єктивним, природним процесом, що пов'язаний з існуванням і розвитком людства, проблеми функціонування екосистеми, світової цивілізації в умовах техногенного прогресу. Глобалізаційні процеси охоплюють різні сфери суспільного життя мають позитивний зміст. Поряд з цим вони супроводжуються ризиками і загрозами. Позитивною складовою глобалізації здебільшого, є явища економічного, політичного характеру (підвищення економічного потенціалу країни, політичне співробітництво, міжнародна співпраця),

негативною – зростання рівня злочинності, підвищена небезпека дезінформації тощо. Однак незважаючи на ці фактори безперечним фактом є зростання та невідворотність процесів глобалізації у світі. Тому питання глобалізації набуває особливої актуальності у контексті формування моделі інформаційної безпеки.

Державна політика у сфері національної безпеки спрямована на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями (п. 4 ст. 3 Закону України Про національну безпеку України).

Інформаційна безпека може розглядатись у дуалістичній площині: як елемент національної безпеки та у якості інтегрованого елементу іншої безпеки: воєнної, економічної, політичної тощо.

Рівень захисту інформаційної безпеки виступає показником розвитку країни, фактором її високого економічного, політичного стану, що спрямовані на забезпечення національних інтересів. Пріоритетом державної політики у сфері інформаційної безпеки виступає захищеність життєво важливих прав і свобод людини і громадянина. Особливої актуальності питання інформаційної безпеки та протидії дезінформації набули в умовах збройного конфлікту.

Фронезис у сфері інформаційної безпеки це послідовність дій орієнтованих на прагматичне звання про добре і погане для людини, розкриття сутності корисного і шкідливого у інформаційному просторі. Сьогодні щохвилини на YouTube завантажуються по 72 години відео, у Twitter публікується 100 000 нових твітів, у у Facebook – 700 000 нових коментарів. При такому потоці інформації виникає законне запитання, який відсоток цього контенту є корисним для особи, суспільства, держави, який є добром, а який спричиняє шкоду? Враховуючи, що у цивілізованих країнах кількість інтернет-користувачів – понад 50% населення цих країн, фронезис інформаційної безпеки (практична мудрість), виокремлення корисного і нешкідливого контенту є важливим завданням сьогодення, що створює умови безпечного розвитку людини, держави і суспільства. Так у Великобританії кількість інтернет-користувачів, становить 92, 6%, Німечції 88%, Данії 96,3%, Італії 65,6%, Ісландії 100%, Іспанії 82,2%, Латвії 76,3%, Литві 77,2%, Естонії 91,4%, Нідерландах 93,7%, Польщі 72,4%, Китаї 721434547 (52,2%), США 88,5%, Фінляндії 92,5%, Франції 86,4%, Чеській Республіці 88,4%, Україні 44,1%, Японії 91,1%, Швейцарії 87,2%, Швеції 93,1%. У такому масиві інформації першочергового значення набуває фронезис – здатність приймати вірне рішення на рівні особи, суспільства та держави щодо корисної складової інформації. Фронезис Аристотеля орієнтований на дію, прагматичне знання в основі яких

конкретні випадки, а не загальні правила. Отже практичні навички потрібно розробляти виходячи з конкретних фактів спотворення інформації різних видів інформації, яку можна назвати фейковою. Так, у дослідженні для Ради Європи Клер Уордл та Хосейн Дарахшан виокремлюють три види інформації, яку можна назвати фейковою: дезінформація (disinformation) – неправдива та свідомо створена для заподіяння шкоди людині, соціальній групі, організації чи країні інформація; неправдива інформація (misinformation) – помилкова, але створена без наміру завдати шкоди, інформація; спотворена інформація (malinformation) – інформація, що ґрунтується на реальних фактах, використовується для заподіяння шкоди особі, організації або країні.

Розвиток новітніх технологій у сфері масової комунікації в Україні та світі детермінує відповідні глобальні ризики і загрози. Одним із найскладніших і небезпечних викликів сьогодення виступає дезінформація. Значна загроза міститься у повідомленнях країни-агресора, а саме: про готовність застосовувати «брудну бомбу», про інсценування події у Бучі, Бородянці, Ізюмі, Херсоні тощо. Відповідну небезпеку становить інформація про безпечність або відсутність проблеми COVID-19, про небезпечність вживання окремих видів наркотичних засобів чи прекурсорів, про наявність залежності від наркотиків чи алкоголю одного з конкурентів на виборах різного рівня.

Головною рисою дезінформації, що відрізняє її від звичайної недостовірної, викривленої інформації, є умисел на її створення. В Енциклопедії Сучасної України під дезінформацією розуміється спотворена, свідомо неправдива, провокаційно-тенденційна інформація, поширена як правдива з метою введення в оману громадськості, політичних опонентів, конкурентів тощо. Також, дезінформацією називається сам процес поширення у ЗМІ чи у інший спосіб викривлених або свідомо неправдивих відомостей. Тобто, дезінформація – це неправдива, оманлива, маніпулятивна інформація, створена навмисне заради економічної, політичної або іншої вигоди. А в умовах збройної агресії РФ дезінформація виступає прямою загрозою життю та здоров'ю людини, безпеці суспільства, суверенітету держави тощо.

Аналізуючи дезінформацію треба виокремити критерії, за якими досліджується її природа, на цьому має базуватись формування моделі фронезису інформаційної безпеки. За приклад можна взяти Рабатський план дій щодо заборони пропаганди національної, расової або релігійної ненависті, що представляє підбурювання до дискримінації ворожнечі або насилля (ООН), який виділяє такі критерії для аналізу висловлювань насильницького характеру (мови ненависті та ворожнечі), що підлягають переслідуванню у кримінально правовому

порядку: контекст, оратор, наміри, зміст та форма, ступінь публічності, ймовірність реалізації заклику до ворожнечі.

Дезінформація поширюється тими ж шляхами, що й будь-яка інша інформація: телебачення, радіо, Інтернет, друковані матеріали (як медіа, так і брошури, буклети тощо). Тому фронезис інформаційної безпеки повинен відповідати тим же критеріям та джерелам інформації. Контекст дезінформації впливає на її дієвість і сприйняття на рівні особи, суспільства та держави. Важливого значення у протидії дезінформації набуває відповідний інформаційний контекст, що охоплює період поширення інформації, таймінг, прогнозовану реакцію кінцевого бенефіціара, середовище тощо. Так, наприклад, фейки, що пов'язані із COVID-19 мають більший вплив на свідомість людини, а відповідно і несуть більшу небезпеку життю та здоров'ю у період пандемій, а дезінформація яка має воєнний контент актуальніша в часі та просторі в умовах воєнного стану, на територіях де відбуваються бойові дії, ворожнеча найкраще розпалюється тоді, коли між сторонами існують певні конфлікти.

Фронезис моделі інформаційної безпеки залежить від форм поширення дезінформації (текстової, відеоконтенту, аудіального контенту) та способів (координувана неавтентична поведінка, таргетинг, дїпфейки тощо). Найпростіша форма дезінформації – текстова. Адже для написання маніпулятивного тексту (повідомлення) у мережі Інтернет не потрібно фахових навичок монтажу відео, дизайну. Відеоконтент також не представляє складності, тому що для створення примітивного відео достатньо мати смартфон та доступ до інтернету. Якщо колись відео потребувало вираження виключно на телебаченні чи в кінотеатрах, що вимагало часу і витрат на його створення, то зараз відеоблогінг на найпростішому рівні цього не потребує. Сьогодні достатньо мати смартфон та доступ до інтернету. Аудіальний контент, також несе загрози і небезпеку для свідомості суспільства.

Сьогодні найпоширенішим способом дезінформації виступає дїпфейк. Так, згідно з дослідженням NewsGuard, вебсайту, що відстежує дезінформацію в інтернеті, найменший контроль за інформацією виявлено у контенті ТікТок каналу. Цей спосіб поширення дезінформації працює наступним чином. Користувач знаходить драматичне відео за минулий період (конфлікт, уривок фільму, військові навчання) додає звук потужного вибуху чи інтенсивної перестрілки, запускає пряму трансляцію і, як тільки збереться значна аудиторія, просить фінансову допомогу на підтримку та розвиток свого каналу. Таргетовані повідомлення (які працюють завдяки збиранню інформації про поведінку людини в інтернеті), становлять не меншу небезпеку, а ніж дїпфейки, адже можуть використовуватись в умовах

воєнного стану та спричиняти шкоду суспільству та державі. Переважно, «трекінг поведінки» набуває найбільшого розповсюдження під час виборів, але в умовах війни може бути виокремлена соціальна спільнота на яку цілеспрямовано буде подана інформація з дискредитацією ЗСУ, влади, волонтерів, інші повідомлення емоційного характеру з маніпулятивними заголовками тощо. Слід зазначити, що питання захисту персональних даних, актуалізуються у правій площині шляхом отримання згоди (свідомо і явно) користувача щодо використання сайтом файлів «cookies».

Фронезис моделі захисту інформації та протидії дезінформації повинен базуватись на трьох рівнях: рівень особи (формування раціонального, критичного мислення на основі принципів свободи вибору; паритетність медіаграмотності та правосвідомості); суспільний рівень (формування якісного інформаційно-аналітичного простору з відповідним контролем за достовірністю інформації; плюралізм, багатоканальність отримання інформації, незалежні потужні ЗМІ, діяльність яких супроводжується належним громадським контролем); державний рівень (активна і реальна протидія свідомій маніпуляції суспільною думкою; формування механізмів виявлення дезінформації і сповіщення про неї, сприяння більшої поінформованості користувачів; впровадження та інформаційно-аналітичне забезпечення політики щодо ідентифікації та неправомірного використання ботів, розповсюдження в мережі оманливої реклами; формування надійної системи захисту персональних даних, задля уникнення «трекінгу поведінки»; запобігання і протидія правопорушенням в інформаційній сфері.

Таким чином, підвищити ефективність реалізації моделей та програм інформаційної безпеки можливо шляхом засвоєння інструментів та методів інформаційного управління та концепції фронеизису інформаційного поля виходячи з відповідного рівня (особи, суспільства, держави).

НАПРЯМ 7. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-45>

ДО ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ РІЗНИХ ВИДІВ КОНТРАБАНДИ

Гороховський Андрій Вікторович

*слухач факультету підготовки керівних кадрів
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький, Україна*

Ніколаєнко Тетяна Богданівна

*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та кримінально-процесуальної
діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький, Україна*

Кримінально-правова кваліфікація передбачає встановлення у фактично вчиненому діянні ознак конкретного кримінального правопорушення, передбаченого статтею Кримінального кодексу України (далі – ККУ). Слід наголосити, що кримінально-правова кваліфікація нерозривно пов’язана з розмежуванням кримінального правопорушення як факту дійсності, правових норм та диспозицій статей закону, в яких виражені ці норми та складів кримінальних правопорушень, що становлять собою теоретичні моделі певних посягань. Одне із питань, що потребує наукового осмислення є розмежування контрабанди як кримінально караного діяння із суміжними кримінальними правопорушеннями.

Найбільшу кількість спільних ознак контрабанда як злочин (ст. 201 ККУ) має із контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, а також фальсифікованих лікарських засобів (далі – контрабанда наркотиків), передбаченою ст. 305К ККУ. Відповідно до ч. 1 ст. 305 ККУ під контрабандою наркотиків розуміють переміщення наркотичних засобів, психотропних

речовин, їх аналогів чи прекурсорів, а також фальсифікованих лікарських засобів предметів «через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю» [1, ч. 1 ст. 305]. Вказаний злочин розміщено у розділі XIII ККУ «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення». Слід зазначити, що система законодавства про кримінальну відповідальність будується з урахуванням об'єктів посягання – сукупності однорідних суспільних відносин, які охороняються ККУ, тобто за родовим об'єктом [2, с. 192; 3; с. 95-96; 4, с. 6]. Безпосередній об'єкт розташований у площині родового об'єкту.

Аналіз та співвідношення суспільних відносин, яким спричиняється шкода контрабандою та контрабандою наркотиків, дозволяє зробити певне твердження. При контрабанді відповідно до ст. 201 ККУ посяганням піддаються ті суспільні відносини, які існують у сфері державного регулювання порядок переміщення предметів через митний кордон (поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю), встановленого для проведення процедури митного контролю, митного оформлення щодо справляння податків, зборів. Таке посягання, слід визнати первинними.

При переміщенні на митну територію України предметів, які вилучені з обігу, або обмежені у ньому (ст. 305 ККУ), відбувається подальше посягання на суспільні відносини, які з однієї сторони мають своїм змістом порушення порядку переміщення через митний кордон певних предметів (які вилучені з обігу, або обмежені у ньому), з іншого, переміщення таких предметів становить загрозу для здоров'я населення в цілому.

Отже, суспільні відносини вказаних злочинів з урахуванням спрямованості їх посягання є різними.

З урахуванням предмету посягання контрабанда та контрабанда наркотиків є різними злочинами.

Якщо розглядати вказані злочини з точки зору кримінально-правових норм, які регулюють відносно однорідні явища, то їх можна визначити як норми, що співвідносяться як загальна та спеціальна.

В контексті предмету контрабанди часто виникають питання щодо доцільності розгляду контрабанди людей. Прихильники цієї точки зору, аргументують таку позицію передусім тим, що протягом останніх років територія України досить активно використовується переправниками нелегальних мігрантів для транспортування громадян азійських та африканських країн до Західної Європи [5, с. 347]. Можливо даний процес втратив стихійний характер. Нелегальна міграція потрапила під контроль організованих злочинних угруповань, перетворившись

на один з найприбутковіших видів злочинного бізнесу. Проте існує позиція, що нелегальна міграція є різновидом контрабанди.

Варто зазначити, що незаконне переміщення осіб через державний кордон України (далі – ДКУ) в Європу стало «порівняно новим напрямком докладання зусиль організованої злочинності у сфері контрабанди». Проте щодо твердження того, що «об'єктом контрабанди в сучасній Україні стають жінки», а «контрабанда «живим товаром» – це незаконне, конспіративне перетинання ДКУ третіми особами нелегальних мігрантів за їх добровільною згодою», то погодитись з ним повною мірою неможливо.

Наявність в реаліях сьогодення цього явища, його масштаби, негативний вплив нелегальної міграції на розвиток державності в Україні дійсно потребують спеціальних правових розробок і наукових досліджень. Однак це злочинне явище, яке пов'язане з порушенням ДКУ, не можна визначити як контрабанду.

Вести мову про те, що людина є предметом злочину не коректно. З урахуванням суті та ознак, які визначають предмет злочину, людину як предмет не можна до нього відносити. Варто відмітити, що поняття «контрабанда живим товаром» швидше публіцистичне, аніж юридичне поняття. Людина не є предметом злочину/кримінального правопорушення, навіть якщо стосовно неї фактично виникають певні торгівельні відносини. Здійснення стосовно людини незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або через ДКУ для подальшого продажу, або іншої передачі особі з певною метою, слід кваліфікувати не як контрабанду, а як торгівлю людьми [6, с. 73].

Отже, з урахуванням вищевикладеного можна зазначити, що контрабанда та контрабанда наркотиків з урахуванням їх особливостей, які пов'язані з переміщенням предметів через митний/державний кордон України, є різнорідними злочинами. Відмінність полягає в об'єкті та перметі посягання. Людина щодо якої може бути здійснена протиправна діяльність, яка пов'язана із законним чи незаконним її переміщенням, за її згодою або без такої через ДКУ для подальшого продажу, передачі особі з певною метою, слід кваліфікувати не як контрабанду, а як торгівлю людьми.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341- III. URL: <https://cutt.ly/2BgHvvv> (дата звернення: 05.10.2022).

2. Кримінальне право України (Загальна та Особлива частини) : посіб. для підгот. до зовніш. незалеж. оцінювання / В. І. Тютюгін, М. А. Рубашенко ; відп. ред. В. І. Тютюгін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 336 с.

3. Кримінальне право України: особливач частина : навч. посіб. / А.А. Васильєв, О.О. Житний, Є.О. Гладкова; за заг. Ред. О.М. Литвинова; МВС України, Харків: нац. ун-тет внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.

4. Ніколаєнко Т.Б., Сич В.О. Кримінальне право. Особлива частина: навч. посіб. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ. 2012. 1232 с.

5. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія. Київ : Юридична практика, 2003. 924 с.

6. Кримінальна відповідальність за контрабанду: національний та міжнародний досвід: монографія / А.А. Музика, А.В. Савченко, О.В. Процюк, та ін. Київ : ПАЛИВОДА А.В., 2011. 276 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-46>

НАПРЯМИ ЗАКОРДОННОЇ ПРАКТИЧНОЇ ВІКТИМОЛОГІЇ

Коваль Марія Мирославівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і процесу

Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

Корінні реформи в суспільстві, пов'язані зі зміною соціально-економічного ладу, переходом від планової економіки до ринкової, з відмовою від комуністичної ідеології, зумовили докорінний перегляд усієї кримінальної політики, концепцій усіх галузей кримінального законодавства, пошук нових рішень та обґрунтувань боротьби з злочинністю, і навіть профілактики кримінальних правопорушень.

Недостатня ефективність традиційних заходів кримінально-правової протидії злочинності змушують сконцентрувати увагу на питаннях запобігання вчинення кримінальних правопорушень, зокрема, на розробці ефективної попереджувальної системи на злочинність.

Сьогодні закордонна практична віктимологія розвивається в наступних напрямках:

1. Підготовка особистості (розробка алгоритмів оптимальної поведінки в криміногенних ситуаціях та спеціальний тренінг).

2. Підвищення рівня захищеності посадових осіб, чії службові функції пов'язані з ризиком піддатися злочинному зазіханні.

3. Зведення до мінімуму віктимогенних ситуацій, запобігання та припинення їх, інформування громадян про такі ситуації.

4. Інформування громадян про можливі кримінальних «пастки».

5. Захист та реабілітація потерпілих від злочинів [1].

Активно використовуються такі напрямки, як пропаганда віктимологічних знань шляхом видання спеціальних віктимологічних журналів, книг, статей, буклетів, пам'яток. З'явилися цикли радіо- та телепередач.

Віктимологічні знання також стали даватися в рамках нових навчальних дисциплін, які називаються курсами забезпечення безпеки життєдіяльності. Так, у школах та вузах бажаючі можуть не тільки прослухати лекції з віктимології, але пройти, з метою засвоєння отриманих знань, спеціальний тренінг, освоїти прийоми самозахисту та відпрацювати їх.

Навіть у дитячих садках діти отримують найпростіші віктимологічні рекомендації (наприклад, не сідати в автомобіль до незнайомої людини, не заходити до незнайомих людей додому, не входити до ліфта з незнайомими чоловіками тощо).

Важливу роль відіграють і практичні рекомендації віктимологів, розраховані на різні життєві ситуації. Наведемо приклад типових рекомендацій, наданих особам, які прибувають у незнайоме місто. Вони зводяться до наступного:

Якщо Ви збираєтеся вийти з готелю увечері, то краще замовити таксі. При поїздках незнайомим містом не слід одягатися в яскравий одяг, що привертає увагу. Жінкам слід цінні речі тримати не в сумочках, а в кишенях сукні. Чоловікам слід носити таку краватку, від якої легко було б звільнитися, якщо злочинець несподівано схопить за неї.

Ходити пішки незнайомим містом потрібно завжди цілеспрямовано, цілеспрямовано. Не слід блукати вулицями без певної мети. Це завжди привертає увагу злочинців.

Якщо людина перебуває у стані сп'яніння, то значно збільшується ймовірність нападу будь-якого злочинця. Імовірність нападу значно зменшується, якщо Ви ходите вдвох або в групі людей.

Фахівці в галузі практичної віктимології не обійшли увагою туристів та емігрантів. Для них розроблені спеціальні правила поведінки у великих американських містах типу Нью-Йорка:

– не гуляти ввечері в Нью-Йорком; не їздити після 8 години вечора в метро, особливо у віддалені райони; за версту обходити Гарлем, Централ-парк у нічний час доби;

- не називати негрів неграми (для чорного – це страшна образа), краще користуватися словом – афро-американець;
- не сперечатися з вуличними грабіжниками, віддавати на їхню вимогу все, що вони вимагатимуть;
- постійно мати при собі п'ять доларів – стільки коштує порція наркотику, і при появі наркомана відразу ж пропонувати йому гроші; відсутність грошей може призвести до трагічних наслідків;
- не відводити погляд, якщо на тебе пильно дивляться.

Інструкція закінчується словами: «Тільки повне дотримання вищевказаних рекомендацій може дати хоч якусь мінімальну гарантію особистої безпеки» [2].

Досвід показує, що віктимологічні рекомендації, навіть найпростіші, при дотриманні них знижують ймовірність стати жертвою кримінального правопорушення.

Реальна оцінка можливої кримінальної ситуації дозволяє не тільки правильно діяти в екстремальній обстановці, але робить людей більш обережними і запобігає виникненню кримінальних ситуацій.

Література:

1. Criminology. 1985. № 4. Р. 697-710.
2. Віктимологічний напрямок впливу на злочинність в США. URL: <http://um.co.ua/3/3-12/3-125728.html>.

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ: ЩОДО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ. ЧАСТИНА 1¹

Куковинець Дар'я Олександрівна

молодша наукова співробітниця

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

м. Харків, Україна

У сучасному глобалізованому світі використання інформаційно-комунікаційних технологій стало невід'ємною частиною життя майже кожного члена суспільства. Проникаючи в будь-яку сферу суспільного життя, «інформаційний вир» здатен затягнути у себе навіть професійного «пловця», зіштовхнути його з небезпеками, що причаїлися.

Значна увага науковців, які досліджують питання кримінальної відповідальності за правопорушення, вчинені за допомогою цифрових технологій або такі, що вчиняються в інформаційному просторі загалом, зазвичай обмежується питаннями так званих комп'ютерних правопорушень, шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, розголошення відповідної інформації тощо. Значно менше уваги приділяється випадкам сексуального насильства, коли сучасні технології використовуються для полегшення їх вчинення або коли предметом суспільно небезпечного діяння виступає інформація у тому чи іншому її виді.

Як уявляється, наразі єдиного уніфікованого терміну на позначення того, що являє собою сексуальне насильство в інформаційному просторі, в українському законодавстві не існує. Як і не існує спеціальної кримінально-правової норми щодо цього явища.

Чи не єдиним нормативним положенням, в якому використовується подібне поняття (зокрема, «сексуальне онлайн-насильство») є Стратегія кібербезпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 (далі – Стратегія). Так, у Стратегії зауважується, що для досягнення цілі В. 3 (Прагматичне міжнародне

¹ *Примітка.* Тези виконано в межах фундаментальної теми «Теоретичні, законодавчі та правозастосовні проблеми кримінально-правової охорони інформаційної безпеки в Україні» (номер державної реєстрації 0121U114324, термін виконання: 1 кв. 2022 р. – 4 кв. 2025 р.).

співробітництво) Україна розвиватиме міжнародне співробітництво у сфері кібербезпеки, спрямоване, передусім, на забезпечення незалежності і державного суверенітету, відновлення територіальної цілісності України, шляхом поглиблення співпраці з міжнародними організаціями у сфері захисту дітей від *сексуального онлайн-насильства*» [2].

Сучасна вітчизняна теорія кримінального права щодо цього питання також ще знаходиться на стадії розробки. Тому видається доцільним на цьому етапі дослідження висвітлити точки зору, які наразі існують в зарубіжній науковій думці щодо позначення цього поняття.

Так, учені з Університету в Торонто, Дженна Кріппс та Лана Штермак, оперують терміном «кіберсексуальне насильство» (*«cyber-sexual violence»*), до якого відносять *форми шкідливої сексуально-агресивної поведінки, скоєної за сприянням цифрових технологій*. «Така шкідлива поведінка може включати порнографію без згоди та іншу сексуальну експлуатацію на основі зображень, сексуальні домагання в Інтернеті, кіберпереслідування, ворожі висловлювання на основі гендеру в інтернеті та використання послуг зв'язку для організації/спроби організації сексуального нападу на жертву» [4, с. 171]. Сохейла Пашанг, Дженніфер Кларк та Назілла Ханлоу визначають кіберсексуальне насильство через призму гендерних досліджень як навмисну дію, спрямовану на те, щоб контролювати, присоромлювати і принижати молодих жінок, що включає всі форми гендерної та сексуальної експлуатації в інтернеті, які можуть поставити під загрозу особисту недоторканність приватного життя та безпеку молодих жінок в автономному режимі [7].

У дослідженні Лінди Р. Чжун, Марка Р. Кеббелла та Джуліанни Л. Вебстер натомість використовується термін «сексуальне насильство за допомогою технологій» (*«technology-facilitated sexual violence»*), який означає шкідливу сексуальну поведінку, яка була забезпечена, підтримана, спонукана або заохочена за допомогою комунікаційних технологій [6]. Ана Валентина Медейрос де Араужо, Крістін Віейра ду Бонфім, Магалі Бушацкі Магалі Бушацький також використовують цей термін і погоджуються з тим, що він позначає діапазон поведінки, в якій інформаційні та комунікаційні технології використовуються для полегшення віртуальної сексуальної шкоди [3].

Вучун Чжун послуговується терміном «цифровий сексуальний злочин» (*«digital sex crime»*), що визначається, по-перше, як гендерне насильство, вчинене онлайн та офлайн за допомогою цифрових пристроїв та інформаційно-комунікаційних технологій, а, по-друге, як концепція, яка серйозно посягає на сексуальне самовизначення та моральні права інших осіб у кіберпросторі шляхом зйомки, зберігання, погрозу та розповсюдження [5].

Отже, як уявляється, основна увага у вищезгаданих визначеннях фокусується на «кіберскладовій» (з огляду на використання у термінах частини на-кшталт «кібер»/«цифровий»). Проте варто зробити ремарку, що використання означеної термінології значно звужує сферу суспільно-небезпечних діянь, які можливо охопити поняттям «сексуальне насильство в інформаційному просторі».

З цього приводу варто погодитись із думкою В. С. Батиргареевої, яка зауважує, що «розглядаючи питання відповідальності за протиправні діяння в інформаційному просторі, а так само криміналізуючи нові суспільно небезпечні діяння у цій сфері, слід мати на увазі, що йдеться не лише про *кіберпростір* як середовище, створюване інформаційними системами, об'єднаними в локальні або глобальні комп'ютерні мережі або реалізованими на окремих комп'ютерах та інших пристроях, а й про циркуляцію будь-якої інформації, з використанням якої може пов'язуватися вчинення злочину» [1, с. 15].

Проте, так чи інакше, означені точки зору можуть слугувати гарним фундаментом для конструювання власної позиції. Тому на наступному етапі дослідження з урахуванням зазначеного, а також наукових думок щодо того, що взагалі варто мати на увазі під «сексуальним насильством» вбачається доцільним сформулювати власне визначення того, що являє собою «сексуальне насильство в інформаційному просторі» як його окремих вид.

Література:

1. Батиргареева В. С. Модернізація кримінально-правової охорони інформаційного простору України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. Том 1, № 43. С. 11-23.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України № 447/2021. *ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ ВОЛОДИМИР ЗЕЛЕНСЬКИЙ. Офіційне інтернет-представництво*: оф. вебсайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013#:~:text=Пріоритетами%20забезпечення%20кібербезпеки%20України%20є,євроатлантична%20інтеграція%20у%20сфері%20кібербезпеки>.

3. Ana Valentina Medeiros de Araújo, Cristine Vieira do Bonfim, Magaly Bushatsky, Betise Mery Alencar Furtado. Technology-facilitated sexual violence: a review of virtual violence against women. *Research, Society and Development*. 2022, v. 11, n. 2. 17 p. DOI: <http://dx.doi.org/10.33448/rsd-v11i2.25757>.

4. Jenna Cripps, & Lana Stermac. (2018). Cyber-Sexual Violence and Negative Emotional States among Women in a Canadian University.

International Journal of Cyber Criminology. 2018. 12(1). P. 171–186.
URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1467891>

5. Jun W. A Study on Characteristics Analysis and Countermeasures of Digital Sex Crimes in Korea. *Int J Environ Res Public Health*. 2021, 19(1):12. Doi: 10.3390/ijerph19010012.

6. Linda R. Zhong, Mark R. Kebbell, Julianne L. Webster. An exploratory study of Technology-Facilitated Sexual Violence in online romantic interactions: Can the Internet's toxic disinhibition exacerbate sexual aggression? *Computers in Human Behavior*. 2020, Volume 108. 43 p.
URL: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106314>

7. Pashang, Soheila & Khanlou, Nazilla & Clarke, Jennifer. (2019). The Mental Health Impact of Cyber Sexual Violence on Youth Identity. *International Journal of Mental Health and Addiction*. 2019, 17. P. 1119–1131. DOI: 10.1007/s11469-018-0032-4.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-48>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ КОНТРАБАНДИ

Парайко Микола Ілліч

студент юридичного факультету

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

Шевчук Андрій Васильович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права*

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Вже довгий час практика у сфері протидії злочинності свідчить про те, що контрабанда залишається одним із найпоширеніших злочинів. Саме тому розгляд її особливостей, відповідно, й питань кримінально-правової характеристики, є актуальним в умовах сьогодення. Це зумовлено й тим, що на практиці постійно з'являються нові способи, які потрібно своєчасно виявляти. Тому метою нашої роботи є аналіз кримінально-правової характеристики способу вчинення контрабанди, встановлення найпоширеніших його видів за допомогою результатів діяльності судів.

Останні зміни до КК України в 2011 році, що стосувалися предмета контрабанди, суттєво вплинули на практичну діяльність його

розслідування, ефективність якого значною мірою залежить від стану теоретичного дослідження проблеми. Проте спосіб вчинення контрабанди є обов'язковим елементом складу цього злочину, незважаючи на зміни, адже має вагоме значення для розмежування різних правопорушень і доведення наявності складу злочину [1].

З точки зору теорії кримінального права спосіб як ознака об'єктивної сторони злочину, зазвичай, визначається як послідовність дій і методів, які використовує суб'єкт для вчинення умисного кримінального правопорушення, до яких, серед іншого, належать переміщення предметів контрабанди поза митним контролем та переміщення шляхом приховування їх від митного контролю.

Переміщення поза митним контролем передбачає ввезення або вивезення товарів, предметів через кордон поза визначеними митними органами України місцями (митниці, митні пости) або поза встановленим часом для проведення митного контролю [2, с. 175]. Наприклад, ухвалою Малиновського районного суду м. Одеси у справі № 3-9566/11 від 03.11.2011 року ОСОБА_1 визнати винним за таких обставин. 12.09.2011 р., на місцевому пункті пропуску «Залізничне» де здійснюється лише прикордонний контроль, нарядом ДПСУ було затримано автомобіль, під управлінням громадянина Молдови ОСОБА_1 з вантажем Diocidal 60% (ліки для тварин) у кількості 12 пляшок, який прямував з с. Корґен (Молдова) до м. Болград (Україна) [4]. Дане правопорушення не є кримінально каранним, однак спосіб характерний і при переміщенні предметів контрабанди, прописаних в ст. 201 КК України.

Приховування предметів контрабанди являє собою будь-який спосіб схову, що ускладнює їх виявлення: із використанням тайників або інших засобів «фізичного приховування», шляхом надання одним предметам вигляду інших; подання митному органу як підстави для переміщення предметів підроблених документів або таких, що одержані незаконним шляхом, містять неправдиві дані чи є підставою для переміщення інших предметів [2, с. 175].

Зазначені способи є загально визнаними і встановлюються шляхом тлумачення диспозиції ст. 201 КК України. У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» від 03.06.2005 № 8 зазначено, що використання інших засобів чи способів, що утруднюють виявлення предметів, можуть визнаватися приховування останніх у валізах, одязі, взутті, головному вбранні, речах особистого користування, на тілі або в організмі людини чи тварини, а також надання одним предметам вигляду інших (зміна форми, упаковки, етикеток) [3].

Такий спосіб приховування предметів контрабанди від митного контролю, як надання одним предметам вигляду інших, часто використовується у разі незаконного переміщення через кордон спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, що підтверджується відповідною судовою практикою. Наприклад, вироком Березівського районного суду Закарпатської області у справі № 297/91/20 від 28 травня 2020 року ОСОБА_1 визнано винним у скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 201 КК України, за таких обставин. Перебуваючи на території Угорщини, розмістив наявні у нього 54 предмети, з метою їх приховання, що мають функції запису відео та аудіо у прихованій формі, у рюкзаку та сумці разом із особистими речами, і придбавши продукти харчування склав їх так, щоб було важко розпізнати та виявити [5].

Варто зазначити й те, що суб'єкти можуть вчиняти контрабанду як особисто, так і за допомогою третіх осіб або організацій, які не обізнані з приводу предмета, який вони переміщують через митний кордон України. Це зумовлює поділ способів вчинення контрабанди на особисті та опосередковані.

Приклад першого способу висвітлений у рішенні Дергачівського районного суду Харківської області у справі № 19/4700/20 від 22 грудня 2020 року. Вказаним вироком суду ОСОБА_1 визнано винним у вчиненні закінченого замаху на вчинення контрабанди боєприпасів, тобто їх переміщення через митний кордон України з приховуванням від митного контролю. ОСОБА_1 з метою унеможливлення виявлення під час здійснення митного контролю згортка та пакета з патронами помістив їх серед особистих речей у багажному відділенні свого автомобіля, де став надалі зберігати. Пізніше прибув на територію митного поста, де під час проведення усного декларування в ході митного контролю працівниками митниці не повідомив останніх про наявність заборонених до переміщення предметів та намагався перемістити патрони через кордон [6].

З обставин справи можна встановити, що суб'єкт намагався особисто, з використанням власного транспортного засобу перемістити предмети контрабанди з приховуванням від митного контролю. У вказаній ситуації також використано один з найпоширеніших способів приховування контрабанди – серед речей особистого користування.

Херсонський міський суд Херсонської області у справі № 766/16192/20 від 23 грудня 2020 року ОСОБА_1 визнав винним у вчиненні, кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 201 КК України, за таких обставин. Чоловік, достовірно знаючи про митний кордон з росією, у приміщенні поштового зв'язку Херсонської дирекції Акціонерного товариства «Укрпошта» надав працівникам поштового відділення зв'язку для пересилання міжнародне поштове відправлення на ім'я іншої особи у вигляді заклеєної паперової

коробки з прихованими усередині неї від митного контролю предметами: старовинними монетами, наконечниками для стріл, частинами вогнепальної зброї до пістолета-кулемета Шпагіна та револьверу Нагана, штик-ножем і тесаком [7].

В цьому випадку прослідковується спроба вчинення контрабанди другим способом із запропонованої класифікації, тобто шляхом використання необізнаності третіх осіб (у цьому разі працівників АТ «Укрпошта»).

Зазначена класифікація має значення для процесу розслідування, оскільки впливає на визначення суб'єктивних ознак складу злочину, що входять до предмета доказування. Зокрема, відсутність вини в діях особи виключатиме можливість притягнення до кримінальної відповідальності, а тому перед органами досудового розслідування стоїть завдання встановити наявність або відсутність суб'єктивних ознак складу злочину.

Отже, на основі вищезазначеного, можемо прийти до висновку: дослідження способу як елементу кримінально-правової характеристики контрабанди має вагоме теоретичне та практичне значення. Аналіз судових рішень дає змогу встановити, що перелік способів вчинення контрабанди є вичерпним, проте їх різновиди і наповнення є різними і невичерпними. Також аналіз показує, що особи переважно вчиняють цей злочин саме шляхом приховування від митного контролю, а не поза митним контролем.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26.
2. Криміналістика : підручник : у 2 т. / В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель, В.О. Коновалова та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. Т. 2, 328 с.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» від 03.06.2005 № 8.
4. Ухвала Малиновського районного суду м. Одеси у справі № 3-9566/11 від 03.11.2011.
5. Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області у справі № 297/91/20 від 28 травня 2020 року.
6. Вирок Дергачівського районного суду Харківської області у справі № 19/4700/20.
7. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області у справі № 766/16192/20.

**ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВЧИХ НОВЕЛ,
ЩО ПЕРЕДБАЧАЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ,
ВЧИНЕНІ ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ**

Писанка Катерина Сергіївна

*студентка факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Організовані злочинні групи, членами яких є доволі велика кількість людей, стали глобальною проблемою сучасності. Дуже багато факторів, таких як економічна нестабільність, корупція, безробіття, відсутність освіти, політичні вакууми та юридичні прогалини, провокують появу організованої злочинності. Україна вже розпочала свій шлях реформування законодавства у даній сфері, зокрема, шляхом прийняття у 2020 році Верховною Радою України Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» (Закон України від 04.06.2020 № 671-IX).

Цей нормативний акт вносить суттєві зміни до законодавства про кримінальну відповідальність, маючи на меті її посилення стосовно лідерів злочинного середовища, що, на думку його авторів, повинно покращити криміногенну ситуацію в країні. Відповідно до новели законодавства відтепер «злочинна спільнота» повинна об'єднувати щонайменше дві «злочинні організації». Це дозволяє зробити висновок про те, що якщо участь у такій організації є окремим складом злочину, то і входження до спільноти через злочинні організації є апріорі кримінальним правопорушенням, за яке передбачено покарання. Однак у даному випадку немає обмеження щодо кількості членів злочинної спільноти. Негативним аспектом такого формулювання (ч. 4 ст. 255 КК) є неврахування того, що до складу злочинної спільноти може увійти одна чи кілька організованих груп.

Здавалося б, новий нормативно-правовий акт мав би зробити суспільство більш безпечним, передбачивши невідворотне покарання для тих, хто стоїть на чолі великих кримінальних груп. Однак, як це часто буває в процесі інтеграції нових норм, досі існує проблема кваліфікацією кримінальних правопорушень, передбачених статтями 255-1, 255-2, 255-3 Кримінального кодексу України.

Зокрема, українські правники звертають увагу на проблему правильної кваліфікації безпосередньої участі у злочинній спільноті,

оскільки вона не окреслена так детально, як, наприклад, участь у банді та розподіл ролей у ній. Крім того, згідно із новелами закону, такий склад кримінального правопорушення як здійснення «злочинного впливу» передбачає створення і керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь в останній. Ці положення по факту позбавлені юридичної ясності. Дана проблема може спричинити серйозні дискусії щодо відповідності всього Закону презумпції невинуватості і верховенству права. Більше того, дане визначення означає те, що злочинний вплив – це всі потенційні дії особи, яка, по-перше, має авторитет (суб'єктивна ознака) та координує злочинну діяльність чи розподіляє активи (об'єктивна ознака). Тобто до визначення не входить саме власне сприяння, спонукання чи координація нею злочинної діяльності. Отже, таке визначення не сприяє установленню законодавчої логіки та порушує принцип юридичної визначеності [1].

Також Закон № 671-IX охоплює поняття «вора в законі». Це визначення законодавці «запозичили» із жаргонної лексики, що вже викликало здивування деяких експертів. «Вор в законі» визначається як особа, що є суб'єктом підвищеного злочинного впливу. Окрім цього, спостерігається наявність авторитету цієї особи та специфічних особистих якостей, що дозволяє здійснювати злочинний вплив і координувати злочинну діяльність. Аналізуючи термін «вора в законі» так само виникає питання щодо того, за якими конкретними ознаками орган чи посадова особа має визначити «вора в законі». Більше того, деякі з указаних обставин майже неможливо довести на практиці. Наприклад, дуже багато сумнівів щодо можливості доведення викликають фрази щодо дотримання тражицій та користування авторитетом сере осіб, які вже вчиняли кримінальні правопорушення. Тобто таке визначення в ККУ поняття «вора в законі» деякими правниками визнається суто оціночним поняттям [2].

Після детального аналізу змін до статті 255 Кримінального кодексу України можемо бачити, що «суб'єктом підвищеного злочинного впливу» можна вважати взагалі будь-якого визначеного «вора в законі», якщо він перебуває в Україні, адже він своєю присутністю вже може мати злочинний вплив та координувати інших злочинців – тобто саме це перебування становить кримінальне правопорушення.

Отже, в умовах зростання загроз від організованої злочинності законодавчі ініціативи є необхідними, однак вони мають бути продуманими, адекватними і життєздатними.

Література:

1. Нікітін А. О. Щодо визначення поняття «злочинний вплив» у Кримінальному кодексі України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. Київ, 2020. Том 6. С. 46–56.
2. Зауваження Національної асоціації адвокатів України до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» (реєстр. № 2513). URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/files/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%97.pdf>.
3. Дудоров Олександр. Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці). Київ: Ваіте, 2022. 632 с.
4. Речицький Всеволод. Критичний аналіз ст.255 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за злочини, вчинені «злочинною спільнотою». URL: <https://khp.org/1595421303>.
5. Юртаєва К. В. Компаративно-критичний аналіз положень КК України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою. *Вісник Асоціації кримінального права України*. Київ, 2020, № 2(14). С. 220–232.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-50>

КРАДІЖКА ЯК НАЙПОШИРЕНШИЙ ВИД ЗЛОЧИННОСТІ

Скиба Віталій Михайлович

викладач юридичних дисциплін

Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола

м. Тернопіль, Україна

Салітицький Олександр Володимирович

студент ОС Бакалавр спеціальності 081 Право

Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола

м. Тернопіль, Україна

Визначення кримінальних правопорушень у законодавстві України станом на сьогодні є досить актуальним питанням і зумовлено насамперед розвитком та реформуванням самої ж кримінально-правової політики нашої держави. Варто зауважити, що кримінальним правопорушенням в Україні називається «протиправне, винне діяння, яке є суспільно небезпечне і вчинене суб'єктом кримінального правопорушення».

Так, Конституція України у статті 41 закріплює наступне: «ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, воно є непорушним» [1]. Проте в цей же час, норма даної статті дуже часто порушується, адже кримінальні правопорушення є одними з найпоширеніших.

Кримінальні правопорушення проти власності, до яких відноситься власне таке кримінальне правопорушення, як крадіжка, становлять одну із найпоширеніших та найнебезпечніших груп злочинних діянь. На цьому факті також було наголошено в постанові Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10 – «Про судову практику у справах про злочини проти власності», оскільки дані діяння посягають на одне із найбільших цінних соціальних благ, а саме – право власності. Адже, благополуччя громадян в країні та економічна стабільність у самому суспільстві більшою мірою залежать саме від належної захищеності власності.

Варто звернути увагу, що кишенькова крадіжка вважається одним із найдавніших видів злочинів, яка була, є і залишиться найпоширенішим видом кримінального правопорушення. Це один із видів крадіжок, відповідальність за вчинення яких передбачається ст. 185 КК України [2].

Важливою гарантією реалізації конституційного права володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю виступає передбачена КК України кримінальна відповідальність за злочини проти власності, що закріплена в Розділі VI Особливої частини Кримінального кодексу України, який носить назву «Злочини проти власності» [2].

Найчастіше кримінальні правопорушення – крадіжки відбуваються з квартир, гаражів та сараїв, особливо в тому випадку, якщо вони необладнані надійно замкнутими пристроями (замками). Такий фактор, значно полегшує злочинцям доступ до матеріальних цінностей, які перебувають у вище вказаних приміщеннях. Також однією з умов здійснення даного виду кримінального правопорушення є обізнаність злочинця або ж злочинців про ступінь охорони такого приміщення та наявності ньому матеріальних цінностей.

Станом на сьогодні, у нашій державі розкривається близько 60% майнових злочинів від загальної кількості скоєних кримінальних правопорушень, які в свою чергу мають найбільший суспільний резонанс.

Зауважуємо, що з 1 січня 2022 року при кваліфікації правопорушення за статтями 185 КК України враховується сума викраденого майна, яка перевищує 248,01 гривень. У випадку меншого розміру викраденого майна настає адміністративна відповідальність.

Звертаємо увагу, що із 7 березня 2022 року Законом № 2117-IX внесено зміни до Кримінального кодексу України, щодо посилення відповідальності за злочини за ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК України,

вчинені в умовах воєнного стану. Це основні майнові злочини, які завжди становили значну частину всієї кримінальної статистики в Україні про що зазначено вище. Так, наприклад крадіжка – ч. 1 ст. 185 КК до внесення змін вважалася не злочином, а кримінальним проступком, і за вчинення якого було передбачено покарання від штрафу 17 тис. грн. до обмеження волі строком до 5 років. Лише в разі вчинення крадіжки повторно або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185 КК України), з проникненням у житло або інше володіння (ч. 3 ст. 185 КК України) чи у великому, особливо великому розмірі (ч. 4, 5 ст. 185 КК України) – передбачалися покарання у виді позбавлення волі.

На сьогодні будь-яка крадіжка (основний склад), учинена в умовах воєнного або надзвичайного стану – є особливо кваліфікованим складом злочину. Тому як наслідок вчинення крадіжки в умовах воєнного стану – кваліфікується за ч. 4 ст. 185 КК, за що передбачено покарання у виді позбавлення волі від 5 до 8 років.

За особливо кваліфіковані злочини відповідними частинами статей КК України, передбачено значно більші покарання. Призначаючи покарання за кваліфіковані й особливо кваліфіковані склади злочинів, суд при винесенні вироку ураховує всі інші пом'якшуючі або обтяжуючі обставини, крім тих, які є ознаками такого складу.

Наприклад, якщо крадіжка вчинена в умовах воєнного стану з цією ознакою вже кваліфікована за ч. 4 ст. 185 КК України, то вчинення злочину в умовах воєнного стану – вдруге не враховується як обтяжуюча обставина, бо воно вже враховано при кваліфікації. Це правило передбачено ч. 4 ст. 67 КК України.

Отже, українська кримінальна правова наука приділяє дуже багато уваги відповідальності за такий майновий злочин як крадіжку та передбачає широкий діапазон мір та видів покарання правопорушника. Сьогодні вкрай необхідне теоретичне усвідомлення нового законодавства про кримінальну відповідальність за вчинення крадіжки та розуміння практики його застосування, а особливо в умовах воєнного стану.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.11.2022).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 14.11.2022).

ПОЧАТОК ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ТА ЙОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ

Стародубцева-Бавровська Дар'я Олександрівна

*студентка V курсу факультету економіки і управління
кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук*

*Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Відповідно до Кримінального кодексу (далі – КК) України КК України має своїм завданням правове забезпечення охорони, серед іншого, прав і свобод людини і громадянина [2]. При цьому життя – найважливіше, невід'ємне та недоторкане благо людини. Проблема визначення початку життя людини, тобто моменту, після якого вона набуває право на життя є досить важлива з багатьох причин, бо тісно пов'язана з юридичною, правоохоронною та медичною діяльністю. Виникнення права на життя людини має не тільки теоретичне значення, а й правове (особливо кримінально-правове). Кримінально-правове значення визначення початку життя полягає, насамперед, у тому, що це впливає на кваліфікацію діяння щодо заподіяння смерті. Від вирішення цієї проблеми залежать питання правоздатності, визначення правової природи абортів та встановлення карантності діянь, що посягають на життєздатність плоду, який перебуває в утробі матері.

Кожна країна по-різному визначає у своєму законодавстві початок життя. Прикладом цього можуть бути рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), де суд не має однозначного визначення поняття початку життя. Так у справі «Во проти Франції» (Vo v. France) суд визнав, що утробний плід ще не є людиною і тому не підпадає під захист кримінального права [6]. Іншу думку було висловлено у справі «Патон проти Сполученого Королівства» (Paton v. UK), в якому суд визнав право ще ненародженої дитини на життя, яке обмежене інтересами матері [7]. Тому, проаналізувавши вище наведені рішення, можна стверджувати, що ЄСПЛ не має єдиної думки щодо початку життя.

Життя людини, відповідно до медичної науки, виявляється у двох періодах: внутрішньоутробному (внаслідок запліднення утворюється ембріон, який живе та розвивається в материнському організмі. Він триває до народження дитини й поділяється на ембріональний та фетальний. Під час ембріонального відбувається формування плоду і його тривалість 8 тижнів. Від початку 9-го тижня й до кінця триває фаза

плацентарного розвитку (фетальний період), коли плід росте і розвивається) та позаутробному (процес пристосування дитини до нових умов зовнішнього середовища).

Ключовим у визнанні права людини на життя за Конституцією України є положення (це право є невід'ємним – ч. 1 ст. 27), невідчужуваним та непорушним (ст. 21). Право на життя належить людині від народження і захищається державою. Разом із тим, у п. 1.2 Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я від 29.03.2006 № 179, вказано, що «живонародженість – це вигнання або вилучення з організму матері плода, який після вигнання/вилучення (незалежно від тривалості вагітності, від того, чи перерізана пуповина і чи відшарувалась плацента) дихає або має будь-які інші ознаки життя, такі як серцебиття, пульсація пуповини, певні рухи скелетних м'язів» [1]. Тобто, з цього визначення незрозуміло, що потрібно вважати початком життя людини. Тому, можна стверджувати, що сьогодні наше законодавство не містить чіткого визначення поняття «початок життя людини», що створює проблему для класифікації діянь щодо заповідання смерті або посягають на життєздатність плоду, який перебуває в утробі матері.

Проблема визначення початкового моменту життя в кримінальному праві є досить дискусійною. Існує декілька точок зору, наприклад, що «початком життя» можна вважати момент зачаття, початок фізіологічних пологів (28 тиждень) або сформування маси мозкових клітин (22 тиждень).

Якщо аналізувати першу теорію, то можна відмітити, що в ст. 1222 Цивільного кодексу України зазначається, коли виникає право на спадкування [9]. Схожий підхід відображено в Американській конвенції з прав людини «Кожна людина має право на повагу до його життя. Це право охороняється законом, в цілому – з моменту зачаття».

Прихильники цієї теорії обґрунтовують свою точку зору тим, що в медицині життя людини як біологічного індивіда починається з моменту злиття чоловічої та жіночої статевих клітин та утворення ядра, яке містить неповторний генетичний матеріал, і за весь час внутрішньоутробного розвитку новий людський організм не можна вважати частиною тіла матері [3, с. 11–12].

У медичній термінології різниця між плодом і ембріоном полягає у визначенні терміну існуванні. Останній вважається до 12 тижня і лише після цього, як були сформовані органи ембріон називають плодом. Відповідно до медичних показників з 12 і до 22 тижня вагітності плід нездатний до самостійного продовження життя. Однак, в Порядку реєстрації живонароджених і мертвонароджених від 29.03.2006 зазначено, що всі народжені живими при вагітності менш

ніж 22 тижні підлягають виходжуванню. Якщо вони прожили понад 7 повних діб (168 годин після народження), відомості про них уносяться у загальний «Журнал обліку новонароджених у відділенні (палаті)» як про живонароджених, які народились при передчасних пологах [4].

У положеннях Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року закріплено, що кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я [5]. Отже, вважаємо цю позицію суперечливою, але якщо дитина народилась і протягом 7 днів є живою, то початок життя можна вважати строк до 22 тижні.

Популярною є теорія, що початок життя починається з народження. Деякі науковці стверджують, що початок життя – це коли дитина може існувати незалежно від материнського тіла, може дихати і наявне серцебиття. Але, розглядаючи цей аспект виникає питання, щодо відповідальності за вбивство дитини, яка знаходиться в утробі матері. У кримінальному праві умисне умертвіння дитини до пологів шляхом впливу на її організм не може визнаватися вбивством, а є перериванням вагітності.

У разі, якщо розглядати цю теорію через призму кримінально права, початком життя буде вважатися лише дитина, яка не пов'язана з утробою матері. Однак, шкоду новонародженому можна завдати й під час пологів й також виникає питання, чи буде визнаватися початок життя під час самих пологів? Відповідно до стаття 117 КК України передбачається, що відповідний злочин може бути вчинений під час пологів або відразу ж після пологів, що означає, що законодавець визнав момент початку життя саме з початком фізіологічних пологів – з того моменту, коли вони лише почалися.

Текст проекту нового КК України, опублікованого станом на 29 вересня 2022 року, містить нову правову норму для України – захист плоду людини після початку 22 тижня вагітності. Особлива частина містить дві нові статті «Спричинення смерті плоду людини» та «Необережне спричинення смерті плоду людини». Отож, вбачається тенденція захисту не тільки матері. Ці статті уточнюють, що початком життя не вважається запліднення, а 22 тиждень вагітності. Прихильниками даної позиції є багато вчених, які пов'язують межу початку життя з появою сформованої маси мозкових клітин, що робить плід життєздатним. З юридичної точки зору, початком життя людини є народження (формування) головного мозку, а саме: досягнення плодом 22 тижнів внутрішньоутробного розвитку. Також Ю.Ф. Іванов та О.І. Золотова [8].

Законодавство України йде таким шляхом, що надає плоду людини право на життя починаючи з 22 тижня вагітності. Проект нового кодексу дає визначення особливо тяжкої шкоди – це смерть людини та

загибель плоду людини. Дане формулювання КК має на меті збільшити міру покарання за злочини скоєних проти плода людини, а також надає більш конкретизоване визначення «початку життя», так як ставить життя людини і плода на одну лінію тяжкості.

Таким чином, питання визначення «початку життя» є досить дискусійним в кримінальному праві. Немає єдиного підходу щодо його визначення, який можна застосовувати для всіх країн. Наприклад, в країнах де аборт є заборонений, початком життя є злиття чоловічої та жіночої клітин. У нашому законодавстві відсутнє чітке визначення, яке б надало нам конкретну відповідь. Але, проаналізувавши думки вчених, проект нового кодексу та відповідні норми права, можемо стверджувати, що моментом початку життя людини є початок фізіологічних пологів матері після досягнення плодом 22 тижнів внутрішньоутробного розвитку.

Література:

1. Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2006 № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06> (дата звернення: 10.11.2022).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.11.2022).

3. Порошук С.Д., Онуфрієнко С.Д. Право людини на життя як об'єкт нормативно-правового регулювання: сучасний стан, проблеми в Україні. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 1998. Вип. 2. С. 3–18.

4. Порядок реєстрації живонароджених та мертвонароджених: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2006 № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0428-06> (дата звернення: 10.11.2022).

5. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2003 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 10.11.2022).

6. Рішення Європейського суду з прав людини від 08.06.2004. URL: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/j02_074_075. Pdf. (дата звернення: 10.11.2022).

7. Рішення Європейського суду з прав людини від 13.05.1980. URL: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/09_02.pdf. (дата звернення: 10.11.2022).

8. Фітьковський С.М. Початковий момент життя людини як показник, що впливає на кваліфікацію злочинного діяння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Вип. 24. Том 4. С. 68–71.

9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.11.2022).

НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-52>

ЩОДО УЧАСТІ ПОНЯТИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Гнатюк Андрій Юрійович

асистент кафедри кримінального права

та кримінально-правових дисциплін

Полтавський юридичний інститут

Національного університету імені Ярослава Мудрого

м. Полтава, Україна

Інститут понятого на території України має давню історію та є одним з механізмів дотримання прав та свобод громадян, щодо яких проводяться слідчі дії у кримінальному процесі стороною обвинувачення. Залучення цього учасника провадження у справі покликана виключити факти свавілля та грубого порушення законів стороною обвинувачення. На теперішній час є чимало проблем пов'язаних із залученням понятих у кримінальному провадженні, які потребують розв'язання. До них можна віднести такі: використання осіб, які є заінтересованими в результатах досудового розслідування; повідомлення неактуальних контактних даних про особу і подальша неможливість викликати для допиту в суді; залучення осіб, що притягуються до кримінальної відповідальності в іншому кримінальному провадженні, а отже є залежними від органу досудового розслідування та інші. Що стосується «заінтересованості» понятого можна зазначити наступне. Абзац 3 частини 7 статті 223 Кримінального процесуального кодексу України (далі-КПК) визначає, що понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження. Аналіз судової практики дає право стверджувати, що визначення того чи іншого понятого, як заінтересованого не має однакового тлумачення. Так, в одному випадку участь у різних кримінальних провадженнях одних і тих самих осіб, дехто їх називає «штатними понятими», є умовою визнання факту заінтересованості, в інших судових рішеннях не призімується зазначене. Було б доцільніше при залученні понятого роз'яснювати йому обставини досудового розслідування, ставити пряме питання про

можливу заінтересованість в його результатах, та відповідь про незацікавленість посвідчувати підписом у протоколі під роз'ясненням уповноваженою особою. Окреслені дії зможуть вберегти уповноважену особу від ситуації, коли в суді при допиті понятого в якості свідка, останній повідомить про свій зв'язок із потерпілою стороною або захистом. В такому разі сторона обвинувачення зможе наполягати на тому, що на момент залучення особи в органу досудового розслідування не було жодних відомостей про заінтересованість конкретної особи, і понятий сам повідомив до проведення слідчої дії, що він не підпадає під ці ознаки. Наступною проблемою є залучення осіб, які повідомляють неактуальні контактні дані про себе, і в подальшому не має можливості викликати та допитати таку особу в суді. На нашу думку можливо вийти із цієї ситуації шляхом доповнення КПК положеннями про занесення до протоколу відомостей не тільки про місце фактичного проживання, яке здебільшого здійснюється зі слів самого понятого та буває неактуальним на момент початку судового розгляду, а і місця прописки. Останню інформацію уповноважена службова особа повинна буде внести ознайомившись із паспортом громадянина. Щодо осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності у іншому кримінальному провадженні можемо вказати наступне. Однозначно отримані докази будуть недопустимими. Однак є проблема полягає у встановленні такого факту. Так, пропонуємо стороні захисту на стадії досудового розслідування подавати клопотання до сторони обвинувачення про отримання довідки про судимість «сумнівного» понятого, в якій відображається і дата повідомлення про підозру у провадженні, що триває.

Наприкінці 2021 року народні депутати запропонували оригінальний шлях подолання наявної проблематики, а саме виключення понятого з кримінального процесу. Відповідний законопроект № 6454-1 пропонує позбутися інституту понятих, замінивши їх необхідністю фіксування технічними засобами ходу проведення слідчої дії. В разі прийняття цього закону кримінально-процесуально законодавство зробить крок назад, оскільки і зараз непоодинокими є випадки порушення процедури проведення слідчих дій, здебільшого під час обшуку, коли поняті не є безпосередніми свідками віднаходження певних речей, які в подальшому вилучаються. Зловживання працівниками правоохоронних органів залишається невирішеною проблемою суспільства і виключивши понятих з процесу будемо мати більше таких фактів.

Після початку повномасштабного вторгнення країни-агресора у лютому та введення особливого режиму воєнного стану було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 року № 2201-IX,

яким внесено зміни в порядок проведення досудового розслідування, а саме в статтю 615 Кримінального процесуального кодексу України. Так, ст. 615 КПК визначено, що при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису. Отже, законодавець констатував, що розглядуваний інститут кримінального процесу є важливим для дотримання законності, а отже тільки особливі обставини у виді війни можуть бути підставою для незалучення понятих, і тільки з метою забезпечення їхнього життя чи здоров'я.

Що насамперед необхідно законодавчо врегулювати в питанні залучення понятих, так це визначити їх процесуальний статус шляхом надання визначення цього учасника кримінального провадження в КПК України, заборонити залучати до проведення слідчої дії осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності, а також зобов'язати уповноважену службу особу перевіряти на місці контактні дані понятого. Врегулювання окреслених проблем вдосконалить порядок проведення слідчих дій за участі понятих.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-53>

СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ВИКОРИСТАННЯ ДЕЯКИХ КРИМІНАЛІСТИЧНО-ДОВІДКОВИХ КОЛЕКЦІЙ

Кадук Світлана Володимирівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю

та кримінального права

Навчально-науковий Юридичний інститут

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

Сучасна судова експертиза зазвичай не може бути проведена, якщо початкові дані не будуть доповнені науковою інформацією, що міститься в різних джерелах: натурних колекціях зразків, науковій і

технічній літературі, схемах, каталогах, нормативно-технічній документації. Вирішення експертних завдань пов'язане з опрацюванням великого обсягу відомостей. Наявність необхідної інформації в арсеналі експертів-криміналістів та судових експертів багато в чому визначає успішний процес і завершення дослідження.

Довідково-допоміжні обліки системи криміналістичної реєстрації є засобом вирішення різноманітних експертних завдань, оскільки забезпечують накопичення, обробку, зберігання, пошук і раціональне використання допоміжних об'єктів та довідкової інформації щодо них [1].

У сучасних умовах широке розповсюдження в експертній практиці отримало дослідження підроблених грошей, виконаних на різних розмножувальних апаратах. Техніка виготовлення підроблених грошей, цінних паперів постійно вдосконалюється, використовуються всі види поліграфічного друку, поліпшується рецептура паперової маси, освоюється технологія нанесення водяних знаків. Ремісників-одинаків змінили групи фальшивомонетників, технічно добре оснащених і організованих.

Важливою умовою ведення цього виду колекції є систематизація інформації, що отримується під час досліджень підроблених грошових знаків. Це дозволяє вести облік обсягу підробок, що вилучаються встановлювати їх джерело походження, регіон виготовлення, зони збуту, об'єднувати кримінальні провадження.

Поява в обігу підроблених паперових грошей викликає необхідність здійснення заходів, спрямованих, з одного боку, на розшук і викривання фальшивомонетників а, з іншого, – на створення умов, що утруднюють збут підроблених грошових знаків. У цьому випадку необхідна кваліфікована допомога експерта-криміналіста, який, досліджуючи вилучені підроблені банкноти, може визначити найбільш характерні розпізнавальні ознаки.

Метою організації такої колекції є встановлення походження підроблених грошових банкнот, валюти іноземних держав за способом і технологією виготовлення, а також виявлення осіб, що займаються їх підробкою. Для цієї мети експерти готують науково-допоміжний матеріал – розшукові таблиці, довідники, у яких разом з інформацією про обставини виявлення фальшивих грошових банкнот вказуються найбільш характерні ознаки підробки. Обов'язково надається ілюстрація, що відображає зовнішній вигляд ознаки і її розташування на грошовій банкноті. Якщо в процесі криміналістичного дослідження підробленої грошової банкноти виявлені особливості, що дозволяють висловити припущення про особу-виготовлювача, вони обов'язково включаються в опис. Проте необхідно звертати увагу на те, щоб такі відомості не стали відомі особам, які виготовляють підроблені паперові гроші [2].

В останні десятиліття у зв'язку з технічним прогресом зростання потреби у своєчасній інформації призвело не тільки до значного розповсюдження засобів поліграфії, але й виготовлення з їх допомогою різних підроблених документів (дипломів, паспортів, посвідчень, бланків суворої звітності тощо.)

Об'єкти колекції підроблених документів, виготовлених поліграфічним (друкарським способом) розміщуються в трьох розділах: дипломи і бланки дипломів про закінчення вищих і середніх спеціальних навчальних закладів; посвідчення водія; інші документи. В середині кожного розділу окремі документи, відносно яких встановлено єдине джерело походження, об'єднані в самостійні групи. Таке розміщення об'єктів підвищує оперативність і якість перевірки документів, що знову надходять, або їх бланків.

Наявність в колекції оригіналів дозволяє проводити взаємне порівняльне дослідження цих, а також підроблених документів, що знову надходять, не тільки за поліграфічними ознаками, але і за складом паперу, а також за хімічним складом матеріалів, використаних злочинцями. Крім того, з'являється можливість узагальнювати характерні особливості, прийоми підробок і розробляти для оперативно-розшукових підрозділів рекомендації, спрямованні на запобігання і розкриття злочинів такого типу [3].

Для комплектування колекції з криміналістичного підрозділу, що проводив дослідження разом з підробленим документом, повинні бути направлені копії висновку, інформаційна картка, якісна фотокопія (фотознімки) як додатків, так і папок (обкладинок) документів і негатив документа. Суть названої колекції та її відмінність від фототек полягає в тому, що вона комплектується не тільки фотокопіями виявлених і досліджених документів, але і їх оригіналами, якщо однакові за способом виготовлення документи вилучені в декількох екземплярах.

У експертній фототеці враховуються: види підроблених документів, що виготовляються друкарськими способами, способи їх підробки джерело виготовлення підроблених документів (злочинні групи або окремі особи, які виготовляють підроблені бланки документів, друк, штампи); конкретні учасники злочину (організатори, виготовлювачі, ті, що збувають і особи, які користувалися підробленими документами); види підроблених документів, що виготовляються кожною злочинною групою або окремою особою; способи виготовлення документів, їх ідентифікаційні ознаки; місце і спосіб збуту підроблених документів кожною злочинною групою або окремою особою.

Використання колекції на практиці дає наступні прогнозовані результати: часто щодо підробленого документа (бланка), який поступає для перевірки, можна встановити аналогічні підробки, що раніше були виявлені на території різних областей, або дати вичерпну відповідь про

конкретного злочинця, якщо він був уже викритий. Такі відомості, безумовно, надають слідчим і оперативним працівникам значну допомогу в розкритті злочинів і розшуку злочинців [4].

Колекції знарядь зламу створюються для встановлення фактів використання одного і того ж об'єкта у вчиненні одного або декількох злочинів. Так, колекції слідів знарядь зламу дозволяють експертам з'ясувати: яким знаряддям міг бути залишений слід на місці події; чи не залишений цей слід знаряддям конкретного виду; чи не залишений слід знаряддям, яке раніше використовувалося для вчинення злочину.

Ефективність використання колекції слідів знарядь зламу залежить від належної організації слідчої та експертної роботи, починаючи з огляду місця події. Існують різноманітні способи фіксації й вилучення слідів знарядь зламу.

Для зручності роботи з об'єктами колекції важливе значення має їх розміщення. Всі сліди знарядь зламу, наявні в колекції, групуються залежно від механізму слідотворення, а також їх форм і розмірів. У колекцію додаються сліди, що вилучаються зі всіх злочинів, учинених із застосуванням знарядь зламу. Якщо злочин розкритий, але знаряддя зламу, які були використані під час його здійснення, не знайдені, то сліди, вилучені на місці події, також повинні бути надані в колекцію для проведення порівняльного дослідження з об'єктами, що містяться там, з метою можливого об'єднання слідів.

Для перевірки за колекцією надаються інструменти і інші можливі знаряддя зламу, що вилучаються в осіб, затриманих за вчинення крадіжок зі зломом. За результатами перевірки її ініціаторові надсилається письмове повідомлення. Якщо під час перевірки за колекцією наданого знаряддя зламу не можна зробити категоричного висновку про тотожність наданого знаряддя зламу та предмета колекції, але встановлений збіг за «загальними ознаками», а також за наявністю однотипних мікрочасток, то ініціаторові перевірки доцільно про це повідомити. Така відповідь може мати значення як джерело розшукової інформації.

Для обліку роботи з колекцією ведуться два журнали: у одному реєструються сліди знарядь зламу, вилучені під час огляду місць подій, а в іншому – знаряддя зламу, що надаються для перевірки за колекцією [6].

Слід сказати і про роль колекції холодної зброї в експертній практиці.

Для того, щоб вирішити, чи буде об'єкт предметом або засобом вчинення злочину, необхідно, перш за все, встановити належність його до холодної зброї (виду, різновиду) і можливість застосування за цільовим призначенням (справність). Ці питання вирішуються в рамках експертизи холодної зброї. Вивчення слідів з метою встановлення

об'єкта, що залишив їх, і визначення механізму (умов) утворення слідів є предметом трасологічної експертизи. У ході цих досліджень встановлюється лише об'єкт, чії властивості залишились у конкретному сліді. Предметом експертизи холодної зброї є фактичні дані (відомості) про належність об'єкта до холодної зброї, які досліджуються і встановлюються на основі спеціальних знань.

Об'єктами експертизи холодної зброї є предмети, що фігурують у кримінальній справі як речові докази, стосовно яких необхідно встановити, чи володіють вони сукупністю ознак холодної зброї (конкретного її різновиду, виду). У результаті аналізу, залежно від виявленої відсутності або наявності такої сукупності ознак об'єкти поділяються на предмети, що не є холодною зброєю, і предмети, що є холодною зброєю і належать до певного її різновиду.

Процес діагностичного дослідження холодної зброї полягає у вивченні окремих ознак об'єкта, оцінці сукупності встановлених ознак, зіставленні їх з типовою моделлю з метою остаточної характеристики й формулювання висновку про належність до холодної зброї.

За допомогою висновку аналогічно встановлюється різновид холодної зброї за умови збігу комплексу визначальних ознак об'єкта дослідження з комплексом ознак зразка (моделі) [5].

Різні види колекцій допомагають експертам вивчати різноманіття об'єкти, орієнтуватися у великій кількості інформації виробляти спостережливість, уміння правильно оцінювати ознаки і виокремлювати їх. Користуючись натурним фондом, криміналісти закріплюють отримані теоретичні знання.

Література:

1. Бірюков В.В. Доказове значення інформації, отриманої з криміналістичних та інших інформаційних систем. URL: <http://www.nbuu.gov.ua>.
2. Бірюков В.В. Сучасні інформаційні системи підрозділів експертно-криміналістичної служби МВС. URL: <http://www.nbuu.gov.ua>.
3. Бірюков В.В. Облікова інформація в розслідуванні. Загальна структура та класифікація інформаційних систем. URL: <http://www.nbuu.gov.ua>.
4. Волкова А.Е. Використання інформаційно-довідкових обліків при проведенні слідчих дій. URL: <http://www.nbuu.gov.ua>.
5. Довідково-допоміжні обліки. URL: <http://pravodom.com>.
6. Кравченко О.А. Актуальні питання сучасної діяльності експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ. URL: <http://www.nbuu.gov.ua>.

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРОЩЕНИХ СУДОВИХ ПРОЦЕДУР У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Мирошниченко Юрій Михайлович

*кандидат юридичних наук,
голова Іллічівського районного суду м. Маріуполя
Донецької області
м. Маріуполь, Україна*

Сучасним трендом кримінального судочинства є впровадження у процесуальні системи целерантних (спрощених і скорочених) процедур, які мають на меті оптимізацію часу, сил і засобів; наближення моменту покарання до часу вчинення злочину; примирення сторін [1].

У той час, коли така, що стала тепер реальністю, диференціація порядків кримінального провадження лише обговорювалася як можливий напрямок розвитку кримінального процесу, Р. С. Белкін передбачав, що внаслідок зміни процедури кримінального судочинства за окремими категоріями справ істотних змін зазнають і відповідні окремі криміналістичні методики. Вони повинні будуть спроститися й стати більш схожими на алгоритми, тобто програми дій, які виглядають більш жорсткими й однозначними у порівнянні зі звичайними окремими методиками, де такі алгоритми неминуче багатоваріантні та менш категоричні [2, с. 251].

Однак прискорення розгляду справи не повинно мати наслідком зниження його якості, що може призвести до порушення правила щодо справедливості судового розгляду та ухвалених судом рішень [3, с. 78]. Кримінальне провадження завжди має бути провадженням певної якості. Це абсолютно стосується звичайного провадження [4, с. 326]. Спрощення процедури розгляду кримінальних справ не знімає питання про відповідальність суду за ухвалення законного й обґрунтованого рішення, а воно, нагадаємо, може вважатися таким лише за умови відповідності наведених у ньому обставин об'єктивній істині [5]. Цей принцип кримінального судочинства залишається непорушним, попри відсутність прямої вказівки на нього в тексті закону та незважаючи на особливості окремих процесуальних форм.

Насправді «спрощені» судові порядки у певному сенсі ускладнили здійснення завдань кримінального провадження на стадії розгляду справи судом. Без перевірки обґрунтованості обвинувальної тези сукупністю

доказів досягнення суддею внутрішнього переконання щодо винуватості особи у вчиненні інкримінованого йому злочину стає проблематичним. Тому іншого шляху як розроблення засобів методико-криміналістичного забезпечення діяльності суду в таких видах проваджень не існує.

Так, наприклад, встановивши заборону затверджувати угоду за наявності обґрунтованих підстав вважати, що її укладення не було добровільним, або сторони насправді не примирилися (ст. 474 КПК України), законодавець, природно, не передбачив рекомендацій щодо того, яким чином суддя повинен переконатись у тому, що укладення угоди сторонами не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або обіцянок. Вказівка в законі на те, що для з'ясування добровільності укладення угоди суд має право витребувати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, а також викликати в судове засідання осіб та опитувати їх, часом вочевидь недостатньо для формування внутрішнього переконання судді щодо волевиявлення обвинуваченого або потерпілого.

До життя зазначених заходів суд, за текстом закону, може вдатися «у разі необхідності». Однак, залишаючи вирішення цього питання на розсуд суду, законодавець зі зрозумілих причин не наводить обставини, що можуть викликати таку необхідність. Схожа ситуація наявна при з'ясуванні думки учасників судового провадження щодо можливості судового дослідження за так званою скороченою процедурою (ч. 3 ст. 349 КПК України), яка передбачає обов'язок суду пересвідчитися, що ці особи правильно розуміють зміст обставин, які мають значення для кримінального провадження, та що немає сумнівів у добровільності їх позиції.

Інший приклад – спрощене провадження (ст. ст. 381, 382 КПК України), під час якого суд розглядає обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений не оспорує встановлені під час дізнання обставини і згоден з розглядом обвинувального акта. В такому випадку суд вивчає обвинувальний акт та додані до нього матеріали й ухвалює вирок.

Водночас законодавець передбачив право суду за необхідності призначити розгляд у судовому засіданні обвинувального акта та викликати для участі в ньому учасників кримінального провадження, проте не зазначив якими обставинами може бути викликана така необхідність, з яких джерел суд може отримати відомості про них, та за якими правилами вони мають бути досліджені. Цілком очевидно, що розв'язанню цієї проблеми повинна сприяти криміналістика й зокрема такий її підрозділ як судова методика.

Таким чином, забезпечення повного та всебічного дослідження фактичних обставин кримінального правопорушення, а отже значною мірою й правильного вирішення справи, залежить не тільки від неухильного дотримання судом вимог процесуального закону, але також і від доцільного, вмілого використання прийомів і методів, що розробляються криміналістикою. Положення кримінального процесу становлять правову основу побудови методики судового провадження, тоді як остання покликана розкрити особливості застосування інститутів і норм кримінального процесуального права та розробити криміналістичні алгоритми, що включають тактичні прийоми виявлення брехні, переліки видів, джерел і правил інтерпретації інформації значущої для вищеназваних та інших типових судових ситуацій, а також запропонувати засоби, що забезпечать встановлення істини у справі в якому б порядку вона не розглядалась.

Література:

1. Сливич І.І. Прискорені та спрощені провадження в кримінальному судочинстві України: визначення та доцільність застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Вип. 31. Том 3. С. 97-100.
2. Белкин Р.С. Курс криминалистики : учебное пособие для вузов : в 3 т. Т. 3. Москва, 2001. URL: http://www.law.vsu.ru/structure/criminalistics/books/belkin_crim3.pdf (дата звернення: 28.07.2020).
3. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес : навчальний посібник. Київ : Ваіте, 2014. 280 с.
4. Pavišić, B. (2013). Some Issues Concerning Summary Criminal Proceedings in European Criminal Law. *Simplified Forms of Procedure in Criminal Matters. Regional criminal procedure legislation and experiences in application* (313-329). I. Jovanović and M. Stanisavljević M. (Ed.). Belgrade: OSCE Mission to Serbia.
5. Мирошніченко Ю.М. Про об'єктивну істину і змагальність кримінального судочинства. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 11. С. 109-115.

СУДОВО-МЕДИЧНЕ ОТОТОЖНЕННЯ ОСОБИ

Мирошніченко Анжеліка

студентка III курсу

Кременчуцький національний університет

імені Михайла Остроградського

м. Кременчук, Україна

Даценко Людмила Євгенівна

старший викладач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук

Кременчуцький національний університет

імені Михайла Остроградського

м. Кременчук, Україна

Сучасні досягнення науки і техніки, які становлять зміст категорії спеціальних знань і активно використовуються у практиці розслідування злочинів, сприяють суттєвому розширенню спектра джерел доказової інформації у кримінальному провадженні. Актуальним залишається питання суті сучасної судової експертизи, у встановленні особистості певної людини за сукупністю біологічних ознак, притаманних виключно цій особі.

Різні аспекти застосування спеціальних знань у слідчій і судовій діяльності розглядали багато вчених-криміналістів, серед яких Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, В.Г. Гончаренко, Н.І. Клименко, В.К. Лисиченко, І.Я. Фрідман, В.Ю. Шепітько, та інші. Однак наука постійно розвивається, удосконалюються сфери людської діяльності, з'являються нові види кримінальних правопорушень, що потребує впровадження нових методів ідентифікації особи [1, с. 85].

Ідентифікація особи – визначення спеціальними методами тотожності суб'єкта конкретній особі за розпізнавальними ознаками та особливостями, що його характеризують. Ідентифікація особи застосовується в слідчій та судовій практиці для виявлення та викриття злочинця, під час розшуку осіб, щодо яких є підозра в скоєнні злочину тощо. Вона є необхідною у разі знайдення невпізнаних трупів, частин трупа, кісткових залишків тощо. Для виконання її використовують словесний портрет, «фоторобот», дані дактилоскопії (дерматогліфіки), антропометрії, фрагменти системи Бертільйона, особливі прикмети тощо.

Зокрема, досить розповсюдженим методом ідентифікації особи, є встановлення її за особливими прикметами, тобто за особи-

востями, що виокремлюються під час огляду трупа або живої особи, бувають у вигляді бородавок, ластовиння, пігментних плям, зони депігментації, жировиків, рубців, а також татуювань, пороків розвитку (дефекти носа, губ, щік, піднебіння, вух, пальців), інших фізичних вад (кукса та протез, викривлення хребта – кіфоз чи сколіоз), потоншення та вкорочення кінцівок, (клишоногість, плоскостопість), різних патологічних процесів (пухлин, виразок, свищів, грижі, екзем, набряків тощо). Серед особливих прикмет важливе місце займають татуювання. До функціональних особливих прикмет належать кульгавість, тик, заїкуватість, гаркавість, акцент, особливості тембру голосу, тремор тощо [2, www].

Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1073 затверджено Положення про Національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства, якою визначено, що це автоматизована система, створена в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, за допомогою якої забезпечується встановлення особи іноземця та особи без громадянства, які в'їжджають в Україну, виїжджають з України, здійснення контролю за додержанням ними правил перебування на території нашої держави.

З наукової точки зору, зокрема і з точки зору судової експертизи, біометричні технології в криміналістиці можуть використовуватися в таких областях:

- 1) в автоматизованих системах кримінальної реєстрації;
- 2) у біометричних документах, що використовуються для посвідчення особи (наприклад, біометричний паспорт);
- 3) при проведенні деяких видів судових експертиз (наприклад, судовофоноскопична експертиза, ДНК-аналіз);
- 4) в автоматизованих системах пошуку злочинців і терористів за геометрією обличчя.

Зручно те, що для одержання цифрового зображення особи людини придатна звичайна відеокамера або фотоапарат, які можуть бути встановлені в громадських місцях. Вищезазначене, свідчить про важливість та необхідність застосування біометричних технологій у судових експертизах, задля встановлення певних осіб, у тому числі осіб, причетних до скоєння правопорушень [3, с. 103-104].

Варто зазначити, що сьогоднішні можливості судової експертизи, дозволяють встановлювати особу за такою особливістю як її зуби. Зуби кожної людини мають невизначену кількість практично неповторних у своїй сукупності ознак, індивідуалізують особистість, у зв'язку з чим, зуби та зубні ряди розглядаються як носії ознак, які нерідко забезпечують можливість ототожнення особистості людини. У цьому відношенні

ідентифікаційні ознаки можна поділити на три групи: 1) анатомічні ознаки зубів; 2) аномалії зубів, зубних дуг та прикусу; 3) набуті ознаки.

Сліди пошкодження від зубів можуть бути залишені злочинцем на тілі жертви, потерпілим на тілі злочинця, чоловіком на своєму тілі (самопошкодження), злочинцем на продуктах харчування чи інших предметах. Залежно від механізму утворення сліди ушкодження поділяються на статичні, динамічні та сліди відділення (поділу).

Сліди пошкодження спочатку досліджують візуально, а потім уточнюють деталі за допомогою стереомікроскопа. Особливого значення при фіксації слідів укусу надають масштабному фотографуванню, що є практично єдиним методом фіксації слідів укусу на тілі живих осіб. Фотографування проводиться не тільки в прямому, але і в косопадаючому світлі, що дозволяє виявляти дрібні деталі рельєфу. Іноді наступне ушкодження можна зберегти шляхом перенесення його контура на прозору гнучку плівку, яку накладають на слід від зубів і обводять на ній контури пошкодження. Якщо наступне ушкодження має рельєф, тобто складається з ран, залишених окремими зубами, виготовлюють зліпки з полімерних матеріалів – силіконових паст та компаундів, не виключається застосування рідкого розчину гіпсу.

У ході експертизи трупа (поряд з фотографіями та зліпками) необхідно зберегти ділянку шкіри зі слідами пошкоджень. При підсиханні ділянки шкіри необхідно її змочити дистильованою водою, а для тривалого зберігання використовувати спиртово-оцтовий розчин О.М. Ратневського. Для порівняльного дослідження необхідне отримання експериментальних слідів об'єктів, що перевіряються, які можна отримати двома способами, або безпосередньо при укусі підозрюваного на м'яких масках (віск, пластилін, мило), або з моделей зубів, виготовлених з високою точністю з полімерних матеріалів та фіксованих на артикуляторі із встановленням відповідного прикуса.

При оцінці результатів порівняльного дослідження враховують загальні ознаки зубного ряду: ширину та розміри зубних дуг, частоту та правильність постановки зубів, наявність широких діастем, відсутніх зубів тощо і особисті ознаки – особливості окремих зубів, рельєф ріжучих країв, різні дефекти. Таким чином, для доказу того, що сліди ушкодження справді відповідають зубам людини, необхідно мати відбитки 3-4 зубів. В деяких випадках може виявитися достатнім відбиток 2-х зубів при умові, що він відображає кілька різних специфічних прикмет. Вважається, що для категоричного висновку необхідний збіг 6, 9 і навіть 12 особливостей, в залежності від їх виразності. У разі негативного висновку достатньо і меншої кількості порівняльних прикмет.

Отже, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що подальше удосконалення судово-експертної діяльності, та, разом з цим, впро-

вадження нових і покращення існуючих методів та засобів криміналістичного встановлення особистості людини, можливе лише за умов плідної співпраці законодавців, вчених, науковців, практиків, постійного обміну досвідом із зарубіжними колегами, поширення передового досвіду експертної практики.

Література:

1. Ольховенко С. І. Сучасний стан судової експертизи та можливості її використання у розслідуванні злочинів. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 1. С. 85-88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krviv_2015_1_14 (дата звернення: 25.11.2022)

2. Ототоження особи невідомої людини. URL: https://pidru4niki.com/89918/meditsina/ototozhnennya_osobi_nevidomoyi_lyudini (дата звернення 25.11.2022).

3. Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці : матеріали Міжнар. «круглого столу» (Харків, 25 листопада 2021 р.) / редкол.: В. Ю. Шепітько (голов. ред.), В. А. Журавель, В. М. Шевчук, Г. К. Авдєєва. Харків : Право, 2021. 366 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-56>

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ

Чуйко Євген Володимирович

*ад'юнкт кафедри кримінально-правових дисциплін
та судових експертиз*

*Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

В умовах реалій сьогодення, коли мільйони українців стали вимушеними переселенцями з-за агресії Російської Федерації, особливого значення набуває виконання державних соціальних програм, на які виділяються значні кошти з бюджету. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про державні цільові програми» № 1621-IV від 18 березня 2004 р. (з наступними змінами) соціальні програми спрямовані на підвищення рівня та якості життя уразливих верств суспільства – вирішення проблеми безробіття, посилення соціального захисту населення, поліп-

шення умов праці, розвиток охорони здоров'я та освіти [1]. В умовах ведення бойових дій на території багатьох областей України особливо небезпечними стають різного роду зловживання з коштами соціальних фондів, зокрема заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України). На цьому тлі великого значення набуває удосконалення методики розслідування таких злочинів, механізм вчинення яких є досить складним, що обумовлюється специфічними умовами реалізації тієї чи іншої соціальної програми.

Для реалізації соціальних програм на даний час функціонують Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування на випадок безробіття, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонд соціального страхування від нещасних випадків, Фонд захисту інвалідів. У зазначених державних фондах накопичуються значні грошові кошти, які формуються за рахунок відокремлення із державного бюджету окремих видатків або обов'язкових відрахувань (платежів). Використання коштів фондів повинно здійснюватися лише на цільові потреби, які передбачаються окремими нормативно-правовими актами, які для правоохоронців не є загальновідомими (особливо враховуючи їх змінюваність). Тому існує небезпека безкарного вчинення різного роду зловживань з такими коштами службовими особами фондів у змові з керівниками комерційних структур. Механізм таких зловживань, як правило, маскується формою зовні законних операцій. При цьому застосовується досить специфічний для тієї чи іншої сфери соціального захисту документообіг, характерний саме для реалізації тієї чи іншої соціальної програми.

Так, провідний спеціаліст відділу Держкомзему у Теофіпольському районі Хмельницької області ОСОБА_1, яка мала доступ до печатки установи, вчинила наступне. Зловживаючи службовим становищем вона, достовірно знаючи, що страхові випадки відсутні, на протязі кількох місяців складала фіктивні звіти про нараховані внески, перерахування та витрати, пов'язані із загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, привласнювала грошові кошти вказаного фонду на загальну суму понад 6000 грн. Підсудна ОСОБА_1 свою вину у заволодінні чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем та у службовому підробленні визнала повністю та показала, що їй потрібні були кошти на ремонт свого житлового будинку [2].

Потрібно зазначити, що виявлення і розслідування будь-яких економічних злочинів потребує вивчення слідчим нормативно-правових актів, які регулюють документообіг у тій чи іншій сфері економічної діяльності [3; 4, с. 166]. Зокрема, це стосується й економічних злочинів, які вчиняються у сфері виконання державних соціальних програм, що

пов'язано із певними труднощами збирання доказів, які обумовлені специфічною сферою правового регулювання виконання державних соціальних програм. Ця обставина вимагає їх висвітлення в методиках розслідування таких злочинів. Зокрема, наведений приклад показує, що при внесенні відомостей про злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань, які, як правило, надходять до органу досудового розслідування від державних контролюючих органів, слідчому потрібно ретельно вивчати нормативно-правові акти, що регулюють діяльність тих чи інших державних фондів, діяльність яких спрямована на виконання певних соціальних програм. Також потрібно отримувати відомості про особливості документообігу при реалізації тієї чи іншої соціальної програми, в кожному конкретному випадку, обов'язково вилучати функціональні обов'язки службових осіб щодо складання відповідних документів для здійснення соціальних виплат.

Література:

1. Про державні цільові програми: Закон України № 1621-IV від 18.03.2004. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 25, ст. 352. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15> (дата звернення 20.06.2022).

2. Справа 1-35/11. Вирок Теофіпольського районного суду Хмельницької області. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15067110> (дата звернення 25.05.2022).

3. Волобуєв А.Ф. Характеристика предмета розкрадання і умов вчинення злочинів у сфері підприємництва. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 2000. № 1(12). С. 168-171.

4. Степанюк Р.Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері : монографія. Харків : НікаНова, 2012. 382 с.

НАПРЯМ 9. СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА. МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-57>

ГЕНЕЗИС ПРИНЦИПІВ «*STARE DECISIS*», «*RATIO DECIDENDI*» ТА «*OBITER DICTUM*» ЯК ОСНОВ ДОКТРИНИ ПРЕЦЕДЕНТУ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Бондаренко Євгенія Ігорівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри публічного та міжнародного права

Навчально-науковий інститут «Юридичний інститут

«ДВНЗ «Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана»

м. Київ, Україна

У сучасній правовій науці у зв'язку із зближенням різних правових систем, актуалізується питання розвитку правового прецеденту як джерела права, оскільки з'ясування історичних аспектів набуття прецедентом рис повноцінного джерела права дозволить встановити його важливість і необхідність для правових систем, де він ще офіційно не визнається, хоча фактично використовується, як це, зокрема, відбувається в Україні.

Функціонування прецеденту як джерела права базується на принципі *stare decisis* (від латинського виразу «*stare decisis et not quetta movera*» – «дотримуватись того, що було вже вирішене, та не турбувати те, що спокійно»), який пов'язаний зі становленням і розвитком сукупності правил обов'язковості доктрини прецеденту, та був сформований безпосередньо в процесі діяльності судів, і є виразом визнання прецеденту як способу об'єктивації норм права з боку держави [1, с. 147]. Зміцнення цього принципу означає і закріплення прецеденту як формального джерела права.

Принцип *stare decisis*, який історично склався в умовах англосаксонської правової сім'ї, набуває нового наповнення щодо держав «цивільного права» (континентального права) і пристосовується до вимог сучасного права. Цього принципу, який спочатку передбачав обов'язковість прийняття подальших рішень за зразком попередніх (жорстке дотримання прецедентних норм), нині дотримуються не так суворо навіть в країнах «загального права».

Слід зазначити, що не все рішення по спірному питанню є прецедентом, а лише певна частина його структури. Шотландський вчений Н. Маккормік писав, що «без теоретичного розуміння прецеденту і таких ключових концепцій, як *ratio decidendi*, неможливо фактично реалізувати жодну правову доктрину прецеденту» [2]. Зрозуміти суддівське право означає зрозуміти, яким чином відбувається перетворення конкретного рішення окремого судді для конкретної справи в конструкцію загальної норми, що стосується всіх людей.

Суди в скандинавських країнах формально не зв'язані ні своїми рішеннями, ні рішеннями судів вищої ланки. Проте, суди перших інстанцій практично у всіх випадках керуються рішеннями судів вищих інстанцій по конкретних аналогічних справах. У Норвегії незв'язаність Верховного Суду попередніми рішеннями впливає з § 1 Закону про Верховний Суд від 25 червня 1926 року, яким встановлено, що у випадку коли два або більше судді бажають відступити від попереднього рішення, питання може бути передано на пленарне засідання Суду на вимогу будь-якого з його членів. Для «підлеглих» же судів рішення Верховного Суду на практиці є визначальними [3, с. 127]

У конструкції «англосаксонського» прецеденту виокремлюється особливий елемент *ratio decidendi* (сутність, мотиви рішення, правова позиція суду або іншого уповноваженого на прийняття рішень органу), який розуміється як правоположення, що застосовується до правових питань, які виникають у зв'язку з установленими судом фактами, на яких засновано рішення. *Ratio decidendi* можна розглядати як «... будь-яку норму права, яка прямо чи опосередковано тлумачиться та використовується суддею як необхідний крок для прийняття рішення, включаючи хід його міркувань або обов'язкову частину його вказівки присяжним» [2, с. 88], або як точку зору, якої мають дотримуватися юристи-практики в їх повсякденній роботі; зобов'язуюче твердження, сформульоване при розгляді справи певного правового питання. Саме у вигляді *ratio decidendi* прецедентна правова норма отримує своє оформлення, вираження зовні.

Необов'язкову частину рішення в англійській юриспруденції прийнято називати *obiter dictum* («супутньо зазначене»), основним завданням якої є формулювання додаткових доказів для обґрунтування правильності винесеного рішення, пояснення суті правової позиції.

У цьому контексті Р. Уолкер зазначає, що коли Палата лордів встановлює певну норму і прямо відкидає рішення, що суперечать цій нормі, то положення, що було викладене, буде вважатися обов'язковим, навіть якщо воно не становить підстави рішення. Тобто фактично в деяких випадках відмінність між *ratio decidendi* і *obiter dictum* практично стирається, точніше *obiter dictum* може мати те саме значення, що і прецедент з переконливою силою [3, с. 161].

Відмінності між обов'язковою (яка утворює «тіло» прецеденту) і необов'язковою частинами рішення досить розмиті і викликають масу думок як у науці, так і на практиці. Підстави для їх розмежування часто тлумачаться залежно від вигоди зацікавленої в результаті справи особи, тому було б бажано встановити для уповноважених органів такі правила підготовки текстів рішень, які б допомогли вирішити проблему ідентифікації суті правової позиції, що становить основу прецеденту і вносить новизну в регулювання правових відносин [4, с. 49].

Цікавою є практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо застосування принципу *stare decisis*, український вчений С. Шевчук, досліджуючи це питання зазначає, що ЄСПЛ ніколи безпосередньо не посилається на доктрину *stare decisis*, але формула, яку він використовує, а саме «відповідно до незмінної судової практики» або «відповідно до усталеного прецедентного права», як і посилення та цитування попередніх судових рішень, підтверджує фактичне наслідування подібної доктрини в його практиці [5, с. 124].

ЄСПЛ своїми рішеннями фактично створює правові прецеденти, які визнають джерелом права європейські країни, що належать у тому числі і до романо-германської правової сім'ї. Попри те, що загально визнаним серед науковців у галузі порівняльного правознавства є факт, що відмінною рисою континентального права (до системи якого відноситься й Україна) є особливе значення закону в системі джерел права [6, с. 8], правові прецеденти ЄСПЛ, після приєднання держави до Європейської конвенції з прав людини, отримують юридичну силу джерела права.

Крім того, особливості застосування принципу *stare decisis* можна знайти у практиці не тільки тих судів, що належать до різних правових систем, а навіть і в межах окремої, як от відмінності прецедентного права США та Англії. Однак, досліджуючи доктрину прецеденту, можна виокремити і загальні характерні риси, властиві як «англосаксонському», так і «континентальному» правовому прецеденту, що дозволяють зараховувати їх до одного й того самого виду правових явищ.

Прецедент створюється вищими інстанціями в ієрархії судів або органів виконавчої влади, з чого випливає, що з метою впорядкування правозастосовчої практики та забезпечення поваги авторитету й професіоналізму вищестоящих органів, слід дотримуватися принципу обов'язковості прийняття подальших рішень згідно виробленим правозастосовчою практикою найбільш прийнятним зразкам [7, с. 90].

Підсумовуючи зазначимо, що доктрина правового прецеденту ґрунтується на принципі *stare decisis*, реалізація якого заснована на визначенні *ratio decidendi i obiter dictum* кожного конкретного прецеденту.

Норма права міститься не в усьому тексті рішення, а лише в тій його частині, яка включає мотиви ухвалення рішення і правову позицію органу, уповноваженого на створення прецеденту (за аналогією з *ratio decidendi* «англо-американського» прецеденту). Інформація про тексти, які містять прецедентні норми, повинна бути загальнодоступною, публікуватись у відповідних засобах масової інформації.

Український вчений В. Лемак В. наголошує, що «теорія права не перебуває у «вакуумі» і важливим фактором для її розвитку є не лише вплив на неї інших правових наук, а й також вплив юридичної практики (передовсім, судової практики). Досвід США, Німеччини чи інших держав, заснованих на верховенстві права підтверджує важливість цього. Наявність розвиненої і цілісної судової практики (особливо на рівні конституційних і вищих судів) збагачує теоретичну юриспруденцію» [8, с. 41]. Саме тому, розвиток правового прецеденту як джерела права у країнах Європи, зокрема тих що відносяться до романо-германської правової сім'ї, не тільки підвищить культуру обґрунтування судових рішень, а також на практиці виступатиме ефективним соціальним регулятором.

Література:

1. Шевчук С.В. Прецедентне право Європейського Суду з прав людини та доктрина *stare decisis*. *Право України*. 2010. № 10. С. 147–157.
2. Cross R. Precedent in English Law. Clarendon Press. 1991. 256 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=LbZGAgAAQBAJ&hl=ru>.
3. Walker R.J. The English legal system. London : Butterworth, 1970. 536 p.
4. Derham D. P. Precedent and the Decision of Particular Questions. *The Law Quarterly Review*. Vol. 79. January 1963. P. 49.
5. Шевчук С. Узгодженість практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 4-5. С. 122–130.
6. Bondarenko Y. Legal precedent as a source of law in European countries. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 1. С. 6–12.
7. Міхайліна Т. Аспекти співвідношення правового прецеденту та судової практики у контексті правосвідомості. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 45. С. 88–96.
8. Загальна теорія права: між зміною парадигми і пошуком структури. *Публічне право*. 2017. № 3. С. 40–48.

**ОЦІНКА ВПЛИВУ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ
ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Качурінер Вікторія Львівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

Право Європейського Союзу спрямоване насамперед на вирішення проблеми впливу шкідливих речовин. Спочатку мотивом правотворчості було приведення у відповідність відмінностей між державами-членами стосовно внутрішнього ринку. Поступово в праві ЄС позначилися і справжні цілі охорони навколишнього середовища. На політичній арені це відбивалося у вигляді вимог проведення інтегрованої політики.

Процес визначення, прогнозування та оцінка проектів щодо їх впливу на навколишнє середовище визначається за допомогою такого інструменту як оцінка впливу на навколишнє середовище (ОВНС).

ОВНС є унікальним інструментом в тому, що вимагає від суб'єктів, що приймають рішення, враховувати екологічні цінності при прийнятті цих рішень і обґрунтовувати їх в світлі детальних екологічних досліджень та громадського обговорення потенційних впливів на навколишнє середовище. П. Модак визначає оцінку впливу на навколишнє середовище, в широкому сенсі, як оцінку (прогнозування) наслідків поточної або передбачуваної дії [1, р. 12-14]. Оцінка екологічних наслідків впровадження планів та програм проводиться з метою сприяння включенню екологічних аспектів на етапах розробки таких планів та програм.

Оцінка впливу на навколишнє середовище спрямована на виявлення й прогнозування очікуваного впливу на навколишнє середовище, здоров'я та добробут людей із боку господарської та іншої діяльності. Методологія ОВНС дістала своє визнання майже в усіх розвинених країнах. Прийнята 25 років назад Директива 85/337 ОВНС повинна була, використовуючи накопичений досвід, внести зміни до законодавства та політики Європейського Союзу, а також у прецедентне право Європейського Суду. Відповідно до неї, як констатує В. Я. Шевчук, для країн-членів ЄС обов'язковим є проведення ОВНС до видачі дозволу на здійснення всіх великих проектів, що можуть спричинити негативний вплив на навколишнє середовище [2]. Директива була спрямована

на захист навколишнього середовища і якості життя, шляхом забезпечення наближення національного законодавства до законодавства ЄС з урахуванням оцінки екологічного впливу державних і приватних проєктів. Вона є ключовим інструментом інтеграції екологічних питань, які охоплюють широкий спектр проєктів та має за мету зробити їх екологічно стійкими. Директива гармонізує принципи ОВНС шляхом запровадження мінімальних вимог, зокрема щодо типу об'єктів, які повинні бути предметом оцінки, основні обов'язки розробників, зміст оцінки та участі компетентних органів і громадськості.

В процесі подальшого удосконалення оцінки впливу на навколишнє середовище була прийнята нова Директива (2014/52/ЄС) [3, р. 1-18], яка вступила в силу 15 травня 2014 року. По-перше, вона знижує адміністративне навантаження. По-друге, підвищує рівень охорони навколишнього середовища, з метою прийняття бізнес-рішень на державних і приватних підприємствах, які є найбільш передбачуваними і стійкими в довгостроковій перспективі. Основними змінами є наступні: тепер держави мають мандат для спрощення різних процедур екологічної оцінки; рішення повинні бути належним чином мотивовані, з урахуванням оновлених критеріїв відбору; звіти ОВНС повинні бути зроблені більш зрозумілими для громадськості, особливо щодо оцінки поточного стану навколишнього середовища та висловлення альтернативних пропозицій в порушених питаннях; якість і зміст доповідей будуть покращені; компетентні органи також повинні довести свою об'єктивність, щоб уникнути конфлікту інтересів.

Директива 2001/42/ЄС застосовується до широкого кола державних планів і програм, але не має відношення до політики [4, р. 32]. Стратегічна екологічна оцінка (СЕО) є обов'язковою для планів/програм, які: готуються для сільського господарства, лісівництва, рибальства, енергетики, промисловості, транспорту, відходів/управління водними ресурсами, телекомунікацій, туризму, міського та сільського планування або землекористування і, які визначають основу для майбутнього розвитку за згодою проєктів, перерахованих у директиві ОВНС. Процедури СЕО зводяться до підготовки екологічної доповіді, в якій визначається ймовірний істотний вплив на навколишнє середовище і можливі альтернативи запропонованого плану або програми. Громадськість і природоохоронні органи отримують інформацію та консультації за проєктом плану або програми і готують екологічні доповіді. Мета цього інструменту здійснювати моніторинг істотних екологічних наслідків щодо реалізації планів/програм з метою виявлення непередбачених негативних наслідків і вжити відповідних заходів по виправленню положення. Україна в процесі адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу щодо порядку здійснення

стратегічної екологічної оцінки (відповідно до підходу, який закріплено у Директиві 2001/42/ЄС) ухвалила Закону «Про стратегічну екологічну оцінку», в якій зараз вносяться відповідні зміни та уточнення.

Вплив на навколишнє середовище повинен бути врахований на більш ранніх стадіях у всіх технічних плануваннях та процесах прийняття рішень – цьому сприяє також Директива № 2011/92/ЄС про оцінку впливу окремих державних і приватних проектів на навколишнє середовище [5, р. 1-21], яка була уточнена Директивою № 2014/52/ЄС. Держави-члени можуть встановлювати більш жорсткі правила щодо захисту навколишнього середовища, ніж передбачено на рівні Європейського Союзу. Крім того, це необхідно для досягнення цілей ЄС у сфері охорони навколишнього середовища і поліпшення якості життя. Однак, заходи, які проводяться в ЄС на даний час, недостатні для усунення корінних причин нестійкого споживання, оскільки спрямовані в основному на пом'якшення його наслідків, а участь у них здебільшого носить добровільний характер.

У межах міжнародних зобов'язань та з метою імплементації у національне законодавство положень Директив 2003/4/ЄС та 2011/92/ЄС, Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», який встановлює правові та організаційні засади здійснення оцінки впливу на довкілля, яка спрямована на попередження та запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів у процесі прийняття рішень про здійснення господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів. Це значний крок у реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Література:

1. Modak P., Biswas A.K. Introduction to EIA, What is EIA in: Conducting Environmental Impact Assessment for Developing Countries. Tokyo-New York-Paris : United Nations University Press, 1999. P. 12-14.

2. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Білявський Г.О. Екологічне управління : підручник. К. : Либідь, 2004. URL : http://pidruchniki.com/14860110/ekologiya/otsinka_vplivu_navkolishnye_seredovishe (дата звернення: 15.11.2022 р.)

3. Directive 2014/52/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment Text with EEA relevance. *Official Journal of EU*. 2014. L 124. P. 1-18.

4. Directive 2001/42/EC of the European Parliament and of the Council of 27 June 2001 on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment. *Official Journal of EU*. 2001. L 197. P. 30-37.

5. Directive 2011/92/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment. *Official Journal of EU*. 2012. L 26. P. 1-21.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-59>

ПРИТЯГНЕННЯ РОСІЇ ДО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВУ АГРЕСІЮ ТА ПОРУШЕННЯ ІНШИХ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Лашко Євгеній Євгенович

кандидат технічних наук,

фахівець науково-дослідної частини

Кременчуцький національний університет

імені Михайла Остроградського

м. Кременчук, Україна

Якщо йдеться про значення терміну «цивілізація», то, серед іншого, найголовнішим є життя за певними суспільними правилами та державними законами, що також дозволяє говорити і про Міжнародне право. Право, яке має забезпечувати справедливість і рівність, зокрема обороняти слабкішого перед сильнішим. Споконвіку існували різні угоди, за допомогою яких розвивалися взаємовідносини як між окремими людьми, так і державами, а то й цілими блоками держав. Ці угоди базуються на прийнятих законах, що визнані всіма країнами як Міжнародне право. Шлях до права, до законності не був легким, адже віками панувало тільки право сильного. Європейська цивілізація є джерелом сучасного уявлення про безумовне верховенство права у всіх сферах суспільного життя та державного управління. Україна, хоча й часто не маючи власної державності, завжди залишалась частиною європейської цивілізації, гостро відмінної російській деспотії [1, с. 49].

Збройна агресія Росії проти України на стадії широкомасштабного військового вторгнення супроводжується масовими та значними порушеннями міжнародного права, тому необхідність притягнення держави-агресора, а також окремих її громадян до відповідальності за вчинення цих правопорушень, є очевидною вимогою всього україн-

ського суспільства. Водночас, на цьому довгому шляху є деякі проблеми правового характеру. Ще з 2014 року Україною вживаються практично всі можливі заходи для притягнення Росії до відповідальності в умовах дуже обмеженої юрисдикції міжнародних судових інституцій, тобто, існуючі міжнародно-правові механізми тільки фрагментарно, у рамках конкретних конвенцій, можуть дати правову оцінку діям держави-агресора. Однак, значний масштаб нових правопорушень вказує на необхідність термінового досягнення принципово нових міжнародних домовленостей і, відповідно, створення нових інституцій, які зможуть заповнити існуючі юрисдикційні проблеми. Це дозволить забезпечити принцип невідворотності покарання, а також забезпечити Україні належну сатисфакцію за вчинені проти неї та її громадян правопорушення.

За напрямком роботи з притягнення Росії до міжнародно-правової відповідальності варто виокремити такі основні цілі:

- створення Спеціального трибуналу для притягнення до відповідальності за вчинення такого злочину як агресія;

- створення національного та міжнародного дієвих механізмів конфіскації майна Росії, її громадян або інших осіб, які приймають участь у збройній агресії Росії проти України чи іншим чином підтримують її, задля повної компенсації завданої Україні шкоди.

Масштаб і характер правопорушень, які вчиняються збройними силами Росії під час широкомасштабного військового вторгнення, є викликом не тільки для системи національного, а й міжнародного кримінального правосуддя. Внаслідок звернення понад 40 країн і на підставі заяви про ad hoc визнання юрисдикції, Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду (МКС) розпочав безпрецедентне за кількісним залученням персоналу розслідування. Однак, МКС не має юрисдикції притягувати до відповідальності за вчинення злочину агресії громадян держав, які не є учасниками Римського статуту, але саме вчинення цього злочину з боку найвищого політичного та військового керівництва Росії варто розглядати як найголовнішу причину подальшого вчинення воєнних й інших міжнародних злочинів збройними силами Росії на території України щодо яких МКС усе ж має юрисдикцію. Отже, існує нагальна необхідність створення принципово нового міжнародного кримінального механізму притягнення до відповідальності за вчинення злочину агресії проти України, що дозволить швидко й ефективно притягнути визначене коло осіб до відповідальності за злочин агресії.

Водночас, порушення законів і звичаїв війни з боку Росії супроводжується також масовим руйнуванням цивільної інфраструктури [2], блокадою морських портів України, що завдає державі величезних економічних збитків. У відповідь на такі дії, багато країн запровадили проти Росії санкції, які, серед іншого, передбачають блокування

російських державних і приватних активів на територіях цих держав. Задля хоча би часткової початкової компенсації шкоди, завданої Україні, існує першочергова потреба досягнення принципово нових міжнародних домовленостей про конфіскацію цих активів і їхню подальшу передачу Україні. Отримані таким шляхом кошти можуть бути використані на етапі відновлення країни.

Очікуємо, що реалізація поставлених цілей матиме фундаментальні та різнобічні наслідки. Притягнення Росії до відповідальності за допомогою інструментів міжнародного права є вимогою українців, тому винесення судових рішень на користь України, міжнародне засудження дій найвищого політичного та військового керівництва Росії може дещо задовольнити суспільну потребу у справедливості.

У контексті міжнародних відносин, досягнення цілей матиме далекосяжні та різнобічні наслідки. В залежності від конкретних формулювань судових рішень, юридичні перемоги можуть забезпечити прихильність до української позиції тих держав, які зазвичай займають нейтральну позицію, можуть стати підставою для формування законних вимог про компенсацію за завдані правопорушення, можуть остаточно нівелювати будь-які претензії Росії на частини окупованої території України тощо.

Досягнення цілей у рамках існуючих механізмів має надовго закріпити за Росією репутацію свідомого порушника міжнародного права, що може мати негативний вплив як у публічній, так і приватній сферах, зокрема багато міжнародних компаній відмовляються працювати з такими країнами як Північна Корея, Іран, Еритрея тощо. Росія має закріпитись у цьому переліку.

Незважаючи на те, що безпосередній мандат майбутнього Спеціального трибуналу для покарання злочину агресії проти України ще перебуває тільки на стадії обговорення, цей механізм уже розглядається як певний аналог Нюрнберзького трибуналу для засудження чинного кремлівського режиму [3]. У віддаленій перспективі, Спеціальний трибунал може дати підґрунтя для депутатизації Росії й утворення на східних кордонах України демократичного та неагресивного сусіда.

Утворення багаторівневого механізму компенсацій Україні за рахунок конфіскованих у третіх країнах активів Росії, її громадян або інших осіб, які приймають участь у збройній агресії Росії проти України чи іншим шляхом підтримують її, не тільки полегшить повоєнне відновлення України, але і сприятиме консолідації держав-партнерів навколо України, розбудові міцної довіри між Україною та державами-партнерами.

На сьогодні серед ключових викликів окреслимо такі:

- створення та діяльність міжнародних судових інституцій потребує часу та фінансів;

– легітимність таких органів не може бути підкріплена на найвищому міжнародному рівні, зокрема, Радою Безпеки ООН, з огляду на наявність права вето у Росії;

– конфіскація та передача майна держави-агресора та пов'язаних з нею осіб на користь України потребуватиме особливого підходу практично у кожній юрисдикції, тому деяким країнам треба приймати нові закони.

Підсумовуючи, зазначимо, що у результаті можна досягти притягнення Росії до міжнародно-правової відповідальності за рахунок таких дій:

– узгодження текстів багатостороннього міжнародного договору про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України та його регламенту; набуття ним чинності; фактичний початок роботи Спеціального трибуналу *in absentia*;

– створення міжнародного компенсаційного механізму на основі багатостороннього договору між ключовими державами-партнерами та впровадження у законодавство механізму здійснення конфіскації активів Росії, росіян або інших визначених категорій осіб з метою перенаправлення їх на компенсацію збитків, завданих Україні.

– розроблення та затвердження урядового плану на виконання Концепції у сфері захисту та відновлення прав людини й основоположних свобод в умовах подолання наслідків збройного конфлікту на території України, спричиненого збройною агресією Росії.

Ці рекомендації однозначно не є вичерпними, але універсальними, тому можуть бути першим кроком світової спільноти на шляху до відновлення (чи то пак створення) ефективної системи міжнародного права, відносин і безпеки!

Література:

1. Васечко, Л. О., Лашко, Є. Є. (2022). Історико-правові студії російської пропаганди на прикладі статті «Про історичну єдність росіян та українців». *Scientific principles of knowledge development in the field of modern jurisprudence in the light of military aggression by the RF : Collective monograph. Institute of professional development. Bratislava, Slovakia*, pp. 40–67.

2. *Civilian Harm in Ukraine*. Amsterdam, 2022. URL: <https://ukraine.bellingcat.com> (дата звернення: 25.11.2022).

3. Gordon Brown and John Major back Nuremberg-style tribunal for Putin. London. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2022/mar/19/gordon-brown-john-major-back-nuremberg-style-tribunal-vladimir-putin> (дата звернення: 25.11.2022).

ГРОМАДСЬКА РАДА ДОБРОЧЕСНОСТІ ЯК КОРУПЦІЙНИЙ ЗАПОБІЖНИК У СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Ребриш Анна Сергіївна

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінального процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

Участь громадськості у формуванні органів державної влади, за загальним правилом, в Україні здійснюється у двох формах. Перша форма передбачає безпосередню участь, за якої громадськість має право висувати власні кандидатури для участі в конкурсі на зайняття вакантної посади в органі державної влади України або представники громадськості входять до складу конкурсної комісії, яка займається відбором кандидатів на зайняття вакантної посади в органі державної влади України. Друга форма передбачає опосередковану участь, за якої громадськість має право бути лише присутньою під час здійснення відбору на зайняття вакантної посади в органі державної влади України, а також висвітлювати через засоби масової інформації цю процедуру.

Головною метою залучення громадськості до процесу формування органів державної влади в Україні є зменшення корупційних ризиків на етапі відбору та призначення посадових осіб, а також підвищення відкритості та прозорості державної кадрової політики.

Чинне законодавство України передбачає, що громадськість має право брати безпосередню або опосередковану участь у формуванні низки органів державної влади. До їх числа слід віднести: 1) органи державної влади на посади державних службовців; 2) Національне агентство з питань запобігання корупції; 3) Національну поліцію України; 4) органів прокуратури та 5) органи судової влади [1, с. 12].

Так, 2 червня 2016 року Верховна Рада України прийняла новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів», який закріпив велику кількість нових підходів до формування професійного складу суду. Одним із нововведень стало утворення Громадської ради доброчесності, яка, відповідно до ст. 87 вказаного Закону має сприяти Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на цю посаду) критеріям професійної етики й доброчесності з метою кваліфікаційного оцінювання [2].

Як стверджує Картух О. Я., нестандартність та революційність рішення щодо запровадження нового органу в судовій системі України,

полягає в тому, що аналогів такого громадського органу контролю за судовою системою немає в жодній державі світу. Ця абсолютно унікальна інституція є новою як для України так і для країн Європи чим створює багато правових дискусій [3, с. 79].

Незважаючи на загальну позитивну оцінку впровадження діяльності Громадської ради доброчесності у конкурсний відбір суддів, все ж існує ряд недоліків на які варто звернути увагу. Справа в тому, що ці зауваження лунають від теоретиків і практиків вже протягом 6 років, але так і не набули відображення в законодавстві.

Так категорія «доброчесність» в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» відсутня; антикорупційні закони не надають тлумачення цього терміну, що є суттєвою прогалиною українського законодавства. А також провокує логічне питання, так що ж саме є предметом перевірок Громадської ради доброчесності, які саме існують критерії доброчесності. Вважаємо, що такий підхід законодавця є непрофесійним та існує необхідність закріпити на нормативному рівні визначення терміну «доброчесність», щоб не допускати неоднакового тлумачення.

Проаналізувавши зміст Закону України «Про судоустрій і статус суддів», робимо висновок, що законодавець ототожнює недоброчесність зі здійсненням суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи як судді, так і членів його сім'ї, зі встановленням невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам і неспітвдженням суддею законності джерела походження майна. Вважаємо, що такий підхід можливий лише для визначення поняття «декларація доброчесності судді», адже, спираючись на вищевикладене, можна стверджувати, що сама категорія «доброчесність» набагато ширша, ніж вона мається на увазі в нормативно правовому акті.

Припхан І.І., звертаючись до етимології та значення термінів «доброчесність» та «професійна етика», які стоять поряд із компетентністю та є критеріями кваліфікаційного оцінювання суддів, зауважує, що вони, м'яко кажучи, є не зовсім юридичними й важко піддаються оцінюванню відповідно до об'єктивних критеріїв. Якщо з професійною етикою справа виглядає дещо простіше, оскільки цей критерій використовується як елемент професійної характеристики більшості посадових осіб, що мають доступ до державної служби, в тому числі, не тільки в Україні, то доброчесність, хоча й не є поняттям новим, тільки після започаткування конституційної судової реформи в 2016 р., одержала легальне нормативне закріплення в українському законодавстві [4, с. 126].

Глуценко С.В., в свою чергу, зазначає, що доброчесність – це морально-етичний фундамент діяльності судді, який визначає межу і спосіб його поведінки, яка має ґрунтуватися на принципах добровідносин із громадянами, суспільством та державою, а також

чесності у способі життя, виконанні професійних обов'язків та розпорядженні матеріальними ресурсами [5, с. 78].

Загалом, морально-етичне поняття доброчесності складається з двох окремих слів – «добро» та «чесність». Це добро діяльне, що характеризується через володіння чеснотами, здатність гідно долати випробування. Поняття доброчесності охоплює не тільки чесність перед іншими людьми, а й чесність перед самим собою. Доброчесність найчастіше тлумачиться як необхідна морально-етична складова діяльності судді, яка визначає межі його поведінки та характер дій, що базуються на принципах добросовісного та високопрофесійного ставлення до виконання своїх службових обов'язків й чесності у способі свого приватного позаслужбового життя. Картух О. Я. виділяє такі критерії доброчесності: дотримання прав і свобод людини і громадянина, не допущення зловживання службовим становищем, аполітичність, не причетність до корупції, належне виконання службових обов'язків, забезпечення права на справедливий та неупереджений суд, дотримання принципу гласності судового процесу, що нині є актуальною проблемою та одним з багатьох принципів які порушуються [3, с. 80-81].

Крім цього, у науковій літературі доброчесністю йменується результат виявлення загальних ознак стійкої позитивної морально-етичної характеристики особистості чи організованої групи людей під час виконання ними певної соціальної функції. На підставі цього вважаємо, що до професійної доброчесності представника судової системи повинно бути інтегровано 2 складники – доброчесність діяльності професійної групи й індивідуальна доброчесність окремого індивіда. Доброчесність же суддів характеризує тип моральних відносин, який ця професійна група утворює в суспільних відносинах. Як зазначають деякі науковці [6, с. 232], основною детермінантою доброчесності професійної групи є філософське тлумачення соціальної природи певної діяльності, яке визначає її культурно-гуманістичне призначення – місію в соціумі.

При детальному вивченні змісту чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де йдеться про перевірку осіб на доброчесність, виявляємо декілька потенційних корупційних практик. По-перше, у ст. 38 йдеться, що суддею Верховного Суду можуть стати також адвокати й науковці. Однак тільки судді мають найвищий коефіцієнт публічності, що передбачає наявність інформації (в тому числі негативної), яка впливає зі специфіки відправлення правосуддя й того, що за наслідками вирішення спору одна сторона, як правило, залишається невдоволеною. При цьому серед окреслених критеріїв оцінювання більшість стосується саме професійної діяльності. Тому перевірка кандидатів із середовища адвокатів і науковців відбувається

в більш сприятливій для них атмосфері, що серед іншого пов'язується з браком (або неповнотою) негативної інформації про них.

Також, у ст. 87 Закону наводиться перелік осіб, які можуть стати членами Громадської ради доброчесності. Одночасно увага акцентується на тому, що ці особи мають бути визнаними фахівцями в царині своєї професійної діяльності, мати високу репутацію й відповідати критеріям політичної нейтральності й доброчесності. При цьому залишено поза увагою порядок перевірки таких осіб на відповідність цим критеріям та визначення останніх. Наприклад, як розуміти політичну нейтральність? (Це питання, до речі, порушувалося під час обговорення проекту Закону «Про Вищу раду правосуддя».) Адже неприналежність до жодної з політичної партії та організації ще не означає нейтральність. Так само не розкрито змісту такого поняття, як «визнаність фахівця», адже воно вважається суто оціночним судженням і не має відповідної правозастосовної практики.

З огляду на вищевикладене можна зробити висновок, що створення Громадської ради доброчесності є беззаперечним плюсом та впровадженням демократичних засад в процедуру добору суддівських кадрів, проте залишається необхідність законодавчого визначення терміну «доброчесність» для недопущення неоднакового застосування, а також конкретизація вимог до членів Ради.

Література:

1. Нестерович В. Ф. Законодавче регулювання участі громадськості у формуванні органів державної влади України. *Вісник ЛДУВС ім. С. О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79). С. 11-18.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

3. Бабіч К. Р., Картух О. Я. Правовий статус Громадської ради доброчесності: завдання, основні засади діяльності. *Право*. 2017. № 32. С. 79-84.

4. Припхан І. І. Суддівська доброчесність. *Національні правові системи в умовах глобалізації (пам'яті професора О. Г. Мурашина)*. 2019. С. 126-130.

5. Глущенко С. В. Новели судової реформи: поняття професійної етики та доброчесності в контексті кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на посаду судді). *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. Київ, 2016. № 6 (33). С. 70–83.

6. Шевченко Р. В. Теоретико-методологічний аналіз доброчесності особистості прикордонників як психологічного феномену. *Збірник наукових праць Національної академії Держприкордонслужби України*. 2010. № 53. С. 232.

НАПРЯМ 10. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-61>

НОРМАТИВНІ ОСНОВИ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕКИ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ

Джумутія М. Б.

*здобувач кафедри конституційного та адміністративного права,
Запорізький національний університет*

Положенням статті 49 Основного Закону держави передбачено, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування [1]. Дане право є невідчужуваним та підлягає особливому правовому захисту. Система охорони здоров'я України є основою соціального розвитку держави, тому її нормативне забезпечення повинно бути на відповідному високому рівні, до чого протягом усього періоду незалежності прагне Україна.

В свою чергу система охорони здоров'я напряму залежить від фармацевтичного забезпечення, яке може бути ефективно реалізованим при умові дотримання вимог якості лікарських засобів. Нормативно, поняття якості тісно пов'язується законодавцем та іншими уповноваженими органами в системі реалізації фармацевтичного забезпечення з поняттям безпеки. Слід також зазначити, що питання якості лікарських засобів регулюється переважно підзаконними нормативно-правовими актами, які можна умовно групувати наступним чином: акти, що регулюють умови виробництва лікарських засобів; акти, що регулюють умови торгівлі та дистрибуції лікарських засобів; акти, що регулюють умови зберігання та утилізації лікарських засобів; акти, що регулюють умови використання лікарських засобів.

Основним галузевим нормативно-правовим актом, що гарантує вимоги дотримання якості лікарських засобів є Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» № 2801-ХІІ від 19 листопада 1992 року, положенням статті 55 якого передбачено, що «якість лікарських засобів та імунобіологічних препаратів повинна відповідати вимогам Державної Фармакопеї України і технічним

умовам, затвердженим у встановленому порядку. Контроль за якістю лікарських засобів та імунобіологічних препаратів, що виготовляються підприємствами України, здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері контролю якості та безпеки лікарських засобів» [2]. Законом України «Про лікарські засоби» № 2469-IX від 28 липня 2022 року неодноразово згадується про необхідність дотримання стандартів та вимог якості, зокрема шляхом обов'язковості положень низки галузевих стандартів, таких як стандарт належної аптечної практики (Good Pharmacy Practice, Good Pharmaceutical Practice, GPP), стандарт належної виробничої практики (Good Manufacturing Practice, GMP), стандарт належної клінічної практики (Good Clinical Practice, GCP), стандарт належної лабораторної практики (Good Laboratory Practice, GLP), стандарт належної практики дистрибуції (Good Distribution Practice, GDP) та стандарт належної практики з фармаконагляду (Good pharmacovigilance practices, GVP) [2]. Окремо передбачені основи впровадження національної системи верифікації лікарських засобів як автоматизованої системи, що забезпечує ідентифікацію та аутентифікацію лікарських засобів шляхом перевірки лікарських засобів, що мають засоби безпеки, визначені відповідно до цього Закону, та спрямована на здійснення контролю за обігом лікарських засобів виключно з метою запобігання та протидії обігу фальсифікованих лікарських засобів [3] та здійснення фармаконагляду - наукової та практичної діяльності, пов'язаної з виявленням, оцінкою, розумінням та запобіганням небажаним реакціям або будь-яким іншим проблемам, пов'язаним з безпекою та ефективністю лікарських засобів [3].

Що стосується нормативного регулювання підзаконними нормативно-правовими актами, то їх можна групувати за суб'єктом видання: так, окрему групу становлять акти Уряду, що регулюють загальнодержавні питання здійснення господарської діяльності з лікарськими засобами та їх обіг, а також група актів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я, яким є Міністерство охорони здоров'я України (далі – МОЗ).

Окремі основи якості лікарських засобів передбачені в наступних нормативно-правових актах: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 2019 року № 465 « Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів) та у сфері контролю якості лікарських засобів і визначається періодичність здійснення планових заходів

державного нагляду (контролю) Державною службою з лікарських засобів та контролю за наркотиками»; Постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 року № 929 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів)»; Постанова Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 року № 260 «Деякі питання державного контролю якості лікарських засобів», Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2007 року № 1280 «Про затвердження Порядку відбору зразків продукції для визначення її якісних показників та форми акта відбору зразків продукції» тощо. Що стосується актів МОН, то питання якості лікарських засобів регулюється переважно наказами, серед яких варто виділити Наказ МОН від 29 вересня 2014 року № 677 «Про затвердження Порядку контролю якості лікарських засобів під час оптової та роздрібною торгівлі»; Наказ МОН від 1 жовтня 2014 року № 698 «Про затвердження Порядку здійснення контролю за відповідністю імунобіологічних препаратів, що застосовуються в медичній практиці, державних і міжнародних стандартів»; Наказ МОН від 19 липня 2005 року № 360 «Про затвердження Правил виписування рецептів на лікарські засоби і медичні вироби, Порядку відпуску лікарських засобів і медичних виробів з аптек та їхніх структурних підрозділів, Інструкції про порядок зберігання, обліку та знищення рецептурних бланків»; Наказ МОН від 24 квітня 2015 року № 242 «Про затвердження Правил утилізації та знищення лікарських засобів»; Наказ МОН від 16 грудня 2003 року № 584 «Про затвердження Правил зберігання та проведення контролю якості лікарських засобів у лікувально-профілактичних закладах»; Наказ МОН від 22 листопада 2011 року № 809 «Про затвердження Порядку встановлення заборони (тимчасової заборони) та поновлення обігу лікарських засобів на території України» тощо.

Таким чином, нормативно-правове регулювання якості та безпеки лікарських засобів передбачає собою систему нормативно-правових актів загального та спеціального характеру, що закріплюють загальні вимоги безпеки та якості лікарських засобів, окремо визначають порядок виробництва, обігу, випробування, контролю за використанням ліків, а також гарантують високі стандарти у галузі охорони здоров'я України, що впливає на рівень соціального благополуччя та населення.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>

2. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» № 2801-ХІІ від 19 листопада 1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

3. Закон України «Про лікарські засоби» № 2469-ІХ від 28 липня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-20#Text>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-62>

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ЯК НАПРЯМ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ТРУДОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Ждан Микола Дмитрович

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права

імені професора О.І. Процевського

Харківського національного педагогічного університету

імені Г.С. Сковороди

На сьогоднішній день в Україні діджиталізація в сфері захисту трудових прав громадян залишається на етапі свого становлення. Більше того, про кримінологічний захист мова взагалі не йде. Саме тому, актуальним напрямом розвитку кримінологічної політики в сфері охорони трудових відносин є діджиталізація взаємовідносин та нормативно-правового регулювання взаємодії працівників із роботодавцями.

«У 2020 році Указом Президента України затверджено Стратегію національної безпеки України. На основі положень цієї Стратегії розробляється Стратегія інформаційної безпеки. Варто зазначити, що галузь трудового права загалом не являється предметом врегулювання цих документів. Можна презюмувати, що державні органи опікуються більш глобальними питаннями національної політики та розглядають питання захисту суверенітету, протидії дезінформації, загальнонаціональних загроз та викликів. Стратегія інформаційної безпеки закріплює питання інституалізації соціальних мереж. Дійсно, незважаючи на те, що приватне життя є основоположним правом людини, діджиталізація все ж таки внесла свої корективи. Збільшення кількості соціальних мереж, їх інтегрованість з іншими сервісами та загальнодоступність ставлять під загрозу право особи на приватність»

[1]. «Така тенденція простежується у трудових правовідносинах. Необхідно усвідомлювати, що кожна особа має бути захищена ще до працевлаштування, перебуваючи у статусі кандидата на посаду. Прийом на роботу супроводжується перевіркою соціальних мереж потенційного працівника як джерела інформації особистого характеру. У певних випадках, відбір працівників за їх особистим контентом може нести дискримінаційний характер» [2]. «З метою забезпечення захисту прав працівників в аспекті захисту персональних даних, власник або уповноважений ним орган має протидіяти будь-яким проявам суб'єктивізму, заснованого на аналізі аккаунтів у соціальних мережах. Допустимими є лише випадки, коли необхідність врахування даних із соціальних мереж дійсно обумовлена специфікою діяльності працівника. Дедалі більше процес праці переміщується у віртуальний простір. Ця тенденція створила умови для успішного розвитку цифрових трудових платформ» [3]. Особливої уваги має заслуговувати науково-технічне та науково-методичне забезпечення захисту трудових прав працівників. На сьогоднішній день в Україні існує низка наукових праць щодо захисту праці в межах трудового права. При цьому кримінологічний захист залишається поза увагою вчених.

«Така система організації праці стає посередником між роботодавцями (замовниками) та працівниками, які мають надати відповідну послугу. Безперечно, що швидкість, мобільність та загальнодоступність є перевагами такої моделі організації праці, проте з її виникненням постала проблема відсутності механізмів захисту прав інтелектуальної власності, забезпечення гарантій оплати виконаної роботи, загроза поширення тіньової зайнятості працівників тощо. Такі ризики зумовлені відсутністю нормативного регулятора у віртуальному просторі. Допоки національний законотворець не врегулює статус цифрових трудових платформ, подібна цифровізація відносин «роботодавець – працівник» не зможе вважатись повноцінною організацією процесу праці. Корпоративні ресурси являються ще однією системою організації діяльності на підприємствах» [3]. В цьому контексті необхідно зауважити на тому, що максимальна увага законодавця та практиків має бути зосереджена саме на захисті тієї інформації, яка може бути застосована як для вчинення кримінальних правопорушень у сфері трудових відносин, так і інших, суміжних протиправних діянь.

На нашу думку, основними шляхами інформаційного забезпечення формування та реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні є: 1) створення сучасних інформаційних платформ для забезпечення взаємодії працівників із роботодавцями; 2) створення комп'ютерних технологій захисту персональних даних

працівників; 3) удосконалення науково-технічного та науково-методичного забезпечення захисту трудових прав працівників засобами та заходами кримінального права та кримінології; 4) створення цифрових платформ для взаємодії із міжнародними та зарубіжними організаціями в чій функціональній обов'язки входить захист прав працівників; 5) інформатизація взаємодії із громадянським суспільством (у т.ч. – представниками професіональних спілок) з метою захисту трудових прав працівників.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що інформаційним забезпеченням є сукупність нормативно-правових актів та документів, а також організаційно-управлінських рішень та науково-методичних даних, інтегрованих у реалізацію завдань, покладених на окремі суспільні відносини з метою подальшого використання, зберігання та захисту. До ознак інформаційного забезпечення можна віднести: 1) плановість отримання даних, які інтегруються у систему інформаційного забезпечення; 2) системність при створенні баз даних за окремими напрямками реалізації та захисту суспільних відносин; 3) структурність при утворенні сепарованих баз даних; 4) законність при збиранні та зберіганні отриманої інформації. Під інформаційним забезпеченням реалізації кримінологічної політики необхідно розуміти сукупність нормативно-правового, науково-технічного та методичного забезпечення реалізації завдань, які полягають у довгостроковому плануванні та прогнозуванні кримінологічної ситуації в країні, а також створенні способів, заходів та засобів запобігання кримінально протиправній діяльності на окремій території у визначений часовий проміжок.

Література

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 №392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

2. Ісаков М.Г., Паркулаб В.Г. Особливості трудових відносин у сучасних умовах інформаційних технологій. Науковий вісник публічного та приватного права. 2019. № 5. С. 96-102.

3. Новікова О.Ф., Азьмук Н.А.. Інформаційна безпека в соціально-трудовій сфері: виклики цифровізації економіки. Економіка та суспільство. 2021. № 30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-30>.

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У ПОРЯДКУ, ВСТАНОВЛЕНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОМ ЯК ФУНКЦІЯ АПЕЛЯЦІЙНИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

Шуст Наталя Анатоліївна,
*аспірантка кафедри публічного
управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ*

Дана функція адміністративного апеляційного суду є основною й найбільш часто реалізовуваною, крім того, матеріали судової статистики свідчать про те, що через надмірну кількість судових позовів, більшість судів усіх профілів і інстанцій є завантаженими. Крім цього, окрему увагу необхідно звернути на те, що з урахуванням безпекової ситуації втілення в життя цього формату правосуддя є безпосередньо важливим і потрібним у контексті інтеграції України до європейського союзу.

Теоретик Б. Малишев формулює, що правосуддя пов'язане із категорією «мета», а судочинство – з результатом, мета належить до сфери ідеального, а результат – до сфери реального. Звідси мета є ідеалом, що ґрунтується на певних ціннісних дезидератах щодо діяльності суду із розгляду спорів, а результат є конкретним підсумком діяльності суду, який може відповідати меті або ж і ні. Позаяк, мета входить до сфери належного, а результат – до сфери суцього, то в цьому ракурсі правосуддя є належним, а судочинство є суцим. Вчений зауважує, що правосуддя – це значною мірою аксіологічне поняття, себто діяльність судів, яка відповідає певним ціннісним, морально-правовим характеристикам, натомість діяльність судів, яка не відповідає їм, а формальним вимогам закону, називає судочинством. Отже, правосуддя у першому наближенні слід розглядати як судочинство, що відповідає вимогам справедливості і є інструментом досягнення справедливості при вирішенні судового спору, що виражається у належному захисті судом прав і свобод людини [1, с. 50]. На нашу думку, така позиція найбільш чітко та виважено відображає зміст і сутність функції правосуддя, що фактично є процесом, котрий втілюється в життя та забезпечується силами суддівського корпусу відповідного суду та його апарату, тобто працівників суду, що забезпечують реалізацію внутрішньоорганізаційної діяльності, як формату та концепту.

Як визначає Н. Юзікова, правосуддя – це правозастосовна діяльність, що здійснюється судами загальної юрисдикції на підставі і у точній відповідності із законодавством України, міжнародними договорами й угодами» [2, с. 54]. Разом із цим, функція правосуддя, як основоположна та засаднича галузь діяльності адміністративного апеляційного суду дозволяє, перш за все корелювати ті положення, що визначені Конституцією України для судової гілки влади, як основні, а з іншого боку, втілювати в життя відповідне завдання, що лежить на плечах цього органу влади та всієї вертикалі.

Серед всіх гілок державної влади, судова влада реалізуючи свою основну функцію – правосуддя по-перше, виконує роль арбітра у взаєминах між державою та громадянським суспільством, а по-друге, – врегульовує суперечки, які виникають у самому громадянському суспільстві щодо будь-яких порушень прав та свобод людини і громадянина. Зрозуміло, що всі функції судової влади є важливими в діяльності судової влади, однак при глибокому аналізі ми бачимо, що всі інші функції судової влади направлені на сприяння здійснення оперативного, справедливого і законного правосуддя. Разом із тим судова влада відповідатиме сподіванням демократичного суспільства тільки за умови, що вона зможе повноцінно використовувати свою політико-правову можливість впливу на рішення і діяльність законодавчої та виконавчої влади. Це дасть їй змогу стати гарантом захисту прав та свобод людини і громадянина, соціальної і політичної стабільності [3]. Слід зазначити, що громадянське суспільство в даному контексті виступає стійким соціально-правовим інститутом чий інтереси та сформована позиція прямопропорційно впливають на перебіг правовідносин у державі [4;5]. Належить зауважити, що судова влада, як основоположна конструкція, що врегульовує правові спори, що виникають в різних сферах суспільної діяльності сама собою несе значну кількість ризиків у діяльності, а саме тому, важливим є чітке визначення меж компетенції та кордонів функціонування цього утворення, що втілюється, в першу чергу крізь призму елементів адміністративно-правового статусу.

Представники іншого підходу вважають, що функції суду та судової влади не допустимо зводити лише до відправлення правосуддя, розгляду та вирішення юридичних справ. При цьому вони визначають різну їх кількість, так більшість науковців виокремлюють дві функції, а саме: здійснення правосуддя й судовий контроль. Низка вчених разом з означеними функціями додатково виокремлюють й третю – функцію управління (правозастосовної діяльності суду) або функцію тлумачення [6, с. 79]. Водночас, на нашу думку, така позиція не достатньою мірою враховує всі норми законодавства України, що регулюють відповідну

галузь та потребує додаткового опрацювання. Водночас, функція судового контролю, як невід'ємний елемент правосуддя як процесу, здійснюваного судовою гілкою влади займає провідне місце саме під час формування адміністративно-правового статусу адміністративного суду апеляційної інстанції.

Дослідники часто вказують про те, що стосується правосуддя і судочинства, що ці поняття дуже близькі, часто і науковцями, і в законодавстві ототожнюються, а при розгляді питання щодо їх співвідношення відсутня єдність думок науковців, і одні вважають більш широким поняття правосуддя, а судочинство – його формою, на думку ж інших, судочинство включає в себе і правосуддя (наприклад: «поняття «судочинство» включає в себе діяльність судів щодо розгляду і вирішення справ, віднесених до їх компетенції, а також дії інших суб'єктів... Таким чином, поняття «судочинство» є більш широким, ніж «правосуддя», оскільки охоплює собою діяльність не тільки суду, а й багатьох інших суб'єктів» [7, с. 42]). Відповідно, здається вірним пропозиція про визначення аналізованої функції як функції щодо здійснення судочинства, проте на нашу думку, в широкому адміністративно-правовому розумінні, важливим є питання, пов'язане з багатоаспектністю функціонування суду, як такого, а ба більше, коли це стосується суду апеляційної інстанції, котрий у своїй діяльності не лише виконує функції з відправлення правосуддя, а й має координаційно-спрямувальні повноваження відносно судів нижчої ланки.

Певна частина вчених всю судову діяльність визначають як правосуддя. Зокрема, таку позицію обґрунтовує К. Гусаров, відзначаючи, що правосуддя – це основна та єдина діяльність судових органів, яка полягає у необмеженій судовій юрисдикції. Відтак, він виокремлює функції правосуддя: позовне провадження, контрольна функція, розгляд й вирішення справ у безспірному порядку, застосування до порушників процесуального закону заходів процесуальної відповідальності, тлумачення правових норм [8, с. 23-35]. У довіднику з юридичної термінології пропонується таке визначення: «правосуддя – самостійна галузь державної діяльності, яку здійснює суд шляхом розгляду і вирішення у судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ» [9, с. 138]. Відповідно, крізь призму проаналізованого, доцільно звернути увагу, що низка вчених тлумачить поняття правосуддя дещо ширше, що в контексті виконання функції здійснення правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом виглядає комплементарно та релевантно співвідноситься з іншими, перш за все процесуальними нормами, котрі й регламентують дану діяльність апеляційного адміністративного суду.

У межах досліджуваної проблематики окремої уваги заслуговує наукова позиція А. Селіванова, який наголошує на необхідності становлення судового права як окремої галузі в системі права. Позаяк, на його думку, залишається невизначеною концепція загального розуміння багатьох проблем у правосудді, які не можна вирішити лише теоретично чи в окремій галузі права. Судове право не конкурує з ними, позаяк стосується правосуддя як організації судового порядку в державі з національною системою права і законодавства. Доктрина визначає судову владу з власним предметом, організаційною структурою, принципами судочинства тощо. Вчений стверджує, що саме предмет судового права дає можливість поєднати три сегмента судової влади – організацію правосуддя, судочинство і статус осіб, які безпосередньо здійснюють правосуддя [10, с. 9]. Водночас, всупереч аргументованій позиції, в контексті та крізь призму нашого дослідження пропонується звернути увагу на те, що з точки зору забезпечення внутрішньоорганізаційної діяльності апеляційних адміністративних судів в Україні, всі зазначені елементи, тією чи іншою мірою відносяться до структури адміністративно-правового статусу такого суду, адже нерозривно пов'язані з його діяльністю як внутрішньоорганізаційної так із діяльністю в сфері правосуддя.

Література:

1. Малишев Б. Судова правотворчість як засіб досягнення мети правосуддя. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). С. 47–62.
2. Юзікова Н.С. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник. Вид. четверте, перероб. і доповнене. Київ, 2006. 320 с.
3. Олег Гуменний Правосуддя як основна функція судової влади. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18361/7.pdf>
4. Куракін О. М., Романов М.Ю. Генеза інституту «громадянське суспільство» в Україні: теоретичний та практичний аспекти. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 5(1). С. 24-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_5%281%29__7
5. Куракін, О. М., Романов М.Ю. Генеза поняття «громадське суспільство». *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2015. № 35. С. 28–32. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15159/1/ГЕНЕЗА%20ПОНЯТТЯ%20«ГРОМАДЯНСЬКЕ%20СУСПІЛЬСТВО».pdf>
6. Ткачук О. Функції судової влади та сфера цивільного судочинства. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 77–96.

7. Бараннік Р.В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. і доповнене. Київ, 2011. 352 с.
8. Гусаров К. В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках. Харків: Право, 2010. 352 с. 12.
9. Головченко В.В., Ковальський В.С. Юридична термінологія: довідник. Київ, 1998, 224 с
10. Селіванов А. Судове право як самостійна галузь системи сучасного українського права. *Право України*. 2015. № 3. С. 9–17.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-277-0-64>

Раздольська Олена Вадимівна,
аспірант кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Питання пов'язані з використанням зарубіжного досвіду, перш за все тісно переплітаються з конкретним вектором політики такого соціально-правового утворення як держава. Зокрема, в питанні, що стосується становлення інституту прав і свобод людини і громадянина, змістовного наповнення відповідного принципу діяльності Національної поліції України в умовах широкомасштабної збройної агресії та обраного й фактично на фінальній стадії реалізованого намагання України, щодо вступу в Європейський союз, логічним буде підкреслити, що основним джерелом стандартів функціонування органів правопорядку є країни-члени Європейського союзу.

В процесі реформування правоохоронної системи в Україні, міжнародні правозахисні організації вимагають від держави захищати права, свободи і законні інтереси їх громадян, сприяти їх відновленню у випадку порушення. Права людини перебувають у площині взаємин людини і держави та можуть бути обмежені тільки спеціально уповноваженими на те органами держави та лише у випадках відповідності до закону [1, с. 106]. Це дає підстави стверджувати про те, що світова система захисту прав і свобод людини і громадянина, перш за все орієнтована на людиноцентриський підхід, котрий є поліваріативно пов'язаний із усіма правоохоронними системами цивілізованого світу. Відповідно, надбання прогресивних країн у

частині забезпечення тих чи інших прав і свобод людини і громадянина, що раніше не відносились до такої категорії, або мали розмитий зміст, мають бути однаково застосовані всіма іншими.

Зауважимо, що основним документом міжнародного характеру у сфері функціонування правоохоронних органів є Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку від 17.12.1979, ухвалений в рамках ООН. В цьому Кодексі розроблено етичні норми поведінки для поліції та інших правоохоронних органів. В основі Кодексу – твердження проте, що особи, які здійснюють поліцейські функції, повинні поважати й захищати права людини стосовно всіх осіб. Кодекс забороняє застосування тортур, а також корупційних дій та передбачає, що сила може застосовуватись тільки в разі крайньої потреби. У документі наголошується на збереженні таємниці інформації конфіденційного характеру [2].

Слід, на нашу думку загострити увагу на тому, що низка міжнародних нормативно-правових актів регулює сферу стандартизації забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина. Так, міжнародними документами, правові норми яких покладено в основу діяльності Національної поліції, є Конвенція про захист прав і основоположних свобод 1950 р., Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку 1979 р., Резолюція № 690 (1979) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію», Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р., Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку 1990 р. [3]. Зазначені нормативно-правові акти, перш за все регулюють взаємини суспільства та поліції, крізь призму превалюючої в європейському суспільстві доктрини прав і свобод людини і громадянина, що в свою чергу й формує уявлення про правильність роботи (способів і методів діяльності) органів правопорядку та основні засади відношення поліції до суспільства та окремих його представників. У свою чергу слід підкреслити, що левова частка запропонованих у міжнародному законодавстві конструкцій вже імplementована в діяльність Національної поліції України, ще з моменту її створення та активно використовується поліцейськими в повсякденній практичній діяльності.

Щодо зарубіжного досвіду формування науки поліцейського права, то остання давно акумульована в самостійну галузь теоретичного знання, за допомогою якого при застосуванні методології правових наук вирішуються основні завдання практичного забезпечення діяльності органів поліції у відповідності до сформованих в міжнародному правовому полі стандартів. Поліцейське право в країнах

Європи відноситься до однієї з найважливіших галузей публічного права, яке досліджується на одному рівні з конституційним, адміністративним, цивільним правом [4, с. 20].

На нашу думку, така позиція досить серйозно посилює основні аспекти утвердження принципу дотримання прав і свобод людини і громадянина й суттєвого його укріплює як у контексті забезпечення під час взаємин так і з точки зору наукового забезпечення відповідної галузі, оскільки саме конкретні форми та шляхи його реалізації на практику стають результатом активних наукових пошуків у питаннях проблем функціонування органів правопорядку та їх взаємодії з суспільством і державою.

Література

1. Комзюк М. А. Обмеження особистої свободи громадян за адміністративним правом // Актуальні проблеми адміністративно-правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 квіт. 2015 р.)/ МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2015. С. 106–112.

2. Бродовський С.С. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ. Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності. Харків, 2017. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2017/pdf/60.pdf

3. Владовська К.О., Морщук Т.М. Дотримання міжнародних стандартів прав людини працівниками Національної поліції України. DOI: <https://doi.org/10.32453/2.vi4.300>.

4. Курко М. Н., Біленчук П. Д., Ярмолюк А. А. Наука поліцейського права в українському державотворенні: витоки, віхи, історіографія, сучасний стан і шляхи пріоритетного розвитку. Наше право. 2005. № 4. С. 17–22.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ
VIII Міжнародної науково-практичної конференції

«ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ
РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА»

2–3 грудня 2022 р., м. Кременчук

Підписано до друку 06.12.2022. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 13,02. Тираж 100. Замовлення № 1222-028.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.